

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Jozef Mistrik, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepková 26

OBSAH

E. Krošláková, O prekladaní staroslovenských analytických spojení do slovenčiny . . .	193
V. Uhlár, Slovenská reč — veľká škola slovenčiny a spisovného jazyka . . .	198
J. Doruľa, Slavistická problematika v časopise <i>Slovenská reč</i> . . .	205
J. Mlacek, Niektoré osobitosti frazeológie v próze J. Kalinčiaka <i>Reštaurácia</i> . . .	212

DISKUSIE

J. Jacko, O niektorých nových pomenovaniach v športe . . .	218
M. Bázlik, Gramatické prostriedky riešenia pádovej homonymie . . .	223
A. Brech, Súslovie v slovenčine a nemčine . . .	227
V. Uhlár, Poznámka k diskusnému príspevku B. Varsika . . .	232

SPRÁVY A POSUDKY

Na päťdesiatku Juraja Furdíka. K. Buzássyová . . .	234
Súpis prác doc. Juraja Furdíka za roky 1958—1984. L. Dvonč . . .	236
Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV za rok 1984. K. Buzássyová . . .	242
Konferencia o česko-slovenských jazykových vzťahoch v období socialistického rozvoja. J. Bosák . . .	248
BAGIN, A.: Apoštolové Slovanů Cyril a Metoděj a Velká Morava. M. Hayeková . . .	251

ROZLIČNOSTI

<i>Papagáj</i> — <i>papagáj</i> , <i>papagájči</i> . L. Dvonč . . .	253
<i>Viacrázový</i> , či <i>viacrazový</i> ? F. Sabol . . .	254
<i>Taxisova priekopa</i> — <i>taxis</i> — <i>na taxise</i> . J. Jacko . . .	255

Ema Krošláková

O PREKLADANÍ STAROSLOVIENSKYCH ANALYTICKÝCH SPOJENÍ DO SLOVENČINY

(Na 1100. výročie smrti Metoda)

Úlohou prekladateľa je nájsť za konkrétny jazykový prostriedok východiskového jazyka *A* tzv. funkčný ekvivalent v cieľovom jazyku *B*. Pritom je dôležité, aby tento funkčný ekvivalent sprostredkoval percipientovi preloženého textu rovnakú denotatívnu a konotatívnu informáciu ako text vo východiskovom jazyku.

Výrazové prostriedky v texte východiskového jazyka a cieľového jazyka môžu byť dakedy svojou formálnou štruktúrou odlišné. Tak je to napr. pri prekladaní analytických spojení zo staroslovienkeho jazyka do slovenčiny; tieto spojenia sa zo staroslovienčiny do slovenčiny zvyčajne prekladajú jedným slovom. Pre staroslovienčinu ako vyspelý kultúrny jazyk sú totiž analytické spojenia veľmi typické. V pomere k slovenčine je ich relatívne viac.

Pri prekladoch zo staroslovienčiny do slovenčiny (podobne ako aj pri prekladoch z niektorých iných slovanských jazykov, napr. z ruštiny, pre ktorú je tiež typická väčšia tendencia k multiverbizácii) je potrebné vyhýbať sa sémanticky oslabeným slovám, ktoré sa vyskytujú v analytických spojeniach.¹ Z hľadiska komunikačného procesu ide o irelevantné slová, ktoré neprinášajú novú informáciu. V staroslovienčine sú to najmä slovesno-menné spojenia so slovesami *tvoriti*, *sťvoriti*, *dějati*.

Analytický spôsob vyjadrovania v slovnej zásobe slovenčiny sa uplatňoval už dávnejšie (porov. Pauliny — Ružička — Štolc, 1968, s. 124). Ana-

¹ V literatúre (napr. Jedlička, 1969, 1974) sa hovorí o multiverbálnych pomenovaniach, za vhodnejší však pokladáme termín analytické spojenia, ktorý dobre vy-súhuje ich podstatu a je v súlade so slovenskou jazykovednou terminológiou.

lytické spojenia typu *sloveso + podstatné meno* sú v súčasnej zásobe veľmi produktívne. Ich vysoká frekvencia súvisí s rozvojom odborného, publicistického a administratívneho štýlu spisovného jazyka.

Slovesno-menné spojenia majú isté špecifické črty. Ide o spojenia samostatných lexikálno-gramatických jednotiek, ktoré však sémanticky vyjadrujú jeden pojem, vystupujú ako jeden celok, ako ekvivalenty slov (Pisárčiková, 1977, s. 145; Kačala, 1978, s. 140). V slovesno-menných spojeniach lexikálny význam slovesa je oslabený, nastáva tu istá desémantizácia slovesa. Slovesná zložka zostáva nositeľom gramatického významu a vyjadruje kategóriu času, spôsobu, osoby a vidu. Sémantická oslabenosť slovesných komponentov vyplýva z toho, že ide o široký okruh slovies s veľmi všeobecným významom. Nositeľom lexikálneho významu a sémantickým jadrom slovesno-menného spojenia je substantívny komponent.

Slovesno-menné spojenia sme si podrobnejšie všimli v staroslovienských (cirkevnoslovanských) textoch *Život Konštantína* a *Život Metoda* (podľa edície A. P. Lavrova, 1966). Problematiku prekladania týchto spojení sme sledovali na preklade J. Stanislava (1934) a P. Ratkoša (1977).

V staroslovienských textoch *Život Konštantína* a *Život Metoda* (ďalej ŽK a ŽM) boli najfrekventovanejšie slovesné analytické pomenovania, z ktorých väčšina vznikla transformáciou jednoslovného pomenovania na viacslovné, napr. *moliti sę (stvōriti molitvu)*, *stvētovati (stvētъ tvoriti)*, *besēdovati (besēdu tvoriti)* a i. Na ilustráciu uvedieme niekoľko príkladov zo spomínanej edície A. P. Lavrova:

jakože obyčai jestъ bogatičistemъ *glōmlenije tvoriti* lovitvoju (s. 3); narekše denъ vnъže *besēdu* o vsehъ sichъ *stvōretъ* (s. 15); dēti... *stvētъ tvorjachu*... a drugi drugojako *stvētъ dējachu* (s. 22); togo radi drevu i usmomъ, i serbstemъ *čestъ tvoriti* (s. 21); *stvori* mi, otče *molitvu*, jako že mi bē otъchъ *stvōrilъ* (s. 24); Rostislavъ... *stvētъ stvori* sъ knęzi svojimi (s. 26); Nyně že, bratije... kuju vamъ *polъzu stvōrju* (s. 31); ne *stvoriši prelъuby* (s. 29); sudija takože mnogy *pobēdy stvōriša* (s. 69); poganъskъ knęzъ... *rugašesę kъ(est)janomъ i pakosti dējaše* (s. 75).

Uvedené spojenia vznikajú zo všeobecného, sémanticky oslabeného slovesa a z plnovýznamového substantívneho komponentu, ktorý je variabilný, napr. *glōmlenije*, *besēdu*, *stvētъ*, *čestъ*, *molitvu*, *polъzu tvoriti*. Substantívne komponenty sú formálnym priamym objektom, napr. *stvētъ stvori*, *pobēdy stvōriša*. Z lexikálneho hľadiska slovesné komponenty patria do okruhu slovies so všeobecným významom „konať, činiť“.

Sémantická spájatelnosť (porov. Kačala, 1976) je vyjadrená spojením slovesných komponentov, ktoré majú všeobecný význam konania, so širokým okruhom sémanticky rozličných abstraktných substantív, tvoriacich

sémantické centrum celého spojenia. Čiastočne desémantizované sloveso v spojení so substantívnym komponentom naznačuje priebeh takeého deja, ktorý je vyjadrený v lexikálnom význame substantíva. Napríklad *preljuby stvoriti* — *smilstvo učiniť*, t. j. *zosmilniť*, *pobědy stvoriti* — *vítězství učiniť*, t. j. *zvíťaziť*.

Ako sme už konštatovali, význam slovíes v slovesno-menných spojeniach je veľmi všeobecný a oslabený primárnou sémantickou funkciou substantívneho komponentu. S tým súvisí to, že okruh substantívnych komponentov, s ktorými sa sloveso spája, môže byť široký a sémanticky rôznorodý.

Prekladanie takýchto spojení do slovenčiny prináša isté problémy, ako o tom svedčí porovnávanie staroslovienskeho textu ŽK a ŽM a slovenských prekladov J. Stanislava (A) a P. Ratkoša (B). Prekladatelia si vo väčšine prípadov nezvolili rovnaké prekladateľské postupy: uvedené analytické spojenia prekladali viacslovným pomenovaním alebo jednoslovným slovesným ekvivalentom. Pri konfrontácii staroslovienskeho textu s obidvoma slovenskými prekladmi sme zistili takéto prekladateľské postupy:

1. Staroslovienske pomenovanie je v preklade A i B preložené tým istým jednoslovným ekvivalentom: ... *ne stвориši preljuby* (s. 29) — *Nescudzoložiť* (A, s. 51; B, s. 40).

1.1. Staroslovienske spojenia sú preložené v obidvoch prekladoch jednoslovne, ale odlišnými lexikálnymi ekvivalentmi:

... *poganьskъ knęzъ* ... *ruгаšesъ krъ(est)janomъ i pakosti dęjaše* (s. 75) — *Pohanské knieža* ... *rúhalo sa kresťanom a znepokojovalo ich* (B, s. 79). V preklade A je použité archaickejšie sloveso, v súčasnosti menej frekventované. Preklad B adekvátnejšie vystihuje sémantiku staroslovienskeho výrazu *pakostъ*².

2. V preklade A sa v zhode s originálom použilo viacslovné pomenovanie; prekladateľ B zvolil jednoslovný ekvivalent:

... *glomlenije tvoriti lovitvoju* (s. 3) — (deti boháčov) *zábavu robia* poľovaním (A, s. 14); (deti bohatých) ... *že sa zabávajú* lovom (B, s. 17).

... *denъ, vъnъže besędu o vsęchъ sichъ stvoręť* (s. 15) — *deň, keď budú o týchto veciach hovoriť* (B, s. 27).

... *stвори mi, otče, molitvu*, jako že mi bę otъcъ stvorilъ (s. 24) — *učiň mi modlitbu*, otče, akú by mi otec učinil (A, s. 45); *Pomodli sa*, otče za mňa, ako by sa modlil môj otec (B, s. 36).

² Starosloviensky výraz *pakostъ* mal význam „ťažkosť, škoda, protivienstvo“. Pôvodný význam substantíva bol „čo je opačné, čo ide naopak, protivným smerom; protivienstvo“. V ruštine, srbochorvátčine a dolnej lužičtine sa používa sloveso *pakostiti* s významom „robiť protivienstvá, kaziť“ (Machek, 1971, s. 428).

...dēti *svētъ tvorjachu*... a drugi drugojakъ *svētъ dējachu* (s. 22) — deti... *radu konaly*... a inī (zas) inak *radu činili* (A, s. 41); deti... *radili sa*... a inī zasa inak *radili* (B, s. 33—34).

...Rostislavъ... *svētъ sъtvori sъ* knezi svojimi (s. 26) — Rastislav... *radu učinil* s kniežatami svojimi (A, s. 41); Rastislav... *poradil sa* s kniežatami svojimi (B, s. 38).

...bratije... *kuju vamъ polъzu sъtvorju* (s. 31) — bratia... Aký *úžitok* vám *učiním* (A, s. 46); bratia... čo by som vám *osožil* (B, s. 42).

Spojenie *úžitok učiť* v preklade A je archaické, zastarané; z hľadiska dnešnej spisovnej normy nevyhovujúce. Je to doslovný kalk staroslovien-skeho spojenia. Preklad jednoslovným slovesným ekvivalentom (preklad B) je sémanticky a štylisticky adekvátny.

3. Staroslovienske spojenia sú v oboch prekladoch (A, B) preložené dvojslovnými spojeniami:

...drěvu i ūsmomъ i serъstemъ *čestъ tvoriti* (s. 21) — drevu i kožiam i srstiam *úctu činíte* (A, s. 34); *preukazujete úctu* drevu a kožiam a plsti (B, s. 32).

...sudija takože mnogy *pobědy sъtvoriša* (s. 69) — sudcovia taktiež mnohé *víťazstvá učinili* (A, s. 57); sudcovia podobne dosiahli mnohé *víťazstvá* (B, s. 72).

Prekladateľ B v dvojslovnom spojení substituoval všeobecné sloveso konania slovesom so špecifikovanejším významom, slovesom *dosiahnuť*. Podobne postupoval i pri preklade spojenia *čestъ tvoriti*, ktoré preložil frazeologizovaným spojením *preukazovať úctu*. Preklad zo sémantického hľadiska i z hľadiska ekvivalencie informácií a zo štylistického aspektu je náležitý.

Prekladateľ A výraznejšie rešpektoval text originálu ako prekladateľ B; staroslovienske spojenia prekladal do slovenčiny zvyčajne dvojslovnými slovesno-mennými konštrukciami, často výrazne poznačenými podobou staroslovienskej (cirkevnoslovanskej) pôvodiny. Tento prekladateľov postup je v zhode s jeho zámerom čo najvernejšie zachovať biblickú vznešenosť pôvodiny (porov. Stanislav, 1934, Doslov). V preklade A sú viaceré slovesno-menné konštrukcie so slovesami s oslabenou sémantikou. Mnohé z týchto spojení sú z hľadiska normy súčasného spisovného jazyka nezvyčajné, zastarané, neprirodzené. Nevhodným využívaním viacslovných pomenovaní nevzbudzuje preklad A ani estetickú pôsobivosť archaickosti, knižnosti, ale do istej miery retarduje zrozumiteľnosť obsahu komunikátu.

Analytické spojenia (na rozdiel od jednoslovných pomenovaní) sú charakteristické predovšetkým pre intelektuálne štýly (napr. publicistický a náučný) a vôbec pre „vyššiu“ literatúru, akou bola aj staroslovienska literatúra, ktorá sa v značnej miere (najmä ako literatúra prekladová) formovala pod gréckym vplyvom. V staroslovienskej boli aj mnohé kon-

štruktúrie, ktoré vznikli napodobením gréckych modelov. Aj analytické pomenovania vznikli pod vplyvom gréckych konštrukcií. Prekladateľ A práve v úsilí čo najvernejšie rešpektovať originál používal tieto viacslovné pomenovania, v mnohých prípadoch ich však používal nevhodne. Iba dakedy možno pokladať použitie analytického pomenovania v slovenskom preklade za náležitý funkčný ekvivalent za staroslovienske viacslovné pomenovanie. Je to napr. vo vete *Rastislav ... radu učinil*. Slovné spojenie *radu učinil* je vhodným knižným dvojslovným výrazom vystihujúcim v preklade kolorit vznešenosti, monumentálnosti a patetickosti originálu.

Prekladateľ B v súlade s dnešnou slovenskou jazykovou normou a vytýčenou prekladateľskou koncepciou analytické konštrukcie nepoužíva (alebo ich používa len v minimálnej miere). Uprednostňuje jednoslovné slovesné ekvivalenty, ktoré sú zrozumiteľnejšími a „ekonomickejšími“ nositeľmi informácie ako pomenovania so sémanticky „prázdny“ slovesom, ktoré percepciu komunikátu iba komplikuje. Uplatňovanie jednoslovných ekvivalentov namiesto analytických spojení vedie v slovenskom preklade B k odstráneniu výrazovej nadbytočnosti, redundancie.

Literatúra

- JEDLIČKA, A.: Univerbizace a multiverbizace v pojmenovacích štruktúrach. In: Acta Universitatis Carolinae. Slavica Pragensia. 11. Praha 1969, s. 93–101.
- JEDLIČKA, A.: Spisovný jazyk v súčasnej komunikácii. Praha, Universita Karlova 1974, s. 170–173.
- KÁČALA, J.: Sémantická spájanosť adjektív *významný a vážny*. Slovenská reč, 41, 1974, s. 134.
- KÁČALA, J.: Slovesá v spojeniach so substantívom *pozornosť*. Slovenská reč, 43, 1978, s. 139–146.
- LAVROV, A. P.: Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavianskoj pismennosti. The Hague – Paris, Mouton CO 1966. 200 s.
- MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 3. vyd. Praha, Academia 1971, s. 428.
- PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. s. 122–128.
- PISÁRČIKOVÁ, M.: Synonymické vzťahy pri ustálených spojeniach typu *dať súhlas*. Slovenská reč, 42, 1977, s. 144–153.
- RATKOŠ, P.: Veľkomoravské legendy a povesti. Bratislava, Tatran 1977. 173 s.
- STANISLAV, J.: Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda. Panonsko-moravské legendy. 2. vyd. Bratislava – Praha, Slovenská liga v Bratislave a L. Mazáč 1934. 96 s.

Vlado Uhlár

SLOVENSKÁ REČ – VELKÁ ŠKOLA SLOVENČINY A SPISOVNÉHO JAZYKA

1. Je nepochybné, že pri takej vzácnej príležitosti, ako je jubileum Slovenskej reči, by básnik slovenského klasicizmu J. Hollý v duchu svojho myšlienkového ustrojenia a príslušnej básnickej formy písal nadšenú ódu a so zvýšenou vrúcnosťou by kresal verše sapfickej alebo alkajskej slohy na oslavu slovenčiny, rozvíjanej a cibrenej po 50 rokov našimi najpoprednejšími jazykovedcami vo svojom jubilujúcom časopise. Aspoň tak, ako písal v 3. slohe *Na Umku*:

Zazní hurtovnú mi peseň, kerá bi
toľko blúďících a hluchích Slovákův
mohla ráz pohnúť k tuhej svojého
národa láske.

Kto by tu nepomyslel na Vajanského, ktorý svoju báseň *Slovenčina* uviedol smelou intonáciou:

Ja v hybkú stancu ako v nový šat
chcem obliecť slovenčiny milé zvuky!

Citujem tieto verše pri tomto nevšednom jubileu aj napriek tomu, že moja generácia rástla a školila sa od r. 1918 v Československej republike už v slovenskej ľudovej škole a na gymnáziu v Prievidzi. Ale tam nebolo v tom čase pre nás onoho Huselia, ktorý v 16. storočí podnietil Vavrinca Benedikta zaujať sa popri vševládnej latinčine i za domácu reč, na ktorú myslel i vtedy, keď prednášal v Prahe na Karlovej univerzite a písal dve knihy Českej gramatiky. Veď v nej vyčítal svojim krajanom, že sa nestarajú o svoj jazyk, necibria si ho a nedbajú oň pre samú latinčinu.

Aj napriek slovenskej škole a gymnáziu sme rástli takmer ako samorasty. Nebolo u nás za slovenčinu zaujatých pedagógov, ktorí by sa boli spriávali Škultétyho snažením a jeho výstražným výrokom: „Bez spisovnej slovenčiny by sme boli ako rozviazaný snop“. Slovenská mluvnica J. Damborského (i v protiklade k Czambelovej Rukováti spisovnej reči slovenskej) nemohla budovať hlbší a vrúcnejší vzťah k slovenčine.

Veď učiť slovenčinu — materinskú reč — ako vyučovací jazyk nie je iba preberať učivo a skúšať pravopisné poučky. Tu treba získavať i pochopenie, rozvíjať lásku k reči našich predkov, prehľbovať vedomosti o nej, a to i opätovným prihovaraním sa k žiakom, zaujať ich krásou a bohatstvom

slovenčiny. A akým požehnaním v tomto uvedomovacom a tvorivom procese je i pieseň a báseň! Nemožno mi nezacitovať z Hviezdoslavovej básne *Mňa kedys' zvučdal svet* zo známych veršov o slovenčine, o jej kráse, milote, rozkoši a láske:

Ó, bár bych stačil vysať všetku slasť,
čo ona skytá, nastolíť ju v slove —
znal súhrn skvostov ukrytých v nej nájsť,
v ne obliecť svoje zjavy myšlienkové:
Lež priznávam sa, labužník som slabý
a haviar s tupým, krehkým toporom —
Medzi tým ona — v lude steká žľaby,
na Tatré vlaje krásy práporom ...!

V Prievidzi a na jej blízkom okolí je živá výslovnosť *ä* i *ľ*, ale náš slovenčinár Slovák do samovzdelávacieho krúžku nechodil a ani na hodinách nám do duše nepovedal: „Chlapci, počúvajte i mňa! Veď *ľ* nie je len akési mäkké „*l*“! Pracujte, cvičte sa v spisovnej slovenčine, osvojujte si výslovnosť hlások *ľ* i *ä*! Aj vy od Topoľčian, kde tieto charakteristické hlásky už nie sú v nárečí. Veď ak namiesto *bou*, *mau* hovoríme *bol*, *mal*, to ešte nie je kultúrna slovenčina.“

Museli sme sa neskôr prebíjať sami. A napodiv až v Prahe medzi vysokoškólakmi z východného Slovenska! (Veď akýže by som to bol profesor slovenčiny a nevyslovoval ani len *ľ*?!)

2. Úroveň spisovnej slovenčiny vo verejnom živote a v novinách bola v rokoch po prvej svetovej vojne za vtedajších veľmi zložitých pomerov krajne neuspokojivá. Prechod z úradovania v maďarčine narážal na nedostatočnosť školenia v slovenskom spisovnom jazyku. O to väčšmi sa to prejavovalo v oblastiach, kde sa nárečia značne odlišovali od základov, na ktorých je vybudovaná spisovná reč. (J. Borodáč spomínal vo svojom rozhovore s priateľom Š. Gmitrom, ako oni, absolventi vysokej školy pre profesorov mešťanok v Budapešti, húževnato mrvili Czambelovu Rukoväť jeden v jednom a druhý v druhom kúte školskej záhrady v šarišskom Klembarku [Klenovej]. A pritom ďalšie vydanie Czambelovej Rukováti po r. 1919 už nevyšlo, hoci by bolo ešte znamenite slúžilo záujemcom vo verejnosti, ale i školám najmä svojim jazykovým a pravopisným slovníkom.)

Početní českí štátni zamestnanci, úradníci, súkromní podnikatelia a živnostníci svojimi ústnymi aj písomnými prejavmi takúto situáciu ešte vystupňovali. Na univerzite v Bratislave prednášali českí profesori. Rozkolísanosť jazykovej normy v dôsledku takýchto vplyvov bola povážlivá

v publicistike, ale aj v jazyku mnohých začínajúcich adeptov novinárstva i umeleckej literatúry, neraz odchovaných ešte maďarskými školami.

V jeseni r. 1931 sme prišli na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe. Už vtedy som sa zoznámil s J. Stanislavom, budúcim profesorom staroslovienčiny i slovenského jazyka, aj s L. Novákom, budúcim profesorom slovenčiny. Ale to všetko, ako aj prednášky a seminár u prof. M. Weingarta zo staroslovienčiny a u prof. E. Smetánku zo starej češtiny ostávalo u mňa zatiaľ iba na povrchu. Nezasiahlo to moju bytosť a neurčovalo môj vzťah k rodnej reči. Mladý poslucháč „českoslovenčiny“ a histórie, ktorý sa iba rozhliadal, nenachádzal tu žičlivé prostredie na štúdium a kultivovanie spisovnej slovenčiny. Prof. E. Smetánka mi nevdojak pomohol na prednáške pochopiť rozkolísaný stav hovorovej češtiny, vlastne vševládnej „obecnej“ češtiny. Prof. M. Weingart zasa chválil jazykovú kultúru prostých žien v Martine a kládol nám ich za príklad. Ešte koncom tej jesene r. 1931 odišli na štúdiá do Paríža J. Stanislav, R. Uhlár i L. Novák, pribojný stúpenec novej lingvistickej školy, ktorú uplatňoval Pražský lingvistický krúžok. V tých časoch vyšla vynikajúca Nováková štúdia *K vnútorným dejinám spisovnej slovenštiny* (Slavia, 1, 1932, s. 73—99, 295—322), v ktorej odhalil a preukázal genialitu Ľudovíta Štúra, uzákoňovateľa spisovnej slovenčiny na základoch (kultúrnej) strednej slovenčiny. Podstatné bolo dominujúce slovenské vlastenecké prostredie v Štefánikovej kolejí v protiklade k buržoáznej ideológii čechoslovakizmu, zaznávajúcej osobitosť slovenského národa a vytískajúcej slovenčinu do postavenia nárečia. Tým sa v nás vyvolávali a upevňovali jazykové obranárske tendencie.

3. Zložité politické pomery na Slovensku aj napriek buržoáznej demokracii za stupňujúceho sa vykorisťovania českým veľkokapitálom, ktorý privodil zánik viacerých fabrik na Slovensku a aj tým podstatne zvyšoval nezamestnanosť a biedu robotníctva a maloroľníkov, vyvolali v zbedačovanej krajine vystupňované sociálne napätie s pochopiteľnými dôsledkami aj v národnostných vzťahoch. Za takýchto okolností vyšli roku 1931 Pravidlá slovenského pravopisu. Vypracoval ich jazykovedný odbor Matice slovenskej. V podstate ich však koncipoval a realizoval jeho predseda, český profesor Václav Vážný.

Slováci za čias národnej neslobody a všestranného útlaku za Uhorska videli vždy v samobytnosti slovenčiny výrazný znak svojej národnej individuality. Teraz slovenská verejnosť so zvýšeným záujmom sledovala, na čo pristala pravopisná komisia Matice slovenskej za vedenia V. Vážneho, ktorý využíval svoju autoritu graduovaného jazykovedca. Hneď sa ukázalo, že nešlo iba o kodifikáciu pravopisu. Zasiahlo sa aj do jazyka, menej v hláskoslovnej a tvaroslovnej rovine, povážlivo však v slovníku,

ktorý tvoril podstatnú a rozsiahlu časť tejto normatívnej príručky. Netajilo sa, že v kodifikácii sa uplatňovala buržoázna ideológia československej národnej a jazykovej jednoty. Argumentovanie vedeckosťou nemohlo zastrieť skutočné zámery V. Vážneho s Pravidlami. Pravidlá z r. 1931 v rozpore s martinským a matičným úzom a v protiklade so zásadou ustálenosti spisovného jazyka sa usilovali zotrieť viaceré charakteristické znaky slovenského hláskoslovnia najmä uprednostňovaním tvarov bez dvojhlások, napr. v neurčitku slovíes *vidieť, trpeť, tret, mreť* namiesto *vidieť, trpieť, trieť, mrieť*, ako aj v tvaroch *berem, umrem, utrem* namiesto *beriem, umriem, utriem*. Pravidlá zámerne posilňovali rozkolísanosť spisovnej normy zavádzaním dvojtvarov *krúžek, prášek* popri *krúžok, prášok*, hoci to bolo v rozpore s dovtedajšou normou a úzom podľa strednej slovenčiny. Obdobne sa pripúšťali dvojtvary *lokeť — lakeť, (v)loni — (v)lani, svoboda — sloboda, mrkev — mrkva*.

Uvedenie slov *papúšek, zeď, zedník, zdiť, kozel, kartáč, knoflík, kostka, sotnina* do slovníkovej časti nemohlo nevyvolať zvýšený odpor, ktorý sa vystupňoval i v humoristických článkoch na zosmiešňovanie takýchto pomýlených zásahov. Proti tendencii Pravidiel sa postavili predstavitelia Komunistickej strany Slovenska a z Čechov najmä komunistický novinár J. Fučík. Na druhej strane slovenskí nacionalisti sa usilovali využiť pomýlené zásahy Pravidiel v politickom boji.

4. Rozhodný odpor najväčšej časti slovenskej kultúrnej verejnosti proti Pravidlám z r. 1931 a chaotický stav v otázkach pravopisu, reči a jazykovej kultúry mali pozitívny dôsledok v urýchlení dávnejšie prejavovanej snahy o časopis venovaný záujmom slovenčiny.

Za takýchto okolností objavenie sa Slovenskej reči, mesačníka pre záujmy spisovného jazyka, v jeseni r. 1932 (1. roč., 1932/1933) bolo v oblasti slovenskej lingvistiky významným kultúrnym i vedeckým činom a osobne pre mňa „bránou slovenčiny otvorenou a vstupom do jej trinástej komnaty“. Pozoruhodné bolo, že na túto zodpovednú úlohu sa nepodujala Bratislava, ba ani sám Martin, lež iniciatívne zasiahol slovenský východ, Miestny odbor Matice slovenskej v Košiciach najmä pričinením jeho predsedu právnika dr. Jána Petrikovicha a spisovateľa, pracovníka Čs. rozhlasu v Košiciach Antona Prídavka. MO MS v Košiciach zabezpečil finančnú stránku vydávania časopisu (30 000 korún zo svojich kultúrnych a najmä divadelných podujatí) s podmienkou, že časopis bude rozširovať znalosť dobrého spisovného úzu, hájiť záujmy slovenčiny vo verejnom živote a popritom ju aj odborne skúmať s vyzdvihovaním jej originality. Vydávanie časopisu teda diktovala láska k slovenčine. Zodpovedným redaktorom a vydavateľom bol Anton Prídavok, ktorý sám redigoval praktickú časť v oddiele Slovenčina vo verejnom živote, kým lingvistické články redigoval dr.

Henrich Bartek z Matice slovenskej v Martine. Druhým ročníkom Slovenská reč prešla do Matice slovenskej v Martine, jej redaktorom bol H. Bartek a po niektorých zmenách tu vychádzala až do reorganizácie Matice slovenskej, keď vydávanie a redigovanie prešlo do Bratislavy (16. ročníkom r. 1950).

Začiatky nikdy nebývajú ľahké, nemala ich ani Slovenská reč.

Hoci najväčšia časť slovenskej kultúrnej verejnosti prijala Slovenskú reč s veľkým pochopením a podporou, úrady, školy, Univerzita Komenského v Bratislave a Šafaříkova učená spoločnosť sa pod tlakom štátnej ideológie o jednotnom československom národe a úradnej českoslovenčiny správali k nej odmietavo. Preto, pochopiteľne, ani mladšia generácia slovenských lingvistov, ktorá vtedy končila štúdium, nebola medzi autormi príspevkov v 1. roč. Slovenskej reči. Zo starších to boli najmä Ján Mihál, Belo Letz, Anton Jánošík, Michal Knap a redaktor Henrich Bartek, ktorý sa v článku *Pravopis, spisovná reč a stredná slovenčina* priam manifestčne prihlásil k zásadám modernej lingvistiky a odtlačil aj tézy Pražského lingvistického krúžku (s. 121—125).

Ale už v 2. roč. Slovenskej reči do radov jej prispievateľov si stal matičný referent, vtedy už uznávaný lingvista E. Novák štúdiou *Fonológia a štúdium slovenčiny*. V 3. roč. položil pevné základy moderne chápanej slovenskej spisovnej výslovnosti v článku *Pravopis, spisovná reč a stredná slovenčina* (s. 42—67) a v článku *Predsa — preca a moderná slovenská poézia* (s. 168—185) obhájil slovenskú spisovnú výslovnosť zdvojených (zdĺžených) spoluhlások podľa tradície spisovnej slovenčiny i s ohľadom na západoslovenské nárečia. K prispievateľom pribudol i E. Jóna, J. K. Garaj a od 5. roč. i český jazykovedec S. Petřík štúdiami o slovenskej veternej melódii. Z nastupujúcich mladších lingvistov sa neskôr stali jej prispievateľmi E. Pauliny, J. Stolc, Š. Peciar, Š. Tóvik, J. Ružička, J. Liška, V. Blanár a ďalší.

Bolo celkom pochopiteľné, že v prvých ročníkoch SR sa odtlačali články starších slovenských jazykovedcov. Tak hneď v 1. čísle 1. roč. sa zverejnil úvod zo Štúrovej Nauky reči slovenskej (s. 8—10), viaceré články J. Škultétyho z predvojnových Slovenských pohľadov, menšie štúdie S. Czambela o slovenčine a o slovenskej gramatike. Na pokračovanie vyšiel príspevok P. Tvrdeho o *Chybné slová a väzby, ktorým treba v slovenčine vyhýbať*.

Na obranu predvojnového martinského a povojnového matičného úzu sa argumentovalo aj citovaním veľkých slovanských jazykovedných autorít, najmä V. Jagića s jeho hodnotením vyspelého románového umenia a reči S. H. Vajanského Suchá ratolesť („rozhodne moderná slovenská Hurbanova reč je taká, že túto jej prednosť mohli by závidieť niektoré malé literatúry slovanské“ — 1. roč., s. 45). Z českých jazykovedcov SR citovala Jo-

sefa Zubatého: „Jazyk má své plné právo, je-li ve všem svůj. Dnes člověk v novinách i často v knihách čte anebo ve shromážděních slyší slovenštinu, která není slovenštinou, nýbrž jen odbarvenou češtinou. Slovenštinu přece nedělá, že se místo českého *duše* napíše *duša*, místo *ted* *teraz* a pod. Jádru musí býti slovenské. Přeji-li si Slováci, aby jejich spisovný jazyk přestal býti spisovným jazykem, ať jen následují příkladu takových slovenských novinářů, politiků a spisovatelů, myslících po česku a jen povrchně píšících a mluvících po slovensku...“ (SR, 1, 1932/1933, s. 18).

Redakcia aktivizovala i slovenských spisovateľov, ktorí okrem vlastnej umeleckej tvorby vyjadrovali aj svoje myšlienky o slovenčine, o nedostatkoch slovenskej jazykovej kultúry v škole, v novinách a vo verejnom živote vôbec. Takto písal A. Prídavok, J. Čiger-Hronský, M. Rázusová-Martáková a veľmi účinne najmä básnik J. Smrek, ktorý podnetne pôsobil ako redaktor veľmi rozšíreného a vplyvného časopisu *Elán* (porov. najmä článok *Slovenská inteligencia, pozor na reč!*; SR, 5, 1937/1938, s. 1—5).

Rok 1938 priniesol vystupňované fašistické ohrozenie ČSR a po jeho rozvrátení zradou čs. buržoázie pod náporom najreakčnejšieho veľkonemeckého imperializmu A. Hitlera, a to i za prispenia slovenských separatistov, dočasný zánik buržoáznej ČSR. Pravopisná komisia pri Matici slovenskej mala vtedy voľnú ruku uplatňovať líniu Slovenskej reči v príprave nového vydania pravopisných pravidiel s odstránením kritizovaných dvojtvarov, slovníkových neslovenskostí a v slovníku s uplatnením zásad jazykovej čistoty a správnosti, označovaných odporcami za puristické. H. Bartek pripravil v pravopisnej komisii návrh pravidiel s jednotným písaním mn. čísla slovenských tvarov na *-li* (*muži, ženy, deti boli, išli, robili*) a s písaním predpony *s-*, *z-*, *zo-* v zhode so správnou spisovnou výslovnosťou namiesto zložitých etymologických pravidiel. Hoci Pravidlá i so slovníkom boli už vysádzané a obťažky boli k dispozícii jazykovedcom, nová schvaľovacia pravopisná komisia na univerzite ustanovená vtedajším ministrom školstva (J. Stanislav, D. Rapant, A. Mráz a E. Novák) i napriek argumentácii E. Nováka návrh na takúto demokratickú reformu pravopisu zamietla a uspokojila sa zväčša iba s uplatnením zásady jazykovej čistoty v slovníku. Vedenie Matice slovenskej po istom váhaní najmä z praktických a finančných príčin si napokon osvojilo návrh univerzitnej pravopisnej komisie. H. Bartek z protestu r. 1940 odišiel z Matice i z redakcie Slovenskej reči a v Bratislave začal vydávať časopis *Slovenský jazyk* (vyšlo iba 8 čísel).

Slovenská reč si udržala svoje miesto v slovenskej jazykovede i za neľahkých pomerov tých čias. 7. roč. Slovenskej reči (č. 8—10) zredigoval A. Jánošík a správca Matice slovenskej J. Škultéty kryl autoritu časopisu i redaktora aj svojím menom ako spoluredaktor, a to aj v ročníkoch 8—11.

Línia SR vo vojnovom období sa v podstate nelišila od tej, ktorú mala za redigovania H. Bartka, ibaže veľmi pracovitý a horlivý A. Jánošík pre uprílišnené odôvodňovanie jazykovej správnosti nárečovou slovenčinou nedosahoval autoritu svojho predchodcu. V časopise v tomto období pribúdali najmä články z právnickej, železničnej a administratívnej terminológie. Počet prispievateľov sa rozrastal. To bola záruka úspešného rozvíjania sa slovenskej jazykovedy na osov spisovného jazyka i v budúcnosti.

Hodnotenie zásad a práce J. Škultétyho, ako ho uverejnil E. Jóna pri príležitosti jeho 90. narodenín (SR, 11, 1943/1944, s. 35), možno vhodne uplatniť aj na jazykovú prax odporúčanú Slovenskou rečou: „Škultéty má najväčšiu zásluhu o slovenčinu v jazykovej praxi, že ako redaktor, apretor a korektor veľkej časti tlačeneho slova v Martíne, najmä pred (prvou) svetovou vojnou, najviac prispel na ustálenie spisovného jazyka. Vždy sa usiloval, aby jeho reč bola naozaj slovenská. Slovenčina mu bola symbolom a zárukou národnej jednoty Škultétymu v teórii i praxi išlo o čistotu, rýdzosť a pôvodnosť slovenčiny... Bol puristom, ale bol si dobre vedomý funkcie a potrieb spisovného jazyka.“ To možno pokladať za dobrú odpoveď aj tým, ktorí brojili proti Slovenskej reči a jej línii v mene neplodného boja proti purizmu.

Na tomto mieste možno uviesť hodnotiace stanovisko V. Blánára v rozsiahlom článku *Prehľad jazykovedy na Slovensku v r. 1939—1948* (SR, 14, 1948/1949, s. 18): „Slovenská reč pravidelne prinášala príspevky k slovenskému slovníku a frazeológii, písané z puristického hľadiska... Treba dodať, že odporúčané výrazy sa zväčša v spisovnom jazyku vžíli.“ A múdrosť s rozvahou nám velí schváliť poučenie E. Paulinyho: „Bolo preto celkom nesprávne vyhlasovať frontálny boj proti všetkým čechizmom a nedívať sa na vec z funkčného hľadiska. Z druhej strany treba rátať s tým, že pokiaľ bude slovenčina samostatným jazykom, dovtedy bude vždy isté napätie voči preberaniu slov z češtiny“ (porov. Dejiny spisovnej slovenčiny, 1983, s. 238). Vzájomné obohacovanie češtiny a slovenčiny v slovníkovej oblasti v spoločnom štáte je len výhodné pre rozvoj slovenskej kultúry.

Za Slovenského národného povstania a v prvých mesiacoch po oslobodení Slovenská reč nevychádzala. 12. roč. Slovenskej reči, časopisu pre otázky jazykovej kultúry, začal vychádzať r. 1946 pod vedením obozretného a rozhladeného E. Jónu, pozorne sledujúceho potreby ustálenosti a funkčnosti spisovného jazyka. V redakčnej rade bol aj E. Pauliny a Š. Peciar. V nasledujúcich dvoch ročníkoch, 13—14 (1947/1948 a 1948/1949), boli členmi redakčnej rady J. Frlička, A. Jánošík a J. Štolc.

Pri rastúcom počte prispievateľov z radov školených jazykovedcov študujúcich teóriu a zaoberajúcich sa aj uplatňovaním spisovného jazyka

v praxi odborná i popularizačná činnosť v Slovenskej reči bola na nepretržitom vzostupe. Zreteľne sa prejavovala potreba zvýšeného štúdia štýlov spisovného jazyka, ale aj slovníka, terminológie bohato sa rozvíjajúcich výrobných odvetví pri prudkom vzmáhaní sa znárodneného priemyslu. (Tomu sa usiloval vyhovieť najmä časopis Slovo a tvar, ktorý vydával Bratislavský lingvistický krúžok za redakcie E. Paulinyho. Vyšli však iba štyri ročníky v r. 1946—1949). Náležitá pozornosť sa začala venovať otázkam demokratizácie kultúry i kultúry jazyka v širokých vrstvách. Po reorganizácii Matice slovenskej 16. roč. Slovenskej reči (1950/1951) sa redigoval už v Bratislave. Pod patronátom Ústavu slovenského jazyka SAVU a pod vedením Š. Peciaru ju vydávalo Štátne nakladateľstvo (spoluredaktormi boli J. Horecký, E. Jóna, E. Pauliny, J. Ružička, J. Štolc a A. Selecký). Ďalšie osudy časopisu sú známe z novších hodnotení.

Túto spomienkovú úvahu ukončujem sentenciou z nadpisu článku: časopis Slovenská reč bol a je veľkou a účinnou školou našej krásnej a bohatej materinskej reči a osobitne spisovnej slovenčiny.

Ján Doruľa

SLAVISTICKÁ PROBLEMATIKA V ČASOPISE SLOVENSKÁ REČ

Slovenská reč (SR) je najstarším a najvýznamnejším slovenským jazykovedným časopisom. Tohto roku vstúpila do svojho päťdesiateho ročníka. Je to časopis pre výskum slovenského jazyka v najširšom zábere. Otázkam výskumu slovenského jazyka, najmä spisovného, sa tento časopis venuje od svojho založenia (r. 1932). O tomto jeho zameraní svedčia i podtitulky: prvý bol „mesačník pre záujmy spisovného jazyka“, potom (od r. 1946) „časopis pre otázky jazykovej kultúry“, od r. 1950 „jazykovedný mesačník pre školu a prax“, od r. 1955 „časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka“ a napokon, od r. 1971, „časopis pre výskum slovenského jazyka“.

Popri problematike spisovného jazyka, ktorému sa v SR venuje a vždy venovala najväčšia pozornosť, prinášajú sa tu často výsledky štúdia a výskumu slovenských nárečí, ďalej príspevky z onomastiky, z etymológie i z dejín slovenského jazyka. Slavistická problematika nebola teda v SR nikdy centrálna, ale slovanské zretele sa často brali a berú do úvahy, a to tak pri synchronných, ako aj pri diachrónnych štúdiách. Spočiatku, najmä v tzv. puristickom období, býval poukaz na stav v iných slovanských ja-

zykoch pomocným argumentom pri dokazovaní jazykovej správnosti výrazov a jazykových javov čerpaných z domácich zdrojov. Bolo to najmä v takých prípadoch, keď do spisovnej slovenčiny prenikli alebo sa do nej pretláčali české jazykové prvky, ktoré podľa názoru puristov ohrozovali samu existenciu spisovnej slovenčiny. J. Mihál napr. hovorí: „Tvrdím rozhodne: keď použijem len slovo *očariť*, *očarúvať*, *čaro* m. *okouzliť*, *okouzlovati*, *kouzlo* v slovenskej šate, nie som takým slovanským odštiepencom, ako keby som chcel pre slovenčinu len *okúzliť*, *kúzlo*, lebo slová *kúzlo*, *kúzliť* sú utisnuté len na češtinu, kým *čariť*, *očariť*, *čaro* sú všeslovanské korene“ (SR, 2, 1933/1934, s. 186; porov. k tomu aj na s. 237—238). Alebo H. Bartek, hlavný redaktor prvých siedmich ročníkov SR, hovorí: „V živej slovenčine je len väzba *závisieť od niečoho*. Neboja sa jej Rusi a Poliáci, nuž nemusíme sa jej báť ani my“ (SR, 2, 1933/1934, s. 292). A J. Mihál o tej istej väzbe hovorí: „V ruštine tiež s *od* viažu sloveso *závisieť*, podobne v nemčine, vo francúzštine. Nebudeme predsa vyhadzovať zo spisovnej reči *závisieť od*, keď tak hovorí ľud a iní Slovania, a to ani vtedy nie, keď sa to nepáči niektorým českým puristom“ (SR, 2, 1933/1934, s. 174). Pravda, ohľad na stav v iných slovanských jazykoch nebol pre puristov rozhodujúci; dávali prednosť domácim zdrojom, živej ľudovej reči. Vidieť to napr. z výkladu J. Mihála o väzbe sovesa *pokladať*: „*pokladal si za povinnosť* (Taj., Sp. V, 64) m. nesprávneho *držím si za povinnosť* — ich halte es für meine Pflicht, kötelességemnek tartom. V ruštine v podobných väzbách udomácnilo sa sloveso *držať* — *deržať*, čo nás, pravda, nijako nezaväzuje, keďže máme dobrý domáci výraz *pokladať za*“ (SR, 2, 1933/1934, s. 174). Aj puristi, pravda, uznávali, že sú také prevzatia z češtiny, ktoré nemožno vyhadzovať zo spisovnej slovenčiny. Dôraz sa kládol na potrebnosť či nepotrebnosť prevzatého slova. H. Bartek napr. píše: „Slovanské spisovné reči radšej dajú prednosť slovanským slovám, radšej si vyberú slovo zo susednej reči slovanskej. I spisovná reč slovenská má radšej slovanské slovo, v tomto prípade české slovo, a kde môže, obide slová neslovanského pôvodu. Takýto postup je celkom oprávnený, lebo nás spojuje so slovanským svetom. V duchu tejto zásady v 19. stor. zviťazilo slovo *loď* a slová *šif* a *hajov* boli zdegradované, vyhlásené za zbytočné. Na tomto príklade vidíme, že pri cudzích slovách je dôležité, či sú ony potrebné alebo nepotrebné pre spisovnú reč“ (*K problému cudzích slov v slovenčine*. SR, 2, 1933/1934, s. 181). Aj B. Letz schvaľuje postup L. Štúra, ktorý vo svojej Nauke reči slovenskej preberal terminológiu aj z češtiny. Hovorí: „Pravda, kde nevystačil s fondom nového spisovného jazyka, alebo utvoril názov bolo nad jeho sily, celkom správne načrel do hotového názvoslovja blízkej češtiny“ (*Názvoslovie a frazeológia Štúrovej Nauky reči slovenskej*. SR, 3, 1934/1935, s. 219). Často sa podčiarkovalo presvedčenie, že

spisovný jazyk si má zachovávať svoje hodnoty, dôležité aj pre jazykovedu, históriu a kultúru. Napríklad J. Š k u l t é t y píše: „... na našom slovenskom jazyku poznať jeho zemepisnú polohu, on predstavuje prechody od jedných slovanských jazykov ku druhým. Že nemá slova *válka*, to v tejto veci prináleží sice len k maličkostiam; ale prečo mu stierať i takú maličkosť? Čeština, ak my budeme písať len *vojna*, zato sa nám ďalšou nestane. No pre jazykovedu i pre históriu slovanskú sú i také zrnká hodné povahy, a nášmu jazyku dodávajú farby“ (SR, 2, 1933/1934, s. 44). Podobných dokladov by sa dalo uviesť mnoho, najmä z predvojnových ročníkov SR. Z tohto obdobia je málo takých príspevkov, v ktorých sa pri výklade jazykových faktov sústavnejšie využíva materiál z iných slovanských jazykov. Dobrú informovanosť o slovanských jazykoch a o slovanskej jazykovednej literatúre vidieť v príspevkoch J. M i h á l a a H. B a r t k a.¹

Z predvojnových prispievateľov SR treba tu osobitne spomenúť poľského slavistu W. B o b k a (W. Bobek), ktorý v r. 1928—1938 účinkoval ako lektor poľského jazyka a literatúry na univerzite v Bratislave. Zaoberal sa aj výskumom inoslovanských jazykových prvkov v spisovnej slovenčine. V SR uverejnil obsiahle štúdie o rusizmoch v diele S. H. Vajanského² i o rusizmoch, polonizmoch a juhoslavizmoch v spisovnej slovenčine.³ Tieto inoslovanské prvky v spisovnej slovenčine uvádza tu aj v abecedne usporiadanom súpise s príslušnou dokumentáciou. Kadečo z jeho interpretácií by bolo treba dnes prehodnotiť, ale jeho výskumy i pozorovania sú cenné podnes. On sám takto zhrňa výsledky svojich výskumov: „Najväčší vplyv z tejto stránky mala — popri češtine — literárna ruština (veľkorusčina); rusizmy uvádzali niekoľkí spisovatelia plánovite a systematicky. Omnoho menej je polonizmov a juhoslavizmov, t. j. takmer výlučne srbochorvátskych výrazov; ani jedny, ani druhé neprijímali sa do slovenčiny plánovite.“⁴ „Počtom bohemizmov literárny jazyk slovenský prevyšuje — rozumie sa — aj starší literárny jazyk poľský, v ktorom bolo hojne bohemizmov; analógiu pre taký veľký počet bohemizmov — ako v slovenčine — v slovanských literárnych rečiach nenájdeme. Počtom rusizmov slovenčina prevyšuje literárnu češtinu, hoci zas na druhej strane nedosahuje toho stupňa, na ktorom v tomto ohľade je literárny jazyk bulharský alebo srbochorvátsky. Polonizmov je v slovenčine

¹ Porov. napr. MIHÁL, J.: Zo slovenskej skladby. SR, 6, 1937/1938, s. 246—254, 281—285, 335—340; SR, 7, 1938/1939, s. 12—18, 88—96. Porov. aj -tri- (= Ján Petrikovič): Slovenské priezviská na -ovič a -ič. SR, 9, 1941/1942, s. 289—294 alebo aj PECIAR, Š.: Úvaha nad slovenskými slovesami na -úrať. SR, 9, 1941/1942, s. 294—299.

² BOBEK, W.: Rusizmy u Vajanského. SR, 4, 1935/1936, s. 225—250.

³ BOBEK, W.: Rusizmy, polonizmy a juhoslavizmy v literárnom jazyku slovenskom. SR, 6, 1937/1938, s. 11—18, 103—107, 154—162, 213—224, 262—264, 300—302, 340—347.

⁴ BOBEK, W.: Rusizmy, polonizmy a juhoslavizmy v literárnom jazyku slovenskom. SR, 6, 1937/1938, s. 11.

o niečo viac ako v češtine, teda neporovnateľne menej ako v bielo-
ruštine alebo maloruštine, ktoré — ako je známe — sú takmer preplnené
pclonizmami. Počet juhoslavizmov je v slovenčine a v češtine asi ten
istý.⁵ Sú to iste zaujímavé pozorovania, platné, pravda, pre staršie ob-
dobie vývinu spisovnej slovenčiny (Vajanský, Pauliny-Tóth a i.).

V 9. a 10. roč. SR (1941/1942 a 1942/1943) vyšla obsiahla práca J. Liška
o pôvode východoslovenských nárečí,⁶ v ktorej na základe množstva argu-
mentov, najmä historicko-porovnávacou metódou, vyvracia (proti Z. Stie-
berovi) mienku o poľskom pôvode východoslovenských nárečí.

Zo slavistického hľadiska je pozoruhodný veľký okruh príspevkov, ktoré
sa zaoberajú výkladom miestnych názvov. Sú to príspevky z historickej
onomastiky, spojené s pozoruhodnými etymologickými výkladmi. Osobitne
treba tu spomenúť štyroch autorov: V. Poláka,⁷ J. Stanislava,
V. Uhlára a Š. Ondruša. Najmä početné príspevky najvýznamnej-
šieho slovenského slavistu J. Stanislava prinášajú mnohé vedecké výklady
trvalej hodnoty. J. Stanislav vychádzal v nich z bohatých historických do-
kladov a vždy sa usiloval zozbierať také doklady v čo najväčšej úplnosti.
Platí to aj o jeho úsilí brať do úvahy jazykový a dokladový materiál aj
z ostatných slovanských jazykov. Pracoval často aj s neslovanským ma-
teriálom, najmä s maďarským a nemeckým.⁸ V. Uhlár sa zaoberá najmä

⁵ BOBEK, W.: Rusizmy, polonizmy a juhoslavizmy v literárnom jazyku slovenskom, SR, 6, 1937/1938, s. 12.

⁶ LIŠKA, J.: Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? SR, 9, 1941/1942, s. 48–58, 159–168, 209–215, 276–281, 306–310; SR, 10, 1942/1943, s. 25–28, 65–67, 104–107, 167–173, 230–239.

⁷ Pozri POLÁK, V.: Pôvod a význam názvu Beskid. SR, 8, 1940/1941, s. 151–153; Pôvod a význam slova *bozk*, *bozkať*. SR, 9, 1941/1942, s. 97–102; *Levoča*. SR, 9, 1941/1942, s. 257–259; Zo štúdií o slovenskom slovníku etymologickom. SR, 13, 1947/1948, s. 44–51, 172–177, 303–307; Niekoľko poznámok o etymologickom slovníku slovenského jazyka. SR, 20, 1955, s. 361–367.

⁸ Pozri STANISLAV, J.: Zo slovenských miestnych názvov. SR, 9, 1941/1942, s. 41–46 (*Ostrihom*, *Močenok*); *Lubochňa* a či *Lubochňa*? SR, 9, 1941/1942, s. 102–104; Zo slovenských miestnych názvov. SR, 9, 1941/1942, s. 129–134 (*Bardejov – Bardijov*; pozri k tomu aj JÁNOŠÍK, A.: K tvarom *Bardejov – Bardijov*. SR, 9, 1941/1942, s. 182–183 a MAZÚR, S.: *Bardejov – Bardijov – Bardiov*. SR, 11, 1943/1944, s. 65–72); Zo slovenských miestnych názvov. SR, 9, 1941/1942, s. 193–196 (*Pezinok, Žembovice*); Z čoho vzniklo meno *Račistov*. SR, 10, 1942/1943, s. 40–43; *Vereckňa – Várkoň*. SR, 10, 1942/1943, s. 129–132; Z miestnych názvov okolia Nitry. SR, 10, 1942/1943, s. 305–309; Názvy prílepných obcí pri Bratislave. SR, 12, 1946/1947, s. 242–250; Zo slovenských miestnych názvov. SR, 13, 1947/1948, s. 34–40 (*Chynorany, Táta; Vrt-, Dorok, Majcichov*); Zo slovenských miestnych názvov. SR, 13, 1947/1948, s. 92–97 (*Kepezd, Urmin, Mischdorf, Schildern, Tarschendorf, Fedýmeš*); Osobné mená miestnymi názvami. SR, 13, 1947/1948, s. 129–139; Zo slovenských miestnych názvov. SR, 13, 1947/1948, s. 206–210 (*Imberg – Ja(m)brich – Jabriková, Pezinok – Bozin, Chorvátsky Grób, Šaštin*); *Rastic*. SR, 14, 1948/1949, s. 272–274; Niekoľko názvov zo starého Liptova. SR, 15, 1949/1950, s. 74–81 (*Sestrč, Sokolče, Lupča, Lubeľa, Liptov, Paludza*); *Dobšiná*. SR, 15, 1949/1950, s. 134–137; *Kocel*. SR, 15, 1949/1950, s. 165–172; Staré slovenské mená. *Gorazd*. SR, 15, 1949/1950, s. 205–211; Staré slovenské mená. SR, 15, 1949/1950, s. 290–298 (*Svätopluk, Mojmir, Slavomir*); Slovanský miestopis v neslovanských krajinách. SR, 23, 1958, s. 129–136; K jubileu 863–1963. SR, 29, 1964, s. 3–10.

výkladmi miestnych názvov z Liptova a z Hornej Nitry. Popri historických dokladoch (staré a najstaršie zápisy) a starých písomnostiach využíva najmä údaje z nárečí, z terénnych názvov a z hydronymie.⁹ Š. Ondruš publikuje v SR svoje etymologické výklady apelatív a proprií od r. 1970. Jeho výklady, v ktorých sa často pracuje s variantmi indoeurópskeho koreňa a s laryngálnou teóriou, prinášajú mnohé objavné vysvetlenia spochybňujúce tradičné názory o cudzom (neslovanskom) pôvode slova alebo o jeho propriálnom pôvode. Zistené významové responzie sa Š. Ondruš usiluje začleniť do komplexného výkladu tak, aby boli v súlade s formálno-jazykovým vývinom jazykových javov. Tým sa zaručuje vysoká pravdepodobnosť mnohých jeho etymológií.¹⁰

Hoci výklady zo spomínaného okruhu¹¹ prinášajú aj množstvo údajov z iných slovanských jazykov, bezpochyby patria predovšetkým do oblasti výskumu slovenského jazyka, lebo osvetľujú javy slovenského jazyka, slúžia na ich hlbšie poznanie, prinášajú ich komplexný geneticko-historický vý-

⁹ Pozri UHLÁR, V.: Z problematiky liptovských miestnych názvov. SR, 32, 1967, s. 294–297; Z problematiky liptovských miestnych názvov. *Málinô Brdo* a či *Málinô Brdo*? SR, 33, 1968, s. 356–362 (aj *Malatin*, *Malatiná*, *Malužiná*); Z problematiky miestnych názvov. Pôvod a znenie názvu *Komjatná* a *Komjatice*. SR, 34, 1969, s. 164–170 (aj *Istebné* a *Istebník*); Dva vlastnícke názvy z Hornej Nitry: *Drahožica* a *Rado-bica*. SR, 35, 1970, s. 106–111; Pôvod názvu *Mohelnica*. SR, 35, 1970, s. 174–178; Pôvod chotárneho názvu *Geradza*. SR, 37, 1972, s. 80–84; *Zemno* – *Zemnen* – *Zemplin*. SR, 43, 1978, s. 266–274; Hydronymia Liptova (Rozšírenie názvov typu *Sielničianka*, *Matlatica*, *Sliacanka*). SR, 40, 1975, s. 212–219; *Terchová*, *Rozsutec*, *Rázsutec* a valaská kolonizácia. SR, 45, 1980, s. 87–96; *Prislop*, *Slop*, *Prieval*, *Priehyba*. SR, 45, 1980, s. 213–218; *Vihorlat* a *Vičoma/Vyčoma* v ľudovej etymológii. SR, 46, 1981, s. 298–302; Miestne názvy *Humenné* a *Cimenná*. SR, 47, 1982, s. 357–361.

¹⁰ Pozri ONDRUŠ, Š.: Význam a pôvod slovesa *páčiť sa*. SR, 35, 1970, s. 257–265; Význam a pôvod sloves *hútať* – *hútoriť*. SR, 35, 1970, s. 332–340; Význam a pôvod slov *báň* – *baňa*. SR, 36, 1971, s. 12–19; Pôvod slovesa *vrvieť*. SR, 36, 1971, s. 273–284; Je pomenovanie rieky *Váh* slovanské? SR, 37, 1972, s. 257–263; Sú pomenovania vrchov *Choč* a *Kýčera* slovanské? SR, 37, 1972, s. 334–341; Je slovo *chotár* maďarského pôvodu? SR, 38, 1973, s. 32–39; Je slovo *doska* grécko-latinského pôvodu? SR, 38, 1973, s. 76–83; Je slovo *kukať* nemeckého pôvodu? Genetický vzťah medzi slovesami *kukať* a *čakať*. SR, 38, 1973, s. 321–326; Prvotný význam a pôvod slova *dľh*. SR, 39, 1974, s. 136–140; Ešte raz o pôvode pomenovania rieky *Váh*. (Otvorená odpoveď Vladimírovi Šmilauerovi). SR, 40, 1975, s. 27–41; Ešte o mene rieky *Dudváh*. SR, 40, 1975, s. 225–229; O pôvode slov *sobáš* a *svadba*. SR, 40, 1975, s. 265–274; Pôvod mena vrchu *Choč* a rieky *Orava*. SR, 40, 1975, s. 342–352; Slovenské nárečové slová *bosman*, *pošajdes* a staroslovienske *posagz*. SR, 41, 1976, s. 262–269; Etymologické poznámky Kopečného, jazykové fakty a jazykovedná teória. SR, 41, 1976, s. 349–357; Akého pôvodu je samohláska *e* v slove *kečka*? SR, 42, 1977, s. 94–101; *Obed*, *olovrant* a *svačina*. SR, 48, 1983, s. 257–267; Slovenská *sihoť* a maďarský *sziget*. SR, 49, 1984, s. 321–328.

Pozri aj KOPEČNÝ, F.: Poznámky k etymológiim Š. Ondruše. SR, 41, 1976, s. 110–114; Odpoveď profesorovi Ondrušovi. SR, 42, 1977, s. 176–182.

¹¹ V SR vyšli aj iné príspevky s etymologickými a onomasticko-etymologickými výkladmi, napr.: MARTINKA, J.: O názve *Vihorlatu*. SR, 8, 1940/1941, s. 142–144; PECIAR, Š.: K etymológii slovenského *način* – *način*. SR, 9, 1941/1942, s. 196–202; MAZÚR, S.: Z miestopisných názvov *Šariša*. SR, 15, 1949/1950, s. 8–17 (*Svinia*); MELIŠ-ČUGA, L.: K pôvodu miestneho názvu *Bytča*. SR, 15, 1949/1950, s. 45–49.

klad. Preto sa oprávnene publikujú v SR, časopise pre výskum slovenského jazyka.¹²

V novšom období uverejnila SR niekoľko príspevkov, ktoré majú vyslovene slavistický ráz, sú založené na multilaterálnom porovnávaní príslušného javu v slovanských jazykoch. Je to článok J. O r a v c a *Vymedzovanie zámená v slovanských spisovných jazykoch* (SR, 33, 1968, s. 137—146), E. N o v á k a *Konvergentný vývin slovanských osobných zámen a sloviess* (SR, 33, 1968, s. 201—210), A. H a b o v š t i a k a *Názvy kukučky v slovanských jazykoch* (SR, 38, 1973, s. 190—194) a sem možno pričleniť aj príspevok so slavistickou problematikou od J. V a v r u *Zo slavizmov v slovenčine za prvej svetovej vojny* (SR, 35, 1970, s. 129—133), ďalej príspevok A. M i š k o v i č a *Staroslovienske glosy v latinskej zbierke kánonov z IX. storočia* (SR, 21, 1956, s. 103—106), príspevok Z. K l á t i k a *Ilýrske hnutie a spisovná slovenčina* (SR, 28, 1963, s. 257—258) a M. L a c i o k a *K jazykovednému dielu Štefana Lešku a jeho vzťahu k slovenčine* (SR, 33, 1968, s. 235—238). Tu treba spomenúť aj dva príspevky J. S t a n i s l a v a so slavistickou tematikou: *Postavenie slovenského jazyka medzi slovanskými jazykmi* (SR, 20, 1955, s. 133—144) a *Juhoslavizmy v strednej slovenčine a pôvod slovenského národa* (SR, 15, 1949/1950, s. 37—45). O juhoslavizmoch v strednej slovenčine sa hovorilo v SR aj v r. 1984.¹³

Aj naďalej sa v SR uverejňujú príspevky, v ktorých sa pri výklade javov slovenského jazyka poukazuje aj na stav v iných slovanských jazykoch.¹⁴

V povojnovom období sa pozornosť venuje aj prehľadnejšiemu porovnávaciemu, konfrontačnému výskumu slovenského a českého spisovného jazyka.¹⁵ Na jeho význam sa upozorňuje v príspevku Š. P e c i a r a *O potrebe konfrontačného výskumu slovenčiny a češtiny* (SR, 36, 1971, s. 209—215).¹⁶ Najviac štúdií z tohto okruhu publikovala M. I v a n o v á - Š a l i n

¹² Porovnaj však k tomu názor Š. Peciara: „V posledných ročníkoch SR vyšli aj viaceré pozoruhodné etymologické štúdie, objasňujúce pôvod niektorých slovenských slov a zemepisných názvov z hľadiska domácej proveniencie a na základe nových metodických postupov. Svojím obsahom patria však tieto štúdie skôr do slavistického časopisu.“ (PECIAR, Š.: Jubileum Slovenskej reči. SR, 40, 1975, s. 8—9.)

¹³ UHLÁR, V.: Historik B. Varsik o tzv. juhoslavizmoch v strednej slovenčine. SR, 49, 1984, s. 96—102 a VARSÍK, B.: Ešte o juhoslavizmoch v strednej slovenčine. SR, 49, 1984, s. 356—359.

¹⁴ MIHÁL, J.: Poznámky k etymológii a sémantike niektorých slovenských slov. SR, 29, 1964, s. 17—25; HABOVŠTIAK, A.: O slovách *driev* a *drelej*. SR, 26, 1961, s. 160—164; KRASNOVSKÁ, E.: Praslovanské *tati* a slovenská príslovka *potatmo*. SR, 39, 1974, s. 355—358.

¹⁵ Už v 10. a 11. roč. SR vyšla pozoruhodná štúdia V. Poláka. Porov. POLÁK, V.: K problému vplyvu slovenčiny na češtinu. SR, 10, 1942/1943, s. 97—104, 150—156, 218—222, 285—289, 323—327; SR, 11, 1943/1944, s. 6—12.

¹⁶ Š. Peciar uverejnil sám štúdie z tohto okruhu: České vlastné mená v slovenskom kontexte. SR, 23, 1958, s. 249—266; Tvorenie a kvantita slovenských činiteľských mien s príponou -ca v porovnaní s češtinou. SR, 32, 1967, s. 257—266.

g o v á,¹⁷ niekoľko príspevkov pochádza z pera ďalších pracovníkov, spolu-
autorov Česko-slovenského slovníka, ktorého 1. vyd. bolo r. 1979.¹⁸ Zjavili
sa aj príspevky o prekladaní z češtiny do slovenčiny a naopak.¹⁹ Otázkam
vzťahu češtiny a slovenčiny z vývinového aspektu sa venuje príspevok K.
H o r á l k a *Poměr češtiny a slovenštiny (Několik historickosrovnávacích
a konfrontačních poznámek)*.²⁰

Niekoľko príspevkov sa zaoberá aj prekladmi z ruštiny do slovenčiny.²¹

Málo príspevkov sa venuje otázkam slovensko-poľských jazykových
vzťahov.²²

Slovenská reč priniesla aj články o transkripcii (po staršom príspevku
o prepise z ruštiny) z ukrajinčiny a bieloruštiny²³ a pravidelne uverejňuje
správy o slovanských zjazdoch, o prácach na Slovanskom jazykovom
atlase i o mnohých jazykovedných publikáciách z celého slovanského
sveta.

Aj tento zbežný a neúplný prehľad o slavistickej problematike v časo-
pise Slovenská reč ukazuje, že táto problematika sa v ňom nikdy celkom
nezanedbávala, že aj Slovenská reč priniesla vo svojej päťdesiatročnej his-
tórii nemálo príspevkov hodných pozornosti aj zo slavistického hľadiska.
Pravda, aj príspevky venované „interným“ problémom slovenského jazyka
a jeho nositeľov môžu byť pre slavistu zaujímavé už čo len ako zdroj
informácií o slovenčine, o jej útvaroch a čiastkových zložkách i o jej
problémoch.

¹⁷ Pozri IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Ustálené spojenia so slovom *jazyk* v sloven-
čine a češtine. SR, 36, 1971, s. 348–361; Jeden typ lexikálnych rozdielov v slovenčine
a v češtine. SR, 38, 1973, s. 143–150; Časový inštrumentál v slovenčine a v češtine. SR,
39, 1974, s. 65–75; Slovenské ekvivalenty k českým výrazom *nemluva*, *němota*. SR, 39,
1974, s. 168–170; Prídavné mená vyjadrujúce malú mieru v slovenčine a v češtine. SR,
40, 1975, s. 137–148; Väzba slovík s významom „biť“ v slovenčine a češtine. SR, 42,
1977, s. 3–14; O príbuzenských názvoch v slovenčine a češtine. SR, 42, 1977, s. 356–
365.

¹⁸ Pozri BUZÁSSYOVÁ, K.: *Doska, platňa, tabuľa* a ich české ekvivalenty. SR, 36,
1971, s. 284–291; Príspevok ku konfrontačnému výskumu sémantiky slovenských a
českých slovík polohy. SR, 38, 1973, s. 270–278, 327–335; MARSINOVÁ, M.: Zo sémanti-
ckej a slovotvornej problematiky slovensko-českej. (*Hlad – smäd, hlad – žízeň* a ich
deriváty.) SR, 37, 1972, s. 27–39.

¹⁹ RUŽIČKA, J.: Niekoľko poznámok na okraj prekladov z češtiny do slovenčiny.
SR, 26, 1961, s. 120–140; JEDLIČKA, A.: K jazykové problematice překladů z češtiny
do slovenštiny. SR, 26, 1961, s. 140–151.

²⁰ SR, 39, 1974, s. 286–290.

²¹ MIHÁL, J.: O prekladoch Gogoľovho Revízora. SR, 28, 1963, s. 239–246; UHLÁR,
V.: *Laz – lazy – chutor*. SR, 17, 1951/1952, s. 298–301 a niektoré iné.

²² R. 1984 vyšiel príspevok o goralských nárečiach – KRIŠÁKOVÁ, J.: Zmena
ā > o > a v goralských nárečiach. SR, 49, 1984, s. 149–156. Pozri aj SERVÁTKA, M.:
O niektorých slovenských a poľských frazeologických jednotkách z porovnávacieho
hľadiska. SR, 40, 1975, s. 151–159.

²³ Pozri JÓNA, E.: Ako prepisovať ruské mená v slovenčine. SR, 15, 1949/1950,
s. 141–148; NEVRLÝ, M.: Výslovnosť a prepis ukrajinských mien a názvov reálií
v slovenčine. SR, 24, 1959, s. 23–31; PALKOVIČ, K. – LUČYC-FEDAREC, I.: O tran-
skripcii z bieloruštiny. SR, 47, 1982, s. 349–352.

NIEKTORÉ OSOBITOSTI FRAZEOLÓGIE V PRÓZE J. KALINČIAKA REŠTAVRÁCIA

Frazeológia patrí v tomto diele k najvýraznejším jazykovým prostriedkom, a to nielen svojím výskytom, ale aj svojou pestrosťou a rozmanitosťou svojho uplatnenia. Preto neprekvapuje, že sa nad jej využitím v tomto diele pristavili už autorovi súčasníci (napr. J. M. Hurban, P. Dobšinský) a že ju aj neskôr sledovali nielen jazykovedci, ale aj folkloristi a literárni vedci. Prehľad všetkých týchto príspevkov o frazeológii v poviedke Reštavrácia systematicky podala naposledy M. Ivanová-Šalingová (1964), ktorá jednu rozsiahlu kapitolu svojej monografie venovala práve frazeológii. Autorka tu dopĺňa, resp. koriguje niektoré parciálne zistenia predchádzajúcich bádateľov (napr. sa tvrdievalo, že v celej Reštavracii sa nijaká frazéma neopakuje, z čoho sa usudzovalo, že J. Kalinčiak musel mať vlastnú zbierku slovenskej frazeológie; M. Ivanová-Šalingová uvádza dosť konkrétnych príkladov na dvojnásobné i viacnásobné opakovanie frazém), ďalej podrobne sleduje problematiku frazeologizovaných prirovnaní, prísloví a porekadiel a najviac pozornosti — v súlade s orientáciou celej monografie — venuje funkciám frazeológie v tomto diele.

Cieľom nášho príspevku nie je sumarizácia všetkých doterajších jazykovedných pohľadov na Kalinčiakovu frazeológiu v Reštavracii. Na rozdiel od predchádzajúcich jazykovedných príspevkov o tejto problematike (napr. V. Šmilauer, E. Pauliny — ich charakteristika je v citovanej práci M. Ivanovej-Šalingovej — a, pravdaže, sama M. Ivanová-Šalingová), ktorá sa vždy viacej upriamovala na funkčnú stránku uplatnenia frazeológie v Reštavracii, chceme upozorniť na niektoré osobitné vlastnosti samej frazeológie, ako nám ich dovoľuje odkryť súčasný vývin frazeologickej teórie. Nechceme sa tu teda dotýkať iba základných typov frazém v diele Reštavrácia (tie napokon pomerne vyčerpávajúco spomínani autori analyzovali), ale sa pristavíme pri viacerých špecifickejších otázkach jeho frazeológie. Keďže pritom nebudeme sledovať, ako vplýval na isté formy komponentov frazémy ďalší vývin nášho jazyka (na tvarové zmeny zložiek frazémy upozornila v citovanej štúdii M. Ivanová-Šalingová), materiálovo budeme vychádzať z najnovšieho vydania Reštavrácie, ktoré vyšlo vo vydavateľstve Tatran v roku 1981.

Prvou otázkou, ktorej sa dotkneme, je žánrová, resp. typová členitosť frazém v tomto diele. Keď M. Ivanová-Šalingová rozoberá vo svojej práci osobitne iba prirovnania a príslovia s porekadlami, môže vznikaf dojem, akoby sa v Reštavracii výrazne vyskytovali iba tieto dva, resp. tri

druhy frazém. Uvedené typy naozaj patria medzi najfrekvencovanejšie frazémy v tomto diele, ale iba nimi sa tento výpočet nevyčerpáva. Problém určenia typov frazém v Reštavrácii je zložitejší.

Predovšetkým treba konštatovať, že sú tu rovnako zastúpené paremiologické aj neparemiologické druhy frazém. Medzi neparemiologickými dominujú práve frazeologizované prirovnania, ako to správne vystihla M. Ivanová-Šalingová, ale rovnako časté a funkčne ešte výraznejšie sú tu iné druhy frazém, predovšetkým ustálené slovesné zvraty. Vybadala to už M. Ivanová-Šalingová, keď v úvode spomínanej kapitoly (s. 71) konštatovala toto: „... J. Kalinčiak za východisko, za bázu vyjadrovacích prostriedkov v Reštavrácii volil frázy typu *postaviť sa na hlavu* ..., *nedať si do kaše dúchať* ..., *mať dačo pod klobúkom* ...“ Autorka k tomu ďalej dodáva (s. 72): „Frazeologické jednotky tohto typu nie sú natoľko meravé ako príslovia a porekadlá, pretože sa dajú ohýbať, slovesá v nich sa dajú časovať, možno medzi ne vsunúť iné pomenovania atď.“ Paradigmatické formy uvedeného druhu frazém naozaj umožňujú najorganickejšie a zároveň najjednoduchšie zapájanie frazeológie do výstavby textu, a tak neprekvapuje, že práve frazémy tohto druhu sú nositeľom nielen štýlizovaných, ale aj kompozičných postupov autora Reštavrácie.

O frazémach paremiologickej povahy možno spresňujúco konštatovať, že v Reštavrácii sa uplatnili viacej príslovia ako porekadlá a že sú aj také jednotky paremiologickej povahy, ktoré nemožno adekvátne priradiť ani k prísloviám, ani k porekadlám. Máme na mysli najmä takéto jednotky:

Co tam po reči, keď niet v nej veci! (s. 11) — Čo zjem, to viem, čo vypijem, to užijem, a čo po mne zostane, pánbohvie, kto dostane; lebo kňazský majetok a židovskú dušu, všetko jeden čert berie. (s. 27) — Nič to zato, že je blato, pride vietor, vyfúka to. (s. 75)

Takéto frázy sa výrazne odlišujú od prísloví a svojou zreteľnejšou zakotvenosťou v konkrétnej situácii sa líšia aj od porekadiel. Nazývame ich povrávkami (Mlacek, 1982).

Keď k uvedeným typom frazém pripočítame medzi neparemiologickými jednotkami ustálené výrazy mennej povahy, (tzv. frazeologické výrazy alebo úslovie, ako ich odporúča pomenúvať práve M. Ivanová-Šalingová), a niektoré okridlené výrazy, medzi paremiologickými jednotkami osihotené pranostiky, ako aj netypické uplatnenie príslovia v platnosti obvyčajnej frazémy (príslovie: *Kde si zmokol, tam sa suš!* — Kalinčiakovo aktualizujúce uplatnenie: *Povedz svojim ľuďom, aby sa sušili, kde zmokli* — s. 81), zisťujeme, že škála týchto typov frazém je v Reštavrácii dosť široká. Aj tento fakt dáva spolu s malým indexom opakovania frazém v tomto diele aspoň čiastočnú odpoveď na otázku, v čom spočíva aj napriek veľkému

celkovému výskytu frazeológie v Reštavrácii jej živosť a účinnosť. Ukazuje sa, že to nie je iba dôsledok toho, že sa podstatná časť frazém vyskytuje v celom texte iba raz, ale aj dôsledok uplatnenia všetkých bežných typov frazeológie.

Pre celkovú charakteristiku frazeológie v Reštavrácii je však ešte závažnejšie sledovanie miery a prejavov jej ustálenosti, a to najmä v takých prípadoch, kde zisťujeme odlišne ustálené zloženia bežne známej jednotky. Medzi týmito odlišnosťami možno zistiť viacej druhov.

Za elementárny prípad možno v súvislosti s ustálenosťou pokladať také zvraty, pri ktorých sa vyskytuje viac paradigmatických foriem aj pri jednotke, ktorá sa vo všeobecnosti vyznačuje veľkou ustálenosťou, resp. až petrifikovanosťou. V Reštavrácii nachádzame napr. takéto výrazy: *Ja o vlku a vlk za humny* (s. 38). — *Hja, pán brat, ja o koze a vy o voze* (s. 55). Prvá uvedená jednotka je už dávnejšie ustálená v podobe s osobným zámenom *my* (*My o vlku . . .*), pričom súčasný vývin pripúšťa novšie tvary datívu slova *vlk* a inštrumentálu plurálu slova *humno* (*o vlkovi, za humnami*). Ak mohol J. Kalinčiak bez zásahu do ustáleného významu tejto jednotky použiť na začiatku zámeno *ja*, znamená to, že miera ustálenosti tohto komponenta bola vtedy ešte nižšia, než je v súčasnosti. Druhý spomínaný prípad je podobný, ale v istom smere sa od predchádzajúceho odlišuje. Aj dnes sa táto jednotka využíva najmenej v dvoch podobách (*ja o koze a ty o voze; my o koze a vy o voze*), avšak opozícia *ja — vy*, ktorá sa vyskytuje v Kalinčiakovej reči ako dôsledok vykania, je individuálna a celý výraz čiastočne aktualizuje.

Materiál z Reštavrácie však ukazuje, že J. Kalinčiak vedel popri rozličných paradigmatických formách využiť aj ďalší typ premenlivosti frazém, premenlivosť, ktorú dnešná frazeologická teória chápe ako variantnosť frazémy. Aj v tomto smere nachádzame viacej postupov. Je to jednak prípad, keď autor v Reštavrácii využil viaceré varianty tej istej jednotky (napr. *huncút klincami vybíjaný — figliar klincami vybíjaný*), jednak viaceré prípady, keď z vtedajšieho radu variantov jednej frazémy využil taký, ktorý v ďalšom vývine nášho jazyka ustúpil. Zo štruktúrneho hľadiska ide pritom jednak o elementárne druhy variantov (morfológický, syntaktický, lexikálny), jednak o komplexné, najmä lexikálno-syntaktické, resp. tzv. kvantitatívne varianty. Upozorníme tu aspoň na niektoré zaujímavejšie konkrétne prípady.

Medzi prostými prípadmi využitia lexikálnej variantnosti nachádzame napr. takéto spojenia: *na staré dni* (s. 65 a i.; J. Kalinčiak uprednostnil túto podobu danej jednotky pred výraznejšie frazeologizovaným variantom *na staré kolená*); *i Adam vyjde na mindžiare* (s. 68; aj tu dal autor prednosť forme s týmto zastaraným komponentom pred bežnejšími podobami

vyjst' na psi tridsiatok, resp. deviatok; vyjst' na mizinu a pod.); išiel Jakub pre Jóba, zostali tam oba (s. 106; bežnejší bol — ako to dokazuje súveký materiál zo zbierky prísloví a porekadiel od C. Zocha v reedícii z r. 1959 — i ostal variant s tautológiou osobného mena: *išiel Jób po Jóba, zostali tam oba*); *sa nás tak bude báť ako čert svätenice* (s. 39; bežnejšie boli aj sú varianty *báť sa niečoho, niekoho ako čert kríža, ako čert svätenej vody*).

Na pozadí súvekých zbierok frazeológie aj na pozadí ďalšieho vývinu našej frazeológie sa ako syntaktický (a to pozičný) variant ukazuje Kalinčiakovo spojenie *strela jasná kopasná* (s. 54; bežnejšie: *jasná strela kopasná*).

Početnejšie sú v Reštavrácii zastúpené prípady komplexnej variantnosti, teda prípady, keď J. Kalinčiak využíva variant s explicitnejším alebo naopak implicitnejším zložením. Pravda, „prírastok“ alebo naopak ubudnutie nejakej zložky (nejakých zložiek) vždy znamená nielen premenlivosť v lexikálnom obsadení, ale do istej miery aj v samej konštrukcii frazémy. Práve preto sa táto variantnosť označuje ako komplexný typ. Patria sem takéto prípady: ... *Naduje sa ako moriak, keď mu zapískajú* (s. 9; dnes bežnejšie iba v skrátenej podobe bez vedľajšej vety); *Babka k babce, budú kapce i nohavice* (s. 23); *I v pekle raz hody bývajú* (s. 52; dnes je bežnejšia explicitná podoba *Aj v pekle raz do roka [raz za rok] bývajú hody*); *Bodaj ta hus koplá* (s. 56; dnes bežnejšia podoba *Bodaj ta hus pečená/pečená hus koplá* výraznejšie podčiarkuje humorné podfarbenie celej jednotky). Svojou platnosťou sú týmto výrazom blízke aj také časti Kalinčiakovho textu, v ktorých sa k sebe pripájajú dve príbuzné príslovia alebo porekadlá, napr.: *Čo nehorí, nezalievaj, čo ťa nepáli, nehas.* (s. 40) — ... *ako robil, tak sa mal, čertu slúžil, čert ho vzal.* (s. 70)

Keďže J. Kalinčiak podobným spôsobom pomerne často zapája do jedného kontextu dve aj viacej frazém tesne za sebou, dochádza tu k niektorým zmenám vo výstavbe aj zložení aspoň jednej frazémy. Medzi najzreteľnejšie prípady tu patrí taký postup, pri ktorom sa vedľa seba dostávajú dve frazémy s rovnakým komponentom, pričom v jednej z frazém sa spoločný komponent eliduje: *Každý Cigán svojho koňa a každú liška svoj chvost chváli* (s. 56: elipsa zložky *chváli* v prvej jednotke).

Pozornosť si zaslúži aj niekoľko ďalších výrazov, z ktorých každý iným spôsobom dopĺňa predchádzajúce zistenie, že totiž J. Kalinčiak rôznorodo využíval možnosť variantného obmieňania použitých frazém. Máme tu na mysli najmä tieto jednotky: ... *ak pán brat, tak pán brat* (s. 10; syntaktický frazeologizmus, v ktorom je bežnejšia korelácia *ako — tak*); ... *ale tu sa Ondrej Levický postavil na všetky štyri nohy* ... (s. 29; bežnejšie *postavil sa na zadné*); *Nevďačnosť, nič iné, iba nevďačnosť vládne svetom* (s. 55; túto podobu uvádza prevdepodobne práve pod Kalinčiakovým vply-

vom aj A. P. Záturecký vo svojich Slovenských prísloviach, porekadlách a úsloviach; jemu i ďalším súvekým zberateľom, napr. F. Šujanskému, je však už známy aj variant so slovotvorným obmieňaním prvej zložky a s obráteným poradím posledných dvoch zložiek: *Nevďak svetom vládne*; ... *nejeden muž skočil dupkom na rovné nohy* (s. 61; tento výraz poznáme už iba v skrátenej podobe; slovo, resp. tvar *dupkom* sa vyskytuje už iba vo frazéme *Niekomu vlasy dupkom vstávajú*, ktorú nachádzame aj v Reštavrácii); *Tí si to, pravda, nedali dva razy povedať, ale Mojžiš v päty* (s. 112; skrátený variant jednotky, ktorú dnes poznáme v podobe *dať sa/pustiť sa v nohy*; využitie variantnej podoby tu svedčí o menšej miere ustálenosti zloženia tejto jednotky v danom období; to, pravda, nie je nijako prekvapujúce zistenie, pretože variantnosť tohto typu sa v tom čase aj neskôr vyskytovala aj pri mnohých ďalších jednotkách, napr.: *skočiť do reči — skočiť do jazyka, vziať nohy na plecia — vziať nohy na ramená* a pod.).

Niekedy však variantnosť takéhoto typu mohla viesť k osobitnej frazeologizácii variantov a teda k vzniku samostatných frazém. J. Kalinčiak uvádza napr. jednotku *Dobrá výhovorka stojí groš* (s. 58), ktorá ani dnes nie je neznáma, ale bežnejšia je frazeologická jednotka, ktorá má predsa len osobitný význam, a to *Dobrá rada stojí groš*.

J. Kalinčiak ako autor Reštavrácie patrí k trom slovenským spisovateľom minulého storočia, ktorí vo svojom diele najviac využívali našu frazeológiu. Ak sa o P. Dobšinskom konštatuje, že slovenskú frazeológiu nielen bohato zachytil, ale aj zreteľne normatívne usmerňoval (Mlacek, 1973), ak sa o G. K. Zechenterovi-Laskomerskom zistilo, že frazeológiu síce využíva bohato, ale v pomerne malom výbere, no na druhej strane s prenikavým zmyslom pre jej aktualizovanie (Mlacek, 1977), o frazeológii v Kalinčiakovej Reštavrácii sa viackrát konštatovalo, že z autorov 19. storočia najúplnejšie uplatnil frazeológiu vo svojej umeleckej reči, pričom sa skôr vyzdvihovala rozmanitosť, pestrosť frazeológie. Tým by sa v daných súvislostiach J. Kalinčiak viac blížil k P. Dobšinskému ako k G. K. Zechenterovi-Laskomerskému. Predhádzajúci výklad však naznačuje, že J. Kalinčiak má v Reštavrácii frazeológiu nielen pestrú, ale aj značne diferencovanú, obmieňanú. Rozbor variantných frazém z Reštavrácie toto konštatovanie zreteľne naznačuje, pohľad na ďalší spôsob uplatnenia frazém, tčítž na ich aktualizovanie, tú istú myšlienku ešte výraznejšie potvrdzuje.

Jedným z najjednoduchších typov aktualizácie frazémy je v tejto poviedke nedopovedanie výrazu. Jednotka tu signalizuje svoj ustálený frazeologický význam, ale nedokončenie pripúšťa rozličné interpretácie výsledného tvaru. V Reštavrácii je iba jeden prípad takejto aktualizácie: „*Ej, čo!*“ *pretrhne ho s nevôľou Barína, „neprosil sa čert babe, ani ja takej —“*

(s. 11). Zložitejší je prípad, keď sa aktualizácia dosahuje spojeným zásahom do ustálenej syntaktickej stavby aj lexikálneho zloženia frazémy: *Ty máš aj krátke vlasy, aj krátky rozum* (s. 36; z ustálenej jednotky *Dlhé vlasy — krátky rozum*).

V Reštavrácii nachádzame dokonca aj tzv. frazeologický obraz. Ide o takú výstavbu textu, keď sa popri sebe uplatňujú ustálené jednotky aj ich aktualizácia, pričom sa celý obraz stáva nositeľom nejakého motívu. Aby sa toto využitie ukázalo celkom zreteľne, uvedieme daný obraz v trochu širšom kontexte:

„Tu sme len videli, že je všetko uhovorená zrada, a pomysleli sme si, že teraz bude najlepšie čím skôr do stolice utekať, i bežali sme, až sme prišli, lebo darmo je: *Kto nemá v hlave, musí mať v nohách*.“ Na to ale Daniel, trpko sa usmievajúc, odpovedal: „Ba veru o vás to naopak platí: *Kto má v hlave, ten má i v nohách*.“ (s. 111)

Posun pri druhom, aktualizovanom použití danej jednotky vychádza z kontaminácie dvoch zložením podobných jednotiek: *mať dačo v hlave* = vedieť, *mať v hlave* = byť opitý. Keďže z predchádzajúceho kontextu je zreteľné, že zemani, o ktorých je tu reč, boli opití, badateľne sa tu prejavuje aj pozmenená obraznosť aktualizovaného výrazu.

Nadväzujúc na predchádzajúce analýzy frazeologického výraziva v Reštavrácii, sústredili sme sa v týchto poznámkach iba na niektoré stránky použitých frazém. Ich rozbor ukazuje, že účinnosť tohto jazykového prostriedku v Reštavrácii nevyplýva iba z jeho veľkého výskytu (spolu vyše 650 uplatnení frazeologickej jednotky; pri pomerne malom opakovaní niektorých jednotiek to znamená súbor vyše 500 frazém) a z jeho funkčnej diferenciacie, ale aj z autorovho premysleného využitia štruktúrnych vlastností frazém, predovšetkým ich ustálenosti a variantnosti. Reštavrácia sa v takýchto súvislostiach stáva prameňom nielen pre štúdium inventára našej frazeológie, ale aj pre poznávanie vývinu jej vlastností.

Literatúra

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Príspevok k štýlu štúrovskej prózy. Štýl prózy Jána Kalinčiaka. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 205 s.

MLACEK, J.: Frazeológia v diele G. K. Zechentera-Laskomerského. In: G. K. Zechenter-Laskomerský. Red. L. Bartko. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1977, s. 141–150.

MLACEK, J.: Frazeológia v rozprávkach Pavla Dobšinského. Kultúra slova, 7, 1973, s. 19–25.

MLACEK, J.: Povrávky. In: Studia Academica Slovaca. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 349–362.

ZOCH, C.: Nová zbierka slovenských porekadiel. In: Zbrané spisy. 2. Jazykovedné práce. Slovenčina. Prepísal a zostavil I. Stanek. Bratislava 1959, s. 349–365.

DISKUSIE

Jozeľ Jacko

O NIEKTORÝCH NOVÝCH POMENOVANIACH V ŠPORTE

V príspevku venujeme pozornosť označeniam nových športových disciplín, s ktorými sme sa stretli v športových rubrikách našej dennej a periodickej tlače.

1. Z denníka Šport sme vypísali domáce výrazy *šliapačky*, *šliapačkár*, *šliapačkovú* i cudzie výrazy *trial*, *trialový*, *cyklotrial*:

Na obzore *trial*. — ... keď sa pozeráte na *šliapačky* alebo ak chcete *trial*. — ... terén na *trial* sa nájde takmer všade. — Prečo však o *šliapačkách* alebo *triale* toľko hovoríme? — ... lebo prvé štyri *trialové* motocykle sú aj v Bratislave. — O niečo starší sa začínajú venovať *cyklotrialu* — jazde na špeciálne upravených bicykloch, kde získavajú prvé skúsenosti zo *šliapačiek*. — ... kde je *cyklotrial* už veľmi populárny. — *Cyklotrial* je teda nová náplň oddielu mládeže... — ... ktorí získajú skúsenosti v *cyklotriale*... — ... prejdú na *trial*... — ... aj na Slovensku sa v tomto roku uskutočnia majstrovstvá v *triale*... — ... sériovú výrobu *šliapačkových* motocyklov... — *Trial* teda dáva nové možnosti... (3. 3. 1983, s. 4). — budú na nej štartovať aj *šliapačkári* z Českej socialistickej republiky, kde majú *šliapačky* už niekoľko rokov svoje domovské právo. — ... špeciálne motocykle *TRIAL*... (31. 7. 1983, s. 4).

V Nedeľnej Pravde z 5. 8. 1983, s. 18, sme zaregistrovali aj nenáležitú podobu *šlapačky*: *Bodovacie súťaže — š l a p a č k y*.

V Slovníku slovenského jazyka sa slovo *šliapačky* neuvádza, ale istú orientáciu môžeme získať zo Slovníka spisovného jazyka českého (1968), ktorý slovo *šlapačka* uvádza ako samostatné heslo s viacerými významami. V 2. význame sa tu slovo *šlapačka* vykladá ako športový termín označujúci „terénny motocyklové súťaže, v kt. se jezdec nesmí dotknout nohou země (*strakonické šlapačky*)“. Česko-slovenský slovník (1979) pri českom slove *šlapačka* uvádza iba ekvivalenty šliapadlo, pedál. Pri českom hesle *šlapadlo* sa uvádzajú tri slovenské ekvivalenty: 1. šliapadlo, 2. pedál, 3. šlapa, stupaj. Na rozdiel od češtiny sa v slovenčine začal používať tvar N. mn. čísla *šliapačky*. Je utvorený od nedokonavého slovesa *šliapať*. V športovej oblasti je pomerne veľa dejových podstatných mien utvorených od nedokonavých slovies príponou *-ačka*; napr. *sánkovačka*, *člnkovačka*, *korčuľovačka*, *kĺzačka*, *narážačka* a pod. Doklady z dennej tlače ukazujú, že športový termín *šliapačky* (základ *šliapačka*) je v spisovnej slovenčine reálny a všeobecne používaný na označenie terénnych motocyklových pretekov, v ktorých sa pretekár nesmie dotknúť nohami zeme.

2. Popri domácom výraze *šliapačky* sa používa aj slovo anglického pôvodu *trial*. Tento druh motocyklového športu vznikol totiž v Anglicku. Mladenci na motocykloch uzavreli stávkú so svojimi vrstovníkmi na koňoch o to, kto bude v teréne pohyblivejší. Takto vznikol na svete nový druh dnes už veľmi obľúbeného športu, v ktorom sa konajú aj majstrovstvá sveta. V súčasnej spisovnej slovenčine sa slovo *trial* zapisuje v pôvodnom anglickom pravopise a vyslovujeme ho tak, ako sa píše. Slovo *trial* zaraďujeme medzi podstatné mená mužského rodu a skloňujeme ho podľa vzoru *dub*. V L. sg. má pádovú príponu *-e*: (o) *triule* (ako *email*, *koktail* — (o) *emaile*, *koktaile*). Slovom *cyklotrial* sa označuje terénna súťaž na špeciálne upravených bicykloch.

Od domáceho slova *šliapačky* (*šliapačka*) i od cudzieho slova *trial* (*cyklotrial*) možno príponou *-ový* vytvoriť vzťahové prídavné mená *šliapačkový*, *trialový*, *cyklotrialový*. Od domáceho názvu *šliapačky* (*šliapačka*) je príponou *-ár* vytvorené hovorové označenie pretekára v tomto športe: *šliapačkár*.

3. V časopise *Život* (24. 3. 1983, s. 36—37) sme zaregistrovali nové športové výrazy *triatlon*, *surf* a *air-surf*:

Triatlon spája plavbu s cyklistickou traťou a maratónom a *air-surf* je voľné plachtenie pomocou krátkeho klzáka miesto padáka. — *Surf* najprv ovládol vlny morí a jazier a teraz dobyl už aj vlny vzdušného oceánu. — ...lebo pri *air-surfe* dosahujú rýchlosť až 190 kilometrov za hodinu. — *Triatlon* — najtvrdšia skúška športovcov. — Popri známom atletickom desaťboji a päťboji prebiehajú súťaže už aj v trojboji. Hovoria mu *triatlon*. — *Triatlon* pozostáva zo súťaže ... — Kto nezvládne *triatlon* aspoň za 12 hodín ... — Účastníkov *triatlonu* volajú „železnými mužmi“ a „železnými ženami“.

Slovo *triatlon* sa v doterajších príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny neregistruje. V Slovníku cudzích slov (1979) sa uvádzajú termíny *biatlon* (*biathlon*) a *pentatlón* (s dlhým *ó*), ktorému zodpovedá domáci výraz *päťboj*. Nezaznamenáva sa však termín *dekatlon* (= desaťboj), ktorý vznikol už v 19. stor. *Triatlon* (moderný trojboj) pozostáva z plávania na otvorenom mori na 1500 m, z cyklistických pretekov na 105 km a z maratónskeho behu na 42 196 m. Spomenuté náročné disciplíny triatlonu musí pretekár zvládnuť najmenej za 12 hodín. Popri klasickom dvojboji a trojboji existuje v súčasnosti *biatlon* (dvojboj) a *triatlon* (trojboj). V slovách *biatlon*, *triatlon*, *pentatlón*, *dekatlon* nie je dosiaľ definitívne vyriešená kvantita zakončenia *-on*.

L. Dvonč (1971) hovorí, že slová cudzieho pôvodu zakončené na *-on* často majú v spisovnej slovenčine zakončenie s dlhým *-ón*, napr. *citrón*, *balón*, *ešalón*, *melón* a pod. Podľa L. Dvonča je zakončenie *-ón* pre slová cudzieho

pôvodu v spisovnej slovenčine také typické, že sa objavuje aj v novších slovách, pôvodne zakončených na krátke *-on*. Odôvodnená sa preto zdá požiadavka, aby sa aj v termínoch *biatlon*, *pentatlon* uplatnila dĺžka na *o*. Je to v zhode, ako píše L. Dvonč, s celkovou tendenciou spisovnej slovenčiny nahrádzať pri poslovenčovaní istých typov cudzích slov krátke o dlhým ó. Doklady z tlače však ukazujú, že v slovách *biatlon*, *triatlon*, *pentatlon*, *dekatlon* sa píše krátke *-on*. Krátke *-on* je aj v novších slovách cudzieho pôvodu, napr. *silon*, *krepsilon*, *nylon*, *perlon*, *orlon*, *banlon* atď.

4. E. Rísová (1982) písala o anglickom slove *windsurfing*. Konštatovala, že slovenský ekvivalent anglických slov *windsurfing*, *windsurfer* nie je v slovenčine ešte ustálený. Podľa nej by sa mohlo uvažovať o termínoch *veterné klzanie* a *veterný klzák*. Či sa však tieto ekvivalenty ujmú, je otázka jazykovej praxe. Väčšina pomenovaní športov pochádzajúcich z krajín, kde sa hovorí po anglicky, ostala totiž v našom jazyku v pôvodnej podobe, iba výslovnosťou a pravopisom sa prispôbila požiadavkám nášho jazyka, napr. *futbal*, *hokej*, *tenis*. E. Rísová predpokladá, že aj pri ustaľovaní spisovného pomenovania uvedeného športu i plavidla sa skôr ujmú adaptované pôvodné podoby *windsurfing*, *windsurfer* ako dvojslovné domáce pomenovania *veterné klzanie*, *veterný klzák*. Osobu, ktorá pestuje *windsurfing*, označuje autorka výrazom *windsurfista* (podľa typu *futbalista*, *hokejista*, *karatista* a pod.). V súčasnej spisovnej slovenčine (podobne ako v iných jazykoch, napr. v ruštine) sa však zatiaľ ujal termín *windsurfing*. Uvedieme niekoľko dokladov:

Milovníkom *windsurfinhu* však nedostatok slnka neprekážal... (Pravda, 26. 7. 1982, s. 2). — Uspokojuje predovšetkým záujemcov o vodné športy, ako jachting, *windsurfing* a plávanie (Práca, 26. 8. 1982, s. 5).

Vo vydavateľstve Šport vyšla r. 1982 publikácia A. Zerera *Windsurfing*. Autor v nej venuje pozornosť aj termínom. Na pomenovanie kompletného plavidla (plavák a oplachtenie) sa v publikácii používa slovo *surfer*. Treba pripomenúť, že pri skloňovaní podstatného mena *surfer* samohláska *e* po spoluhláske *f* nie je pohyblivá. Slovo *surfer* ako substantívum sa skloňuje podľa vzoru *dub*, ale v L. sg. má príponu *-i* (*na surferi*), v N. a A. pl. príponu *-y* (*dva surfery*).

Od základu *surf* je príponou *-ista* utvorené slovo *surfista*, ktorým sa pomenúva osoba venujúca sa *windsurfinhu*. Od tohto slova je príponou *-ický* utvorené prídavné meno *surfistický* (napr. *surfistický výstroj*). Od základu *surf* je príponou *-ovať* utvorené aj sloveso *surfovať*. V citovanej publikácii A. Zerera sme sa na viacerých miestach stretli so slovesom *surfovať*; napr.: *Ak surfujete pravidelne...* (s. 20). — *Nikdy nesurf...*

fujte blízko pláží (s. 48). — *Surfovanie sa pritom dá naučiť* ... (s. 29).

Novší anglický výraz *air-surf* bol v časopise *Život* zapísaný so spojovníkom. Podobne ako slová *windsurf*, *windsurfing* sú zložené slová anglického pôvodu, zloženým slovom je aj *air-surf* (resp. *air-surfing*), preto analogicky podľa slova *windsurfing* odporúčame aj výrazy *air-surf* a *air-surfing* písať bez spojovníka. Slovo *airsurfing* pomenúva voľné plachtenie pomocou krátkeho klzáka miesto padáka. *Airsurfista* zoskočí z lietadla z výšky až 3000 m a pridrižiava si na hrudi krátke klzáky. Manévrovaním zaujme vodorovnú polohu, takže sa pád zmiernuje, začína plachtiť, lebo pod klzákom vzniká vzdušný vankúš, na ktorom sa môže kĺzať ako na vlnách. *Airsurfing* je teda plachtenie z niekoľkotisíc metrovej výšky klzákom vo vzdušnom priestore.

5. V Slovníku cudzích slov (s. 835) sa ako samostatné heslo uvádza slovo *surf* vo význame „druh moderného spoločenského tanca podľa beatovej hudby“. Slovom *surf* sa však označuje aj plavba na člnke vo vlnách, pričom tento druh športu nemožno stotožňovať s windsurflingom, ktorý je súčasťou jachtingu.

6. So spojovníkom sa v Slovníku slovenského jazyka (1964) a v Slovníku cudzích slov (s. 819) zapisuje i výraz *steeple-chase*. V športových rubrikách denníkov sa toto slovo používa častejšie ako jedno slovo, zriedkavejšie ako dve slová, napr.:

... vo vyše storočnej histórii Veľkej pardubickej *steeplechase* (Pravda, 11. 10. 1982, s. 6). — ... doterajších 92 ročníkov Veľkej pardubickej *steeplechase*. — ... a v najťažšej *steeplechase* na kontinente ... (Pravda, 12. 10. 1982, s. 8). — ... ohlasujú štart Veľkej pardubickej *steeplechase* ... (Pravda, 13. 10. 1982, s. 8). — ... *steeple chase* ... (Pravda, 2. 11. 1982, s. 8). — ... *steeple chase* sezóny (Práca, 2. 11. 1982, s. 8).

V príspevku *Jazdecký šport a jeho termíny* (1983) sme upozornili, že v angličtine sa toto slovo píše ako jedno slovo (*steeplechase*). Redaktorom športových rubrik denníkov preto odporúčame písať slovo *steeplechase* ako jedno slovo.

Kým slovo *steeplechase* sa v tlači a v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny uvádza v pôvodnom pravopise, jeho skrátená podoba, ktorá sa v športových rubrikách tlače používa, má zdomácnený variant *stípl* alebo poloadaptovaný variant *steepl*, napr.:

Keďže zameranie programov bratislavskej dráhy má ťažisko práve v *stíploch* ... — ... po ťažkom *stíplí* potrebuje kôň prinajmenej mesiac na regeneráciu ... (Práca, 5. 11. 1983, s. 15). — ... preto od začiatku hlavného *steeplu* sa držala na čele ... (Smena, 1. 11. 1982, s. 7).

Skrátená podoba *stípl* sa zaraďuje k podstatným menám mužského rodu a má zmiešané skloňovanie ako slová zakončené na *-el* s pohyblivou samohláskou *e*: (od) *stíplu* (*steeplu*), (*v*) *stípli* atď.

7. Anglickým slovom *speed* (vysl. *spíd*) sa označuje záverečný, finišujúci beh dostihových koní, napr.:

... nasadili v záverečných tristo metroch úžasný *speed* (Pravda, 2. 11. 1982, s. 8). — Kobylu vyburcoval k zdrvujúcemu *speedu* ... (Pravda, 21. 5. 1983, s. 6). — K zdrvujúcemu *speedu* nasadila Hanačka ... (Práca, 5. 11. 1983, s. 15).

Dalším anglickým slovom sa pomenúvajú dostihové preteky i dostihová dráha: je to slovo *turf*. Aj na pomenovanie účastníka a diváka dostihových pretekov sa v slovenčine používa slovo anglického pôvodu *turfman*, napr..

Turfmanov v Bratislave zdvihol zo sedadiel ... — 130 tisícom *turfmanov*, ktorí v tejto sezóne sledovali dostihy na slovenských dráhach (Pravda, 2. 11. 1982, s. 8). — ... vravia niektorí slovenskí *turfmani* na adresu ... (Pravda, 21. 5. 1983, s. 6). — ... volali hlúčky *turfmanov*. — *Turfmani* odpustia ... (Pravda, 25. 7. 1983, s. 5).

Zložené podstatné meno *turfman* je utvorené rovnakým spôsobom ako mnoho iných názvov osôb istého športu (*finišman*, *pivotman*, *rekordman* a pod.).

8. V časopise *Život* (2. 12. 1982, s. 51) sme zaregistrovali i slovo *jogging* (vysl. *džoging*), ktorým sa pomenúva mierny, rekreačný beh: *Jogging* je kombinácia klusu a chôdze. — *Jogging* môžeme však chápať aj ako súvislý beh v miernej, rovnomernej rýchlosti. Slovo *jogging* píšeme v slovenčine pôvodným pravopisom.

9. V *Smene* (17. 3. 1983, s. 8) sme zaregistrovali slovo *skialpinista*: Opäť *skialpinisti*. — ... IV. ročník pretekov *skialpinistov* ... V Slovníku cudzích slov (s. 801) sa ako samostatné heslo uvádza výraz *skialpinizmus*, ktoré sa vykladá ako alpské lyžovanie. Tento výklad je nepresný. Na s. 57 sa pri hesle *alpinizmus* uvádzajú tieto ekvivalenty: vysokohorská turistika; horolezectvo, alpinistika. *Skialpinizmus* nie je alpské lyžovanie, ale horolezectvo kombinované s lyžovaním. Aj v *Malej encyklopédii telesnej výchovy a športu* (1982) sa hovorí o *skialpinizme* ako o forme horolezectva. *Skialpinista* je teda osoba, ktorá pestuje *skialpinizmus*.

10. Rozvoj nových, moderných športov vnáša aj do našej slovnej zásoby istý pohyb, isté zmeny. Na pomenovanie týchto športových disciplín sa bežne používajú slová cudzieho pôvodu (prevažne prevzaté z angličtiny). Niektorým novým výrazom sa nebude možné vyhnúť, pretože zatiaľ ne-

máme pre ne adekvátne domáce ekvivalenty; niektoré sú však podľa nášho názoru preberané a používané zbytočne, pretože v spisovnej slovnej zásobe máme za ne adekvátnu náhradu, existujúcu už pred prevzatím príslušného cudzieho slova. Takým zbytočným prevzatím je napr. slovo *speed*, *turf* a *turfman*. Športoví redaktori tu musia ukázať dobrý jazykový cit a nezaplňať text zbytočnými cudzími slovami.

Literatúra

- Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, Veda 1979, s. 554.
DVONČ, L.: Ako písať cudzie slová *biatlón* a *pentatlón*? Slovenská reč, 36, 1971, s. 374–376.
IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979, s. 801.
JACKO, J.: Jazdecký šport a jeho termíny. Nedeľná Pravda, 30. 9. 1983, s. 7.
Malá encyklopédia telesnej výchovy a športu. Zostavovateľ J. Perútka. 2. vyd. Bratislava, Obzor a Šport 1982, s. 345.
RISOVÁ, E.: O slovách *windsurfing* a *skateboarding*. Kultúra slova, 16, 1982, s. 47–49.
Slovník slovenského jazyka. Zv. 4. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 240.
Slovník spisovného jazyka českého. Red. B. Havránek. Praha, Nakladatelství ČSAV 1968, s. 700.
ZERER, A.: Windsurfing. Bratislava, Šport 1982, s. 10.

Miroslav Bázlik

GRAMATICKÉ PROSTRIEDKY RIEŠENIA PÁDOVEJ HOMONYMIE

V jazykoch flektívneho typu, ku ktorým patrí aj slovenčina, je bežná homonymia pádových prípon. V tom istom čísle je homonymiou najviac zasiahnutý akuzatív, ktorý má tvar zhodný s genitívom alebo nominatívom. Keďže práve nominatív, genitív a akuzatív sú primárne gramatické pády (Kuryłowicz, 1949), zaujíma nás, či sa ich homonymia bude riešiť gramatickými alebo inými (sémantickými) prostriedkami. V analytických jazykoch plní gramatické funkcie (označovanie subjektu, objektu, modifikátora) najmä slovosled a predložky. V angličtine sa napr. subjektová a objektová funkcia primárne rozlišuje preverbálnou a postverbálnou pozíciou nominálnej skupiny.

Napriek silnej homonymii prípon spravidla vieme určiť, či konkrétne substantívum je v nominative, akuzative alebo genitive. Pri určovaní si pomáhame pádovými otázkami. Voľbu pádovej otázky determinuje celá vetná konštrukcia, teda z tejto konštrukcie vyplýva, že nominálna skupina v tvare s homonymnou príponou obsadzuje miesto, ktoré je jednoznačne

určené pre určitý vetný člen, v prípadoch, ktoré budeme skúmať, pre objekt. (Objektová funkcia je pri akuzatíve dominantná a podľa našich výskumov je zastúpená vo viac ako 97 % výskytu tohto pádu, preto sa homonymiou akuzatívu v iných funkciách na tomto mieste nezaobráame.)

Prípom v nadradenom slove nominálnej skupiny vo funkcii objektu, ktorý považujeme za akuzatívny, sme porovnali v korpuse obsahujúcom 714 výskytov. Typy prípon sumarizuje tabuľka:

akuzatív má osobitný tvar	184	25,77 %
akuzatív zhodný s nominatívom	390	54,62 %
akuzatív zhodný s genitívom	140	19,61 %
spolu	714	100,00 %

Najfrekvantovanejší je akuzatív homonymný s nominatívom. Rozhodli sme sa preskúmať, či aj v slovenčine sa aspoň v týchto prípadoch neuplatňuje prostriedok bežný v analytických jazykoch — slovosled. (R. Jakobson [1936] hovorí, že tento prostriedok sa pri pádovej homonymii uplatňuje aj v ruštine.) Pozitívny výskyt všetkých troch morfológických typov akuzatívu ukazuje tabuľka:

prípom akuzatívu	preverbálna pozícia	postverbálna pozícia
osobitná	26—22,03 %	158—26,51 %
zhodná s nominatívom	46—38,98 %	344—57,72 %
zhodná s genitívom	46—38,98 %	94—15,77 %
spolu	118—100,00 %	596—100,00 %

Akuzatív homonymný s nominatívom je výraznejšie zastúpený v postverbálnej pozícii, predsa však to, že ani v preverbálnej pozícii nie je zriedkavý, naznačuje, že pozícia nie je kritériom na identifikáciu objektu. Dôležité je aj to, že v preverbálnej pozícii sa častejšie vyskytuje objekt vyjadrený osobným zámenom, ktoré má v akuzatíve iný tvar ako v nominatíve (jeho pozíciu fixujú iné faktory, najmä rytmický), takže tabuľka do veľkej miery odráža aj tento fakt.

Ambiguitu ako dôsledok homonymie akuzatívu s nominatívom možno ilustrovať vetou *Medvede napadli včely*. Bez kontextu nie je jasné, či činiteľom boli *medvede* a zásahom *včely*, alebo naopak. Takáto ambiguita je zriedkavá, lebo ju spravidla rušia ďalšie morfológické a syntaktické prostriedky. Okrem nich jestvujú aj sémantické prostriedky, ktoré, ako to ukazuje skúmaný materiál, sú popri gramatických zväčša iba sprievodné.

Homonymia akuzatívu a nominatívu sa rieši nasledujúcimi gramatickými prostriedkami:

a) sloveso sa zhoduje so subjektom (nie s objektom) v čísle, príp. aj v rode: *Deti videli dievča. Dievča videlo deti;*

b) sloveso je v prvej alebo druhej osobe: *Posielame tam dievčatá;*

c) tvar akuzatívu je jednoznačne vyjadrený v premodifikátore alebo determinátore:¹ *Labuť zbadala plachú laň;*

d) subjekt (alebo jeho premodifikátor, determinátor) je v jednoznačnom tvare nominatívu: *Chlapci zbili spolužiačky. Tá laň zbadala labuť;*

e) pri neurčitých slovesných tvaroch nemôže stáť nominatív, takže nominálna skupina musí byť v akuzatíve: *Z vedľajšej izby počuť deti. To by znamenalo poslať dieťa do nebezpečenstva;*

f) elipsa subjektu je možná, objekt spravidla nemožno elidovať: *Deti našli po hodine hľadania;*

g) zámeno *svoj* sa s nominatívom vo funkcii subjektu nepoužíva, jeho funkcia je odkazovať na subjekt: *Opatrenia si vynútili aj svoje obete. Svoje opatrenia si vynútili aj obete.*

Riešenie homonymie akuzatívu s nominatívom umožňujú aj sémantické prostriedky (napr. daktoré slovesá môžu mať iba životný subjekt, neživotný objekt atď.). V skúmanom korpuse sa z 390 výskytov akuzatívu homonymného s nominatívom však vyskytli iba tri prípady, v ktorých sa ambiguita neriešila ani jedným z uvedených gramatických prostriedkov. Vo všetkých troch prípadoch je na riešenie ambiguity potrebný širší kontext. Ani tu sa neuplatňuje slovosledné hľadisko, keďže v dvoch prípadoch je objekt pred slovesom a subjekt za ním: *Slová sa snažili oklamať myšlienky.* Z kontextu vyplýva, že *slová* sú zásahom a *myšlienky* činiteľom. Slovosledné hľadisko teda neplatí, kontext je tu jediným spoľahlivým kritériom.

Akuzatív homonymný s genitívom nie je ohrozený interpretáciou ako genitív, resp. nie je ohrozená interpretácia gramatickej funkcie príslušnej nominálnej skupiny. Genitív je najčastejšie postmodifikátorom² nadrade-

¹ *Premodifikátor* — člen nominálnej skupiny v pozícii pred hlavným slovom (substantívom). Okrem pozície sa v slovenčine vyznačuje zhodou s hlavným slovom v rode, čísle a páde (tradične sa nazýva zhodným prívlastkom).

Determinátor — premodifikátor vyjadrujúci určenosť. V jazykoch s gramatickou kategóriou určenosti ho nemožno zaradiť medzi premodifikátory, lebo v nich je záväzným členom nominálnej skupiny (typickým determinátorom je člen). V slovenčine, kde určenosť nie je gramatickou kategóriou, sa determinátor syntakticky správa podobne ako modifikátor (medzi modifikátormi však vždy stojí na prvom mieste). Realizuje sa najmä zámenami alebo číslovkami.

² *Postmodifikátor* — člen nominálnej skupiny v pozícii za hlavným slovom. V slovenčine sa spravidla nezhoduje s hlavným slovom a nazýva sa nezhodným prívlastkom.

ného substantíva (akuzatív sa v tejto funkcii nepoužíva) a v objektovej funkcii sa obmedzuje buď na malý okruh slovíes, s ktorými sa akuzatív nepoužíva, alebo jestvuje popri akuzatívne v osobitnom, najmä partitívnom význame. Partitívny význam sa však spravidla nevyjadruje pri menách osôb a singulári, takže pri objektovej funkcii týchto substantív v tomto čísle ide vždy o akuzatív.

Daktoré slovesá, napr. *dosiahnúť*, majú buď genitívnu, alebo akuzatívnu rekciiu. Pád pri týchto slovesách nerozlišuje funkciiu (a význam), takže nie je potrebné ho identifikovať, opozícia akuzatív — genitív sa nerealizuje. Azda aj vplyvom homonymie sa tu uľahčuje prechod od genitívnej rekcii k akuzatívnej, na ktorý poukázali viacerí bádatelia (napr. Pauliny, 1943).

Ak sa pri slovese vyskytnú dve substantíva v tvare, ktorý je buď akuzatív, alebo genitív, sú dve alternatívy: a) sloveso má dva objekty, jeden v akuzatívne a jeden v genitíve. V korpuse sa vyskytli iba dva prípady (slovesá *zbaviť* a *spýtať sa*), pri ktorých sú takéto dva objekty možné. V obidvoch prípadoch je aspoň jeden z objektov neživotný a v akuzatívne nemá tvar zhodný s genitívom; b) sloveso má objekt — nominálnu skupinu pozostávajúcu z dvoch substantív. V nominálnej skupine je vždy záväzné poradie, v genitíve je postmodifikátor. Kým na úrovni vetných členov poradie pri identifikácii pádu nie je rozhodujúce, v rámci nominálnej skupiny nadobúda túto funkciiu.

V korpuse sa vyskytol ešte jeden prípad ambiguity spôsobenej tvarovou zhodou genitívu singuláru a akuzatívu plurálu: *Nebolo vidieť ani len stopy*. Zo samotnej vety nespoznáme, či ide o akuzatív (bežný po tvare *vidieť*) alebo záporový genitív. Problém však nie je v identifikácii funkcie (tá je jednoznačne objekt), ale čísla. Na identifikáciu je potrebný kontext (v danom kontexte ide o akuzatív).

Na záver možno povedať, že napriek veľmi častej homonymii akuzatívu s nominatívom a akuzatívu s genitívom nedochádza takmer nikdy k ambiguite. Ambiguita sa takmer vždy rieši gramatickými prostriedkami, hoci tieto prostriedky sú sprevádzané aj sémantickými príznakmi. Slovosled sa v slovenčine neuplatňuje pri odlíšení objektu od subjektu, t. j. na úrovni vetných členov, je však dôležitý pri odlíšení nadradeného substantíva a jeho modifikátora, t. j. na úrovni nominálnej skupiny. Slovosled sa teda uplatňuje iba pri riešení homonymie akuzatívu a genitívu.

Literatúra

JAKOBSON, R.: Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. In: Travaux du Cercle Linguistique de Prague. 6. Praha, Jednota českých fyziků a matematiků 1936, s. 240–288.

KURYŁOWICZ, J.: Le problème du classement des cas. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, 9, 1949, s. 20–43.

PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1943. 112 s.

SÚSLOVIA V SLOVENČINE A NEMČINE

1. Do frazeológie patria aj ustálené spojenia nazvané súslovia. Vyskytujú sa nielen v slovenčine a nemčine, ale aj v angličtine, vo francúzštine, v španielčine a v iných jazykoch, napr. slov. *z času na čas*, nem. *von Zeit zu Zeit*, angl. *from time to time*, franc. *de temps en temps*, špan. *de tiempo en tiempo*.

Pri týchto medzinárodných súsloviach, ktoré majú význam „občas“, pozorujeme nielen rovnakú štruktúru, ale aj to, že ide o významovo a formálne úplne zhodné frazeologické jednotky. Popri úplne zhodných existujú aj čiastočne odlišné súslovia, napr. v slov. *pre nič za nič*, v nem. *für nichts und wieder nichts*, ako aj úplne odlišné. Medzi ne môžeme zaradiť také súslovia, ktorých význam je totožný, ale majú úplne inú formálnu štruktúru, napr. slov. *voľky-nevoľky*, nem. *wohl oder übel*.

Jazyk je spoločenský jav, preto na jednej strane existujú v ňom špecifické domáce javy, na druhej strane internacionalizmy. Z toho vyplýva aj fakt existencie špeciálnych súsloví, ktoré nemajú v druhom jazyku adekvátny ekvivalent, napr. nem. *nach Strich und Faden*, v slov. *do nitky, poriadne*.

2. V slovenskej jazykovede sa problematikou súsloví najviac zaoberal J. Mlacek (1977, 1981). Podľa jeho názoru sa v súčasnej frazeologickej teórii súsloviam už neprisuduje také výrazné miesto, pretože ich sémantická, konštrukčná i slovnodruhovú klasifikácia ukazuje, že ide o vnútorne nejednotný typ. Neskôr svoj názor do istej miery doplnil, keď napísal: „Po istom prechodnom ústupe pri rozvíjaní novej frazeologickej teórie sa v najnovšom výskume frazeológie opäť oživuje záujem o súslovia a ich problematika sa začína zaslúžene znova dostávať medzi tie otázky, ktorým teória venuje veľkú pozornosť“ (Mlacek, 1981, s. 65).

V tejto štúdii chceme na základe porovnávania materiálu z nemčiny a slovenčiny ukázať, že v rámci súsloví existuje určitý systém. Materiál sme získali excerpciou nemeckých súsloví a ich slovenských ekvivalentov z Nemecko-slovenského slovníka (Čierna a kol., 1981). Pri výskume sme mali k dispozícii 650 nemeckých súsloví, pričom sme z viacerých slovných spojení s tým istým súslovím vybrali vždy len jeden príklad, ktorý sme zarátali do celkového počtu. Vzhľadom na relatívnu vnútornú jednotu súsloví odporúčame pokladať ich v rámci frazeológie za osobitnú skupinu. Opierame sa pritom o názory niektorých nemeckých lingvistov (Görner, 1979; Agricola, 1972). Podľa názoru E. Agricola z hľadiska sémantiky patria súslovia do rôznych skupín, ale z formálnej stránky ich vyčleňuje

ako samostatnú skupinu. J. Mlacek oproti tomu nevyčleňuje súslovia ako osobitnú skupinu, o čo sa pokúšala, ako sám konštatuje, najmä staršia lingvistická teória, ale začleňuje ich z hľadiska ich konštrukčnej povahy medzi úslovia, t. j. medzi neslovesné frazeologizmy. Sem patria aj také frazeologizmy, ako sú okrídlené výrazy (*rytier smutnej postavy*), citátové frazeologizmy (*corpus delicti*) a prirovnania (*sprostý ako kus dreva*).

3. Zo slovnodruhového hľadiska sú súslovia zväčša prislovkového rázu. Z formálneho aspektu pozostávajú v nemčine i v slovenčine z dvoch (celkom okrajovo a výnimočne z troch) neslovesných komponentov, ktoré sú spojené spojkou alebo spojovníkom. Variant so spojovníkom sa v nemčine vyskytuje veľmi zriedka, napr. *wennschon-dennschon*. Asyndetické spojenia bez spojovníka sú v oboch jazykoch zriedkavejšie, napr. *pre nič za nič, schiedlich friedlich*. Aj súslovia s časťami oddelenými čiarkou sú zriedkavé, napr. *kde nič, tu nič; jahraus, jahrein; gesagt, getan*. Pokiaľ ide o pravopisnú prax, v niektorých prípadoch je pri písaní spojovníka kolísanie, napr. *zubami-nechtami, zubami nechtami; wennschon-dennschon, wennschon dennschon*. Nikdy nie sú totiž súslovia až natoľko ustálené, že by neexistovali dva pravopisné alebo lexikálne varianty, napr. syndetický a asyndetický: *skôr-neskôr, skôr alebo neskôr; schiedlich friedlich, schiedlich und friedlich*.

3.1. Podľa V. Vapordžieva (1975) možno súslovia členiť zo sémantického i z morfológicko-syntaktického hľadiska. Existujú totiž súslovia, pri ktorých sémantika celku vyplýva z významu jedného komponentu alebo obidvoch komponentov, čiže nejde tu o silnú obraznosť, napr. *od hlavy po päty — von Kopf bis Fuss; slovo za slovom — Wort für Wort*. Pri iných súsloviach už významový vzťah medzi jednotlivými komponentmi necítiť, čiže sémantika nie je motivovaná, napr. *in Bausch und Bogen — vcelku, šmahom, jedným vrzom; weder Fisch noch Fleisch — ani ryba ani rak*. Kým motivované súslovia majú niekedy v druhom jazyku doslovný ekvivalent, nemotivované sa nedajú preložiť doslova.

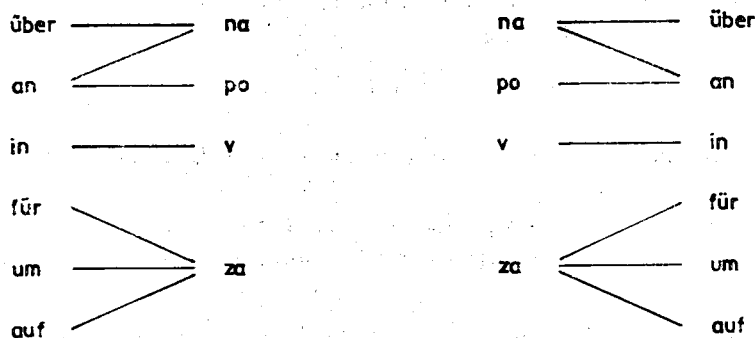
Morfológicko-syntaktická stránka sa pri súsloviach prejavuje tak, že sa zväčša skladajú z dvoch komponentov rovnakého slovného druhu. V nemčine sa v nich najčastejšie vyskytuje spojka *und*, a to sama alebo spolu s príslušnými predložkami. V slovenčine sú tieto komponenty spojené spojovníkom, alebo druhá časť je v predložkovom páde. Z toho hľadiska možno vyčleniť niekoľko typov súsloví.

3.2. Porovnajme súslovia, ktoré obsahujú opakujúci sa komponent čiže intenzifikujúci prvok:

Kopf an Kopf — hlava na hlave; Schulter an Schulter — bok po boku; Fehler über Fehler — chyba na chybe; Arm in Arm — ruka v ruke; Zeile für Zeile —

riadok za riadkom; Zahn um Zahn — zub za zubom; Schlag auf Schlag — rad za radom.

Pri súsluviach typu substantívum + predložkový pád toho istého substantíva vidíme, že v nemčine predložky vyžadujú akuzatív alebo datív príslušného mena, v slovenčine inštrumentál alebo lokál:

Podľa tohto vzoru sú utvorené všetky ostatné súslovia s opakujúcim sa substantívnym komponentom.

Typ súslovia predložkový pád substantíva + predložkový pád toho istého substantíva je charakterizovaný týmito predložkami: v nemčine *von* — *zu* a v slovenčine *z/zo/od* — *do/na/k*, napr. *von Haus zu Haus* — *z domu do domu*; *von Stufe zu Stufe* — *zo stupňa na stupeň*; *von Stadt zu Stadt* — *od mesta k mestu*. Opakujúce sa substantívne komponenty sú vždy spojené len uvedenými predložkami, nikdy nie spojkami.

3.3. Ďalej si všimneme súslovia, ktoré sa utvárajú z opakujúcich sa nesubstantívnych komponentov. Týchto súslví je nepomerne menej. V citovanom prekladovom slovníku sme našli 15 nemeckých súslví, ktoré sú utvorené podľa vzoru nesubstantívny komponent + und (oder) predložka + nesubstantívny komponent. Táto schéma sa uplatňuje v tých súvislostiach, v ktorých sa nemôže alebo nechce presnejšie hovoriť o mieste a čase, napr. *da und da* — *tam a tam*; *dann und dann* — *vtedy a vtedy*. Uplatňuje sa aj vtedy, keď sa v súslví vyjadruje narastanie, zväčšovanie alebo množstvo niečoho, napr. *wieder und wieder* — *stále a stále/znova a znova*; *mehr und mehr* — *viac a viac*; *noch und noch* — *až-až*.

V slovenčine sa nesubstantívne komponenty spájajú spojovníkom alebo spojkou *a*, resp. spojkou *či*, napr. *so oder so* — *tak či tak*. Do tejto skupiny patrí ešte niekoľko súslví, ktoré sú zložené z vlastnostných prísloviok a sú spojené predložkami tak ako substantíva. V slovenčine tento typ neexistuje, v nemčine je veľmi ohraničený. Uvedieme tri príklady, ktoré sme

našli v citovanom slovníku: *dicht an dicht* (tesne vedľa seba); *hart auf hart* (ide do tuhého); *grau in grau* (čiernymi farbami, nevýrazne).

3.4. Ďalšiu skupinu tvoria súslovia, ktoré obsahujú synonymné alebo antonymné komponenty. V nemčine, na rozdiel od slovenčiny, existujú aj verbálne súslovia, ktorých komponenty sú slovesá, resp. slovesné podstatné mená, a ktoré sa spájajú spojkou *und*, napr. *zittern und zagen*; *das Tun und Treiben*. Pri spracúvaní týchto súslív sme mohli vyčleniť šesť skupín súslív tohto druhu:

3.4.1. schéma: substantívum + *und* + substantívum: *Haut und Knochen* — *košť a koža*.

3.4.2. schéma: adverbium + *und* + adverbium: *hoch und heilig* — *sväto-sväte*.

3.4.3. v nemčine schéma predložka + substantívum + *und* + substantívum sa v slovenčine zvyčajne prekladá jedným predložkovým spojením, napr.:

in Hülle und Fülle (v hojnosti, v nadbytku); mit Mann und Maus (do posledného muža); an Ort und Stelle (na mieste činu); bei Nacht und Nebel (pod závojom noci, tajomne); nach Strich und Faden (do nitky, poriadne); hinter Schloss und Riegel (za mrežami); zu Nutzen und Frommen (na úžitok, na dobro); zwischen Tür und Angel (medzi dverami, v rýchlosti); unter Dach und Fach (pod strechu); ohne Rast und Ruh (bez oddychu, neprestajne); auf Gedeih und Verderb (v šťastí i v nešťastí); auf Leben und Tod (na život a na smrť).

Táto skupina súslív má bohatú škálu predložiek v nemčine (okolo 11). Posledné dve spojenia sa v slovenčine prekladajú formálne zhodnými súslivami (*v šťastí i v nešťastí*; *na život a na smrť*).

3.4.4. schéma: (predložka) + substantívum + predložka alebo spojka (okrem spojky *und*) + substantívum:

Hals über Kopf (ozlomkrky); Sommer wie Winter (v zime v lete); von A bis Z (od a po z, od začiatku do konca); auf Biegen und Brechen (ide do tuhého).

3.4.5. schéma: (predložka) + adverbium + predložka alebo spojka (okrem spojky *und*) + adverbium, napr.:

wohl oder übel (voľky-nevoľky); nach wie vor (stále); über kurz oder lang (skôr alebo neskôr); von heute auf morgen (z jedného dňa na druhý); von früh bis abends (od svitu do mrku); für nichts und wieder nichts (pre nič za nič);

3.4.6. v nemčine existuje ešte jeden špecifický typ súslovia, a to s takouto schémou: predložka + adverbium + *und* + adverbium, napr. *aus nah und fern* (zblízka i zďaleka); *seit eh und je* (odjakživa). Na rozdiel od nemčiny v slovenčine existuje osobitný typ súslív, v ktorom sa predložka uvádza pri obidvoch komponentoch, napr. *za horami za dolami* (hinter

Berg und Tal). V nemčine sa v týchto prípadoch predložka pri druhom komponente nevyskytuje.

4. Uvedieme ešte jeden typ súslavia, v ktorom popri predložke alebo spojke obligátnou súčasťou je určité sloveso, a to často sloveso *byť* v neurčitku alebo v príslušných osobných tvaroch, napr. *ein Herz und eine Seele sein* — *byť jedno telo a jedna duša*; *ausser Rand und Band sein (geraten)* — *byť bez seba*.

5. Na záver štúdie o súslaviach v nemčine a slovenčine chceme ešte poukázať na niektoré osobitosti. Tak napr. o ustálenosti substantívnych súslaví svedčí aj fakt, že v nemčine sa súslavia skloňujú ako jeden významový celok, a tým pri skloňovaní zodpovedajúcu pádovú morfému nesie len druhý komponent, napr. *Grund und Boden*, genitív: *des Grund und Bodens*. Pomerne frekventované slovenské súslavia so spojovníkom označuje J. Mistrik (1977, s. 332) ako defektné syntaktické konštrukcie, ktoré vznikli atrakciou, čiže asimiláciou tvaru, napr. z pôvodného spojenia *z očí v oči* vzniklo súslavie *zoči-voči*. Iné podobné súslavia: *zôkol-vôkol*, *čosi-kamsi*, *starší ako mladší*. Častým opakovaním sa stali trvalým inventárom spisovného jazyka. Keď súslavia obsahujú nerovnako dlhé komponenty, platí zväčša tá konštrukčná zásada, že kratší komponent stojí pred dlhším, napr. *skrz-naskrz*, *Lust und Liebe*. Súslavia majú zväčša krátke komponenty, málokedy obsahujú zložené slová. So zloženými slovami sa v nemčine vyskytuje napr. aj takýto typ súslavia: 1. časť prvého komponentu so spojovníkom + und + 1. časť druhého komponentu a 2. časť prvého a druhého komponentu, napr. *hiebs- und stichfest* alebo *sangs- und klanglos*.

O vzájomnú, obojstrannú podmienenosť v súslaví ide vtedy, keď frazeologizmus obsahuje dva komponenty, ktoré sa samostatne nevyskytujú (Fleischer, 1982, s. 49), napr. v slovenčine *voľky-nevoľky*, *hókus-pókus*; v nemčine *Hinz und Kunz*, *Lug und Trug*.

6. Napokon zhrňame najvšeobecnejšie znaky slovenských súslaví: a) opakovanie toho istého komponentu: *stále a stále*, b) zvuková zhoda: *trma-trma*, *kuca-paca*, c) spájanie synonym: *silou-mocou*, d) sémantické doplnenie: *krížom-krážom*, e) antonymá: *voľky-nevoľky*, f) to isté substantívum v nominatíve a v predložkovom páde: *slovo za slovom*, g) dva predložkové pády toho istého substantíva: *z kroka na krok*, h) dve rovnaké predložky sa viažu so sémanticky sa dopĺňajúcimi komponentmi: *za horami za dolami*.

Literatúra

AGRICOLA, E.: Wörter und Wendungen. Leipzig, Bibliographisches Institut 1972. 818 s.

AGRICOLA, E.: Die deutsche Sprache. Zv. 1. Leipzig, Bibliographisches Institut 1969, s. 580–590.

ČIERNA, M. a kol.: Nemecko-slovenský slovník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 966 s.

FLEISCHER, W.: Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, VEB Bibliographisches Institut 1982. 250 s.

GÖRNER, H.: Redensarten. Kleine Idiomatik der deutschen Sprache. Leipzig, Bibliographisches Institut 1979.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 233–250, 332.

MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 104.

MLACEK, J.: Slovenské súsovie. Slovenská reč, 46, 1981, s. 65–71.

VAPORDSCHIEW, V.: Parallelen und Unterschiede zwischen den Zwillingsformeln im Deutschen, Russischen, Bulgarischen. In: Wissenschaftlich Zeitschrift der HU Berlin, 1975, s. 387–390.

Vlado Uhlár

POZNÁMKA K DISKUSNÉMU PRÍSPEVKU B. VARSIKA

„Niekedy koncom 12. stor. prenikli maďarské stráže zo Spiša do Liptova, zaujali Liptov pre uhorský štát. Liptov bol pripojený k už existujúcej Zvolenskej stolici,“ píše B. Varsik v svojej odpovedi *Ešte o juhoslavizmoch v strednej slovenčine* (porov. Slovenská reč, 49, 1984, s. 358). Pravdaže, prišli do oblasti, ktorá už bola osídlená slovenským obyvateľstvom prinajmenej od 9. stor., a to ľuďmi, ktorí vychádzali z historického okolia Nitry: z Ponitria a cez Turiec osídľoval Liptov i Oravu. Riedkosť osídlenia je vo včasnom stredoveku celkom pochopiteľná. B. Varsikom uvádzané známe donácie z r. 1230–1233 hovoria iba o obdarovaní zaslúžilých ľudí zo Zvolenskej stolice Ondrejom II. Na overenie tvrdenia, že „prišli do Liptova nie len so svojimi rodinami, ale aj s mnohými (!) ďalšími poddanými“, nieto však dokladov, neuvádzajú sa, a liptovské nárečia na to ani neposkytujú podklady.

R. 1231 kráľ obdaroval *Behara* zo Zvolena skutočne veľkou donáciou 6 popľuží (kým Ružomberok – Revúca boli iba 3 popľužia) vyňatých z chotára Bobrovca a Bobrovčeka. Lenže na vysunutom severnom podvrší Liptova sa väčšie osídlenie nemohlo rozvíť. V r. 1295 sa spomína iba kúria *Behar*. R. 1869 aj s osadou Beniky mali *Liptovské Beharovce* 205 a r. 1970 iba 104 obyvateľov.

B. Varsik okrem iného píše, že nesprávne odvodzujem názov dediny *Iľanovo*, lebo vraj vieme bezpečne (!), že tu ide o názov *Nová Ves* (maď. *Ujfalú*, lat. *Villa Nova*) a že slovenské meno dediny pochádza teda z latinského názvu *Villa Nova* (s. 359). Lenže ak sa r. 1230 spomína takmer v susedstve *Iľanova Mogiorfalu* (čiže *Magyarfalu*) a Slováci vždy túto obec volali *Uhorská Ves*, prečo potom *Iľanovo* nevolajú *Novou Vsou*? Ak sa r.

1233 zapisuje maď. *Oyufoluu* a r. 1216 lat. *Villa Nova*, dedinu by sme nazývali obdobne ako Uhorskú Ves *Novou Vsou*, ako sú naporúdzi hojné obdoby po celom Slovensku. Ak však Slováci nazývali a aj nazývajú túto dedinu *Iľanovom*, tak potom je zjavné, že ani maďarčina a ani latínčina sa nestali základom tohto miestneho názvu „novej vsi“, ale obdobne ako na okolí je *Vavrišovo* a *Dovalovo*, aj *Iľanovo* má základ v osobnom mene *Iľia*, *Iľián* (*Iľiánova ves, dvor*); porov. miestny názov *Iľija* (pri Banskej Štiavnici) a *Iľiašovce* (pri Spišskej Novej Vsi). Ak metodicky vychádzame z miestnych súvislostí (Šmilauerom odporúčaná metóda mikrotoponymie), nebudeme hľadať pre *Iľanovo* obdobu až v osade *Wilanów* pri Varšave. Preto aj F. Uličný v pramennej štúdii Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia, 1. časť (Liptov, 7, Vlastivedný zborník, 1983, s. 39—90) prijal výklad názvu *Iľanovo* z osobného mena *Iľia*, *Iľian* (s. 78), a nie starší výklad (známy z Húščavu) z lat. *Villa Nova*.

O názve vrchu *Rozsutec* nad Terchovou B. Varsík tvrdí, že existoval už v 12. storočí („Niet nijakých pochyb o tom, že...“). Prináša doklad (z Lukinicha) z r. 1490. Živý názov v Terchovej vo forme *Rasuteč* (*Rázsutec*) a archívne doklady na takéto znenie od 17. storočia, ako ich uvádzam v článku Terchová, Rozsutec, Rázsutec a valaská kolonizácia (Slovenská reč, 45, 1980, s. 87—96), pravda, B. Varsík ani nespomína. Doklad s formou *roz-* je nepochybne písarsky zásah zo západoslovenskej nárečovej oblasti. Skutočnosť je rozporná. *Rázsutec* by sme čakali v Zázrivej (kde sú *Ráztoky*), a je v Terchovej, ktorá je už v zsl. nárečovej oblasti.

Pertraktovaná Varsikova štúdia vyšla koncom r. 1984 v knihe Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Z neexistencie tvaru *Rázsutec* v Zázrivej (r. 1556 *Zazrywa*) predsa nemožno vyvodzovať také ďalekosiahle závery, ako to robí autor: „Existencia tvaru *Rozsutec* na južnej Orave podporuje teda mienku, že na severnom Slovensku pôvodne nebolo *rat-*, *lat-* za praslov. **ort-*, **olt-*.“

O názve *Iľanovo* a *Rázsutec/Rozsutec* som vo svojom diskusnom príspevku nepísal. Jeho podstatná časť, že ide o systémové javy stredoslovenského sz. nárečia, rozšírené od hornej Nitry cez Turiec a Liptov až na Oravu (v protiklade k jv. stredoslovenským nárečiam, a teda aj Hontu a Novohradu), v odpovedi B. Varsika ostala nepovšimnutá.

I napriek uvedeným výhradám si aj túto novú Varsikovu knihu cením ako závažný prínos i pre historickú toponomastiku Slovenska z pera významného slovenského medievalistu a onomastika. Veľmi si ho vážim a úprimne mu blahoželám.

Poznámka redakcie: Poznámkou V. Uhlára uzatvárame diskusiu medzi B. Varsikom a V. Uhlárom konštatovaním, že sa objasnil najmä jazykovedný aspekt diskutovaného problému.

Na päťdesiatku Juraja Furdíka

17. augusta 1985 sa dožíva päťdesiatich rokov docent PhDr. Juraj Furdík, CSc., vysokoškolský učiteľ na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove.

J. Furdík sa narodil v Bratislave, tu ukončil gymnaziálne štúdium, ako aj štúdium slovenčiny a maďarčiny na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v rokoch 1953—1958. Roku 1958 začal pracovať na Katedre slovenského jazyka a literatúry bývalej Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove, z ktorej v roku 1959 vznikla dnešná Filozofická fakulta P. J. Šafárika. Titul PhDr. získal na FF UPJŠ v r. 1968, externú aspirantúru v odbore slovenský jazyk na Filozofickej fakulte UK v Bratislave zakončil úspešnou obhajobou a získaním hodnosti CSc. v r. 1973, za docenta bol vymenovaný v r. 1977. Vo vedeckom živote J. Furdíka bol významný jeho jednoročný študijný pobyt na univerzite v Besançone v r. 1970/1971.

J. Furdík sa aktívne zúčastňuje nielen na výskumnej práci, ale aj na organizácii vedeckého výskumu. V rokoch 1970—1973 pôsobil ako predseda prešovskej pobočky Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV, v rokoch 1973—1976 ako zástupca vedúceho Katedry slovenského jazyka a literatúry na FF UPJŠ. Je členom komisie pre obhajoby doktorských a kandidátskych dizertačných prác a členom redakčnej rady časopisu Slovenská reč.

J. Furdík za vyše dvadsaťpäť rokov výskumnej a publikačnej činnosti významne prispel k rozvoju slovenskej lingvistiky. Patrí pritom k typu vedcov, ktorí svoje bádateľské myšlienky formulujú veľmi uvážlivo, jeho miesto v slovenskej jazykovede je dané nie tak kvantitou publikovaných príspevkov, ako skôr ich vysokou kvalitou: závažnosťou riešených problémov, originálnym uhlom pohľadu na skúmanú problematiku, objavnosťou, priekopníckym charakterom i vysokou mierou inšpiratívnosti. Preto sú jeho štúdie priam sviatočným čítaním a patria k tomu najlepšiemu, čím sa môže naša slovakistika pochváliť.

Z osobnostného typu J. Furdíka vyplýva, že svoju vedeckovýskumnú činnosť orientuje skôr do hĺbky než do šírky. Najbyťostnejšie ho zaujíma slovotvorná problematika, a preto najcennejší je jeho vklad do derivatológie. Už z povahy tvorenia slov ako oblasti záujmu vyplýva Furdíkova orientácia aj na hraničnú problematiku a na tie roviny jazyka a následne na tie jazykovedné disciplíny, s ktorými je tvorenie slov najtesnejšie späté, totiž na lexikológiu a morfológiu. Práce J. Furdíka majú takmer vždy aj metodologický rozmer, pričom nechýbajú uňho ani štúdie špecificky metodologického zamerania. Cez slovotvorné javy a ich vzťah k iným rovinám jazykového systému sa J. Furdík vyjadruje k zásadným metodologickým problémom súčasnej lingvistiky: k vzťahu synchronie a diachronie, k vzťahu kvalitatívnej a kvantitatívnej interpretácie javov a k vzťahu syntagmatickej a paradigmatickej dimenzie jazykového systému.

Dialektické chápanie diachronie a synchronie uplatňuje J. Furdík v celom svojom diele, predovšetkým však v prácach venovaných genéze slovotvorných prostriedkov slovenčiny a ich fungovaniu v obdobiach, ktoré sú míľnikmi vývinu slovenského spisovného jazyka, porov. štúdie *O tvorení názvov deja a výsledku deja v štúrovskom období* (1968), *O tvorení niektorých deverbatív v ma-*

tičnom období (1969), *Tvorenie slov v diele Martina Hattalu* (1971). Tieto štúdie vyústili do monografie *Zo slootovorného vývoja slovenčiny* (1971).

Schopnosť nachádzať skutočne nosné lingvistické problémy, ktoré sú aj výsledkom hlbokého poznania výsledkov československej, slovanskej i všeobecnej jazykovedy, dodáva J. Furdíkovi odvalu vstupovať do diskusie (i polemiky) s niektorými tradičnými názormi, hoci sa opierajú o také authority moderného lingvistického myslenia, akými sú napr. F. de Saussure alebo Ch. Bally. Klasickým príkladom takéhoto prístupu je štúdia *Čo dáva slootovorba lexikológii* (1976), ktorú jubilant predniesol ako príspevok na prvom pracovnom zasadaní Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov v r. 1973 v Smoleniciach. Navzdory nedôvere mnohých lexikológov a lingvistov k možnostiam využívať vzťah motivovanosti pri opise lexikálneho významu slova vyjadrenej najmä Ballyho dištancovaním sa od „etymologizovania“ a Guiraudovým kvalifikovaním motivácie ako „náhodnej nepodstatnej a pre sémantiku irelevantnej“, skúmaním vzťahu medzi frekvenciou slov a ich slootovornou motivovanosťou sa J. Furdíkovi podarilo dokázať závažnosť slootovornej motivácie a kombinovanou kvalitatívno-quantitatívnou analýzou ukázať, že synchronne, v povedomí používateľov jazyka živé vzťahy slootovornej motivácie sú nielen dôležitým systemizačným činiteľom lexikálnej roviny jazyka, ale majú aktívnu úlohu aj v procese komunikácie. Úlohu slootovornej motivácie vo význame slova i v slovnej zásobe ako celku, túto svoju najvlastnejšiu tému rozvíja J. Furdík aj v ďalších prácach. Spomenieme tu aspoň najdôležitejšie. V štúdiu *K sémantickej a komunikačnej funkcii slootovornej motivácie* (1978) prehlbuje túto problematiku najmä z komunikačného aspektu a ukazuje, že slootovorná motivácia je jedným z indikátorov štýlovej príslušnosti textu. V štúdiu *Slootovorne motivované slovo a jazykový znak* (1981), významnej z hľadiska všeobecnej jazykovedy i semiotiky, ukazuje, že reprodukčná schopnosť motivujúcich slov je nevyhnutnou podmienkou vývojovej dynamiky lexikálneho systému a že slootovorná motivovanosť je špecifickým prípadom arbitrárnosti slovných znakov. Završením radu štúdií o úlohe motivácie v lexikálnom význame a o postavení slootovorby v lexikálnom systéme je nateraz jeho práca *Slootovorba — hybná sila lexikálnej dynamiky* (1984), v ktorej dokazuje rozhodujúcu úlohu slootovorby v reštrukturácii slovnej zásoby pomocou jej štyroch funkcií, a to systemizátorskej, kondenzačnej, integračnej a adaptátorskej.

Dialektické chápanie syntagmatickej a paradigmatickej dimenzie jazyka uplatnil jubilant najmarkantnejšie v mimoriadne závažnej štúdiu *Slootovorná analógia a analogická slootovorba* (1970), v ktorej diskutuje s de Saussurovým chápaním analógie ako prejavujúcej sa v syntagmatických úmerách typu *učiteľ — učiteľ, cvičiť — cvičiteľ* ukazuje pravú podstatu analogickej slootovorby realizujúcej sa hlavne na paradigmatickej osi a vysvetľuje ju ako osobitný typ derivácie. Treba povedať, že touto priekopníckou štúdiu J. Furdík originálne vyriešil problém, na ktorý sa okrajovo poukazuje už v 60. rokoch, ale ktorému sa v zahraničnej jazykovede venuje sústredenejšia pozornosť až v poslednom čase, napr. v slootovornej monografii poľských lingvistiek R. Grzegorzczkovej a J. Puzynovej z r. 1979 a v knihe E. S. Kubriakovovej *Semantika proizvodnogo slova* (1981).

Pozoruhodné sú aj štúdie, v ktorých si J. Furdík všima slootovorné prostriedky vo vzťahu k morfológickým prostriedkom a k syntaxi, napr. *O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách* (1967) a *K syntakticko-sémantickej interpretácii*

slavotvorných štruktúr (1978). Cenné postrehy a podnety prinášajú rozhľadové štúdie publikované v Jazykovednom časopise, v ktorých sa jubilant prejavuje ako rozhľadený teoretik najmä v poľskej, sovietskej, francúzskej a maďarskej derivatológii. Rozsahom nevelké, ale invenčne spracované sú časti, ktorými J. Furdík prispel do vysokoškolskej učebnice *Lexikológia* (1980; spoluautori P. Ondrus, J. Horecký) a do najnovšej vysokoškolskej učebnice *Morfológia* (1984; spoluautori J. Oravec, E. Bajzíkova), v ktorej podáva pozoruhodnú systemizáciu adjektív a adverbii.

Pri hodnotení doterajšieho jazykovedného diela J. Furdíka nemožno obísť ďalšiu výskumnú oblasť, a to konfrontačný a typologický slovensko-maďarský výskum. Intimna znalosť typologicky odlišnej maďarčiny poskytuje J. Furdíkovi užitočný nadhľad aj v slovákisticky orientovaných prácach. Špecificky konfrontačný charakter majú štúdie *Slovenské ekvivalenty niektorých typov kompozít v maďarčine* (1975) a *Gramatický rod a zhoda v slovenčine a maďarčine* (1977; táto štúdia je cenná nielen z teoretického, ale aj z aplikačného hľadiska; autor tu navrhuje metodiku, ktorá využíva čiastočný paralelizmus medzi maďarčinou a slovenčinou v zhode na uľahčenie osvojovania si substantívneho rodu v slovenčine ako kategórie, ktorá robí príslušníkom maďarského materinského jazyka najväčšie ťažkosti). Užitočný a zasvätený diachronický pohľad podáva štúdia *O porovnávaní výskume slovenčiny a maďarčiny* (1976). Metodologického zamerania je Furdíkov príspevok na medzinárodné sympóziu o porovnávaní výskume tvorení slov slovanských jazykov, ktoré sa konalo v decembri 1984 v Moskve: *Nekotoryje statističeskie, strukturnyje i tipologičeskie predposylki sopostavitelnogo izučeniya slovoobrazovaniya (na materiale slovackogo i vengerskogo jazykov)*, publikovaný v zborníku v podobe téz.

Ocenenie si zaslúži aj obetavá práca doc. J. Furdíka ako vysokoškolského učiteľa, jeho úspešné vedenie študentských vedeckých prác v krúžkoch ŠVOČ, ktoré získali popredné umiestnenia aj v celoštátnych súťažiach, a starostlivosť, s akou J. Furdík vychováva mladých adeptov lingvistiky a prispievateľov do našich jazykovedných časopisov. Túto jubilantovu prácu ocenili aj nadriadené školské a iné orgány v r. 1981 bronzovou medailou Za socialistickú výchovu, v r. 1984 striebornou medailou ÚRO a bronzovou medailou UPJŠ. Aj vďaka jubilantovi J. Furdíkovi vnímame Katedru slovenského jazyka a literatúry UPJŠ v Prešove ako významné centrum slovákistického výskumu v našej vlasti.

Doc. dr. J. Furdíkovi, CSc., želáme do budúcich rokov veľa zdravia, pohody v osobnom živote a mnoho tvorivých síl do pedagogickej, ale najmä výskumnej práce, aby mohol naďalej obohacovať slovenskú jazykovedu novými poznatkami o vývoji a stavbe slovenčiny a súčasne syntetizovať svoje jazykovedné dielo.

K. Buzássyová

Súpis prác doc. Juraja Furdíka za roky 1958–1984

Bibliografia jazykovedných prác doc. J. Furdíka je usporiadaná chronologicky a v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, drobné prí-

spevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť.

1958

Hovoríme o preklade. — Mladá tvorba, 3, 1958. č. 10, s. 26—28.

J. Horecký, Kultúra slovenského slova, 2. vyd., Martin 1958. — Nová literatúra, 2, 1958, č. 13, s. 13 (rec.).

1961

O jazykovej kultúre. Úspechy čitateľov. — Prešovský vysokoškolský časopis, 6, 1960/1961, s. 69.
Zo šafárikovských osláv. — Prešovský vysokoškolský časopis, 6, 1960/1961, s. 79 (správa o vedeckej konferencii o živote a diele P. J. Šafárika, konanej v dňoch 29. 5.—3. 6. 1961 v Prahe, Bratislave, v Košiciach a v Kobeliarove, s osobitným zreteľom na časť v Košiciach v dňoch 2.—3. 6. 1961).

Študentská vedecká konferencia. — Prešovský vysokoškolský časopis, 6, 1960/1961, s. 46 (správa o vedeckej konferencii poslucháčov Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika, konanej dňa 10. 3. 1961 v Prešove).

1962

Jazykoveda na vedeckých štvrtkoch. — Prešovský vysokoškolský časopis, 8, 1962/1963, s. 33 (správa o niektorých prednáškach v pobočke Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV v Prešove v r. 1962).

Osozná spolupráca. — Prešovský vysokoškolský časopis, 8, 1962/1963, s. 33 (správa o prednáške J. Ružičku na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove 23. 11. 1962).

1963

Jazykovedné novinky v FF. — Prešovský vysokoškolský časopis, 8, 1962/1963, s. 58, 60 (správa o niektorých prednáškach v pobočke Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV v Prešove v r. 1963).

Jazykovedný import na FF. — Prešovský vysokoškolský časopis, 9, 1963/1964, č. 1—4, s. 12 (správa o niektorých prednáškach v pobočke Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV v Prešove v r. 1963).

1964

Seriózne aj o pravopise. — Práca, 17. 10. 1964, s. 3.

Vedecké štvrťky na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove. — In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 6. Red. I. Sedlák. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1964, s. 341—342 (prehľad jazykovedných prednášok v období 1. 11. 1962—12. 12. 1963 v pobočke Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV v Prešove).

1966

Odborná terminológia a odborný slang. — In: Jazyk a umelecké dielo. Red. J. Ružička et al. Bratislava, Mladé letá 1966, s. 157—160.

1967

O slovotvorných príponách s gramatickou funkciou. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 342—345.

O vide a väzbe pri slovesných podstatných menách. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 65—74.

1968

O tvorení názvov deja a výsledku deja v štúrovskom období. — In: Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 89—105, rus. res. s. 105, nem. res. s. 106.

O východoslovenskom variante hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. — In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 10. Red. Š. Pažur. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1968, s. 339—344.

1969

O súčasných smeroch slovotvorného výskumu. — Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 63—78.

O tvorení niektorých deverbatív v matičnom období. — In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Red. P. Bunganič et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 85—101, nem. res. s. 101.

Úvodom. — In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Red. P. Bunganič et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 3—4 (spoluautor).

1970

Slovotvorná analógia a analogická slovotvorba. — Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 54—59.

Doc. Jozef Vavro šesťdesiatročný. — Slovenská reč, 35, 1970, s. 185—186.

1971

Zo slovotvorného vývoja slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 81 s.

Sur quelques points de départ méthodologiques de la recherche de l'évolution récente du système dérivatif. — In: Prešov Studies in Linguistics. Red. L. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 87—103, slov. res. s. 103—104.

Jazyk Napredu na pozadí súvekej spisovnej normy. — In: Východné Slovensko v dejinách slovenskej literatúry. Red. M. Eliáš. Martin, Matica slovenská 1971, s. 188—206.

Tvorenie slov v diele Martina Hattalu. — In: Martin Hattala. 1821—1903. Materiál z konferencie konanej v Trstenej dňa 21. a 22. októbra 1970. Red. J. Ružička. Trstená, Prípravný výbor osláv 600 rokov mesta Trstenej a 100 rokov Gymnázia v Trstenej 1971, s. 67—73.

1972

O slovotvorných výskumoch v súčasnej francúzskej jazykovede. — Jazykovedný časopis, 23, 1972, s. 57—64, franc. res. s. 65.

Výskum v troch východoslovenských mestách. — In: Hovorená podoba spisovnej

slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.—9. októbra 1965. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 143—147.

[Diskusný príspevok.] — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.—9. októbra 1965. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 150—153.

1973

O súvekých názoroch na niektoré slovotvorné problémy. — In: Universitas Comeniana. Facultas Paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy — Philologia. 3. Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia. (Materiály z vedeckej konferencie o Samuelovi Czambelovi.) Red. L. Horečný et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 83—88, rus. res. s. 232, nem. res. s. 236.
Desať rokov prešovskej pobočky SJS pri SAV. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 57—59.

1974

VII Mižnarodnyj konhres slavistiv. — Dukla, 22, 1974, č. 1, s. 64 (správa o zjazde konanom v dňoch 21.—27. 8. 1973 vo Varšave; spoluautor).

1975

Nové podnety zo sovietskej derivatológie. — Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 51—71, rus. res. s. 71—72 (spoluautor).

Slovenské ekvivalenty niektorých typov kompozít v maďarčine. — In: Jazykovedný zborník. Z príležitosti VII. slavistického kongresu vo Varšave. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 4.) Red. L. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 169—185, rus. a nem. res. s. 186.

K. Buzássyová, Sémantická štruktúra slovenských deverbatív, Bratislava 1974. — Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 196—199 (rec.).

Nastupujte cez zadné dvere! — Prešovské noviny, 18, 1975, č. 37, s. 3. — Tamže: Žatva a jazyk (č. 41, s. 3). — Čo vitame a čo nie (č. 65, s. 2). — Historické pamiatky a slovenčina (č. 69, s. 3).

Správa o jazykovednej vedeckovýskumnej činnosti katedier slovenského jazyka na filozofických a pedagogických fakultách na Slovensku za rok 1974. — Slovenská reč, 40, 1975, s. 241—245 (spoluautor).

1976

Čo dáva slovotvorba lexikológii. — Slavica Slovaca, 11, 1976, s. 55—62, rus. res. s. 62.

O porovnávacom výskume slovenčiny a maďarčiny. — In: Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1976, s. 81—97.

O vzťahu terminológie lexikálnej a derivatívnej sémantiky. — In: Aktuálne problémy lingvistickej terminológie. Smolenice 28. januára — 1. februára 1974. Zborník materiálov zo zasadnutia Komisie pre lingvistickú terminológiu pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Red. I. Masár. Bratislava, Veda 1976, s. 131—132.

Čas a jeho pribuzenstvo. — Prešovské noviny, 19, 1976, č. 12, s. 7.

Slovenská reč, 50, 1985, č. 4

1977

- Slovenské národné povstanie a vymedzenie súčasného obdobia vo vývine našich spisovných jazykov. In: *Slavica Pragensia*. 18. Věnováno 30. výročí Slovenského národného povstání. (Acta Universitatis Carolinae. 1975. Philologica. 3—4). Red. V. Ržounek. Praha, Univerzita Karlova 1977, s. 215—216.
- Metodológia, slovotvorná motivácia a teória poznania. — *Jazykovedný časopis*, 28, 1977, s. 3—8, rus. res. s. 8—9.
- Gramatický rod a zhoda v slovenčine a v maďarčine. — In: *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny*. (Paralelný maď. názov.) Red. F. Sima. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 21—59, maď. res. s. 265, rus. res. s. 267, angl. res. s. 270.

1978

- Rozvoj marxisticko-leninskej metodológie v jazykovedných disciplínach po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii. — In: *Veľká októbrová socialistická revolúcia a rozvoj spoločenských vied*. Red. P. Petrus. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1978, s. 145—159.
- Analogie dérivative et dérivation analogique. — In: *Recueil linguistique de Bratislava*. 5. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1978, s. 99—105.
- K sémantickej a komunikačnej funkcii slovotvornej motivácie. — In: *Příspěvky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů Záhřeb 1978*. Red. L. Benešová. Praha, Ústav pro českou a světovou literaturu CSAV 1978, s. 77—87.
- K syntakticko-sémantickej interpretácii slovotvorných štruktúr. — *Slavica Slovaca*, 13, 1978, s. 274—287, rus. res. s. 287;
- Slovotvorná motivovanosť slovnej zásoby v slovenčine. — In: *Studia Academica Slovaca*. 7. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1978, s. 103—115.
- Sur la fonction sémantique et communicative de la motivation „morphologique“. — In: *Knjiga referata sažeci, 1 A—K*. (VIII međunarodni slavistički kongres Zagreb 3—9 IX 1978. Ljubljana.) Red. I. Frangeš et al. Zagreb. Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske 1978, s. 241.

1979

- O vzťahu nositeľov jazyka k jazyku. — In: *Z teórie spisovného jazyka*. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 66—68.

1980

- Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s. (spoluautor).
- Slovotvorná motivácia v spisovnom jazyku a v nárečí. — In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae*. Jazykovedný zborník. 5. 1970. Dialektologický zborník. 1. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17.—19. apríla 1975. Red. L. Bartko et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 33—37.

1981

- Slovotvorne motivované slovo ako jazykový znak. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice, 14.—17. januára 1980.) Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 145—149.
- O vzájomnom vzťahu slovotvorného a skloňovacieho systému (na príklade skloňovacích typov *dlaň* a *kost*). — Slovenská reč, 46, 1981, s. 353—359.

1982

- Príspevok k vymedzeniu a klasifikácii zámen z konfrontačného hľadiska. (Na materiáli angličtiny a slovenčiny.) — Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 132—143, rus. res. s. 143 (spoluautor).
- Syntax slovotvorne motivovaných slov. — In: Syntax a jej vyučovanie. Zborník referátov z konferencie. Red. J. Oravec. Nitra, Pedagogická fakulta 1982, s. 75—84.

1983

- Bádateľské dimenzie sovietskej derivatológie. — Zápisník slovenského jazykovedca. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 2, 1983, č. 2, s. 1—4 (tézy prednášky v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV).

1984

- Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s. (spoluautor).
- Nekotoryje statističeskie, strukturnyje i tipologičeskie predposilki sopostaviteľnogo izučenijsa slovoobrazovanija (na materiale slovackogo i vengerskogo jazykov). — In: Sopostaviteľnoje izučenijsa slovoobrazovanija slavjanskich jazykov. Tezisy meždunarodnogo simpoziuma (dekabr' 1984 g.). Red. G. P. Neščimenko — Z. M. Zolockaja. Moskva, Nauka 1984, s. 146—147 (tézy prednášky).
- Ku konfrontačnému výskumu slovotvorných systémov. — Zápisník slovenského jazykovedca. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 3, 1984, č. 4, s. 15—18 (tézy prednášky v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV).

Redakčná činnosť

- Redakčná činnosť v časopisoch: Slovenská reč, 42, 1977 — 49, 1984 (člen red. rady).
- Redakčná činnosť v publikáciách: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám, Bratislava 1969 (člen red. rady, výkonný redaktor). — Jazykovedný zborník. Z príležitosti VII. slavistického kongresu vo Varšave, Bratislava 1975 (člen red. rady, výkonný redaktor).

Zostavil L. Dvonč

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1984

Činnosť JÚĽS SAV v roku 1984 — podobne ako v predchádzajúcich rokoch — vychádzala zo základnej smernice dokumentov riadiacich orgánov SAV a z komplexného materiálu o hlavných smeroch činnosti a základných úlohách Jazykovedného ústavu L. Štúra vytýčených na 7. päťročnicu. V zmysle týchto materiálov sa prevažná časť kapacity ústavu sústredila na timové riešenie úloh štátneho plánu základného výskumu (ŠPZV). V popredí pozornosti stál výskum súčasného spisovného jazyka vrátane rozvoja jazyka a jeho fungovania v etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, teoretické a metodologické problémy marxistickej jazykovedy a konfrontačný výskum slovenčiny a ruštiny. Primerané miesto sa venovalo skúmaniu dejín jazyka a slovenských nárečí.

Jazykovedný ústav je koordináčnym a hlavným pracoviskom úlohy ŠPZV *Jazyk ako prostriedok komunikácie v socialistickej spoločnosti a jeho úloha pri formovaní spoločenského vedomia* (koordinátor J. Horecký) a významnou mierou participuje na hlavnej úlohe *Čeština a slovenčina ako nositele národnej kultúry v etape rozvinutej socialistickej spoločnosti*. Menšou mierou participuje aj na hlavnej úlohe *Teoretické problémy robotiky a umelej inteligencie*.

V roku 1984 sa v ústave pracovalo na ôsmich čiastkových úlohách štátneho plánu základného výskumu a dvoch ústavných úlohách. Čiastková úloha *Výskum spisovnej slovenčiny a jej kultúry* (zodp. riešiteľ J. Kačala) sa realizovala takto: V úlohe *Dynamika slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny* sa vypracovalo 10 čiastkových štúdií s problematikou rozličných dynamických javov (J. Bosák, *Metodologické východiská skúmania hovorovosti*; K. Buzássyová, *Mechanizmy nominalizácie v slovenčine*; L. Dvonč, *Národné a kmeňové mená v spisovnej slovenčine*; G. Horák, *Gnómická frazeológia v súčasnej slovenskej próze, jej varianty a štylistická hodnota*; J. Horecký, *Terminologizácia a leterminologizácia súčasnej slovnej zásoby spisovnej slovenčiny*; E. Nemcová, *Sémantická klasifikácia slovies slovenčiny*; S. Ondrejovič, *Multiverbizačné procesy spisovnej slovenčiny*; M. Nábelková, *K problematike rozvíjania kvalifikačných významov pri vzťahových prídavných menách*; J. Sejáková, *Adjektivizácia trpných prídavných v slovenčine*; J. Šikra, *Dimenzný prístup k sémantike slovenských prísloviek spôsobu*). Vyšla monografia L. Dvonča *Dynamika slovenskej morfológie*, ktorá je prehĺbeným opisom a výkladom zmien v morfológii ohybných slovných druhov v slovenčine.

V úlohe *Krátky slovník slovenského jazyka* sa po internom redigovaní upravilo 13 200 hesiel, na prepisovanie sa pripravilo 15 600 hesiel. Priebežne sa vykonávala koordinácia hesiel z toho istého vecného okruhu, po realizácii pripomienok recenzentov a hlavného redaktora sa pripravilo do tlače okolo 20 000 hesiel. Slovník je v štádiu dokončovacích prác. V súvisi s prácami na slovníku sa vypracovalo 10 štúdií z oblasti výskumu slovnej zásoby (F. Kočiš, *Sémantika a pravopis slovies dobyť (sa), dobiť (sa), odbiť (sa)*; J. Dorula, *Zastarané slová a historizmy v dnešnej literatúre*; J. Kačala, *Slovo ťažko ako príslovka a ako častica*, I. Masár, *Niektoré dynamické črty zoologickej a botanickej nomenklatúry*; K. Hegerová, *Názvy inštitúcií v slovenčine*; Š. Michalus, *O jednom význame predpony po-*; J. Pavlovič, *Využitie negácie v štylistickej rovine jazyka*; M. Pisárčiková, *Lexikografický opis*

zvratných slovies v *Krátkom slovníku slovenského jazyka*; M. Považaj, *Pomenovanie osôb z oblasti športu*; E. RISOVÁ, *Názvy výsledkov deja*).

V úlohe *Syntax slovenského jazyka* sa vypracovalo 5 štúdií, ktoré sa využívajú v syntetickom spracovaní syntaxe (L. DVONČ, *Syntaktické aspekty interpunkcie*; G. HORÁK, *Voľne pričlenený vetný doplnok*; J. KAČALA, *Sémantická perspektíva vety a synonymia viet*; F. KOČIŠ, *Zložené adverbiallyno-objektové syntagmy*; A. ORAVCOVÁ, *Príslovkové určenie zreteľa*). V rámci prípravy pravopisnej príručky vypracoval L. DVONČ 3 štúdie: *Cudzie rodné mená v spisovnej slovenčine*, *Písanie skratiek viacslovných vlastných mien*, *Miesto výkladov o interpunkcii v základných jazykových príručkách*.

V čiastkovej úlohe *Výskum nespisovných útvarov slovenčiny* (zodp. riešiteľ I. RÍPKA) sa dokončil základný autorský koncept (písmená A—K) I. zväzku *Slovníka slovenských nárečí*. Vypracovalo sa 9 štúdií riešiacich široko chápanú problematiku nárečovej lexikológie a lexikografie (F. BUFFA, *Z názvov deja v slovenských nárečiach*; O. DEMINUTIVACH V POĽŠTINE A SLOVENČINE; *Charakteristika severošarišských priezvisk*; A. HABOVŠTIK, *Zo slovenskej lexikálnej problematiky*; *Atlas slovenského jazyka* (konceptia lexikálnej časti); A. FERENČIKOVÁ, *O jednom zhodnom slovensko-poľskom syntaktickom jave*; Š. LIPŤÁK, *Murárska slovná zásoba z hľadiska pôvodu, stavu a využitia v celonárodnom nárečovom slovníku*; J. NIŽNANSKÝ, *O haruli — chudobníci a jej názvoch*; I. RÍPKA, *O niektorých slovenských a poľských ustálených prirôvaniach*).

Na medzinárodných atlasových projektoch sa vykonali práce súvisiace so zasadnutím Medzinárodného redakčného kolégia Celokarpatského dialektologického atlasu v Moskve a so zasadnutím Medzinárodného redakčného kolégia Slovenského jazykového atlasu (OLA) v Záhrebe. Významným výsledkom výskumnej činnosti ústavu (v nárečovej oblasti) je vyjdenie IV. (posledného) zväzku *Atlasu slovenského jazyka* (*Lexika* — autor A. HABOVŠTIK). Tým sa dokončil veľký štvorzväzkový projekt slovenskej dialektológie (I. zv. 1968; II. zv. 1978, mapy 1981; III. zv. 1978, mapy 1931), ktorý predstavuje jedinečné dielo nielen mimoriadne veľkej národnoreprezentatívnej, vedeckej a kultúrnej hodnoty, ale unikátne aj v slavistických reláciách a v svetovom meradle.

V čiastkovej úlohe *Historický slovník slovenského jazyka* (zodp. riešiteľ M. MAJTÁN) sa pre I. zväzok slovníka skoncipovalo 2629 lexikálnych jednotiek, revíziou po prvej alebo druhej redakcii prešlo 16 533 lexikálnych jednotiek. Interní redaktori zredigovali v prvej redakcii 2629, v druhej alebo tretej redakcii 16 533 lexikálnych jednotiek. Zároveň sa vypracovalo 9 štúdií: (V. BLANÁR, *Lexikológia lexikografie*; E. JÓNA, *Slovná zásoba v gramatike D. Krmana*; I. KOTULIČ, *K otázke úzu kultúrnej slovenčiny*; E. KRASNOSKÁ, *Z problematiky administratívno-právnej terminológie v predberňolákovskej slovenčine*; R. KUCHAR, *Z histórie slov spoločenského styku*; M. MAJTÁN, *Problém hybridu v toponomastike a HSSJ*; M. MAJTÁNOVÁ, *Ustáľovanie slovenského botanického názvoslovia v predspisovnom období*; B. RIZIOVÁ, *Z pravopisnej problematiky kamaldulských rukopisov*; J. SKLADANÁ, *Kamaldulská škola*). Významným výsledkom výskumu v oblasti historickej lexikológie je vyjdenie závažnej monografie V. BLANÁRA *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia*.

Pri výskume slovenských vlastných mien sa skončila práca na heslári kartotéky slovenských terénnych názvov a začala sa príprava materiálu najstarších dokladov vlastných mien pre HSSJ.

Z dosiaľ uvedených výskumných výsledkov šesť štúdií vypracovali mladí pracovníci ústavu, pracovníci na študijnom pobyte a interní aspiranti v rámci súťaže mladých pracovníkov základného výskumu (M. Nábelková, E. Nemcová, J. Pavlovič, B. Ricziová, J. Sejáková, J. Šikra).

V úlohe *Teoretické základy jazykovedy* (zodp. riešiteľ J. Horecký) sa vypracovalo 5 štúdií (J. Bosák, *Morfonologický aspekt v skúmaní jazykového systému*; K. Buzássyová, *Gnozeologický a ontologický aspekt lingvistických operácií (transformácie a parafrázy)*; J. Horecký, *Systém verbálneho správania*; E. Nemcová, *Pojem presupozície v jazykovede*; S. Ondrejovič, *Jazyk a marxisticko-leninská teória odrazu*). Vyšli tematické čísla Jazykovedného časopisu (35, 1984, č. 2) a Kultúry slova (18, 1984, č. 4) uverejňujúce štúdie a články, ktoré sú rozšírenou alebo úplnejšou podobou príspevkov prednesených na konferencii o marxištckej jazykovede v Smoleniciach 21.—23. 11. 1983.

V čiastkovej úlohe *Konfrontačný výskum slovenčiny a ruštiny* (zodp. riešiteľka E. Sekaninová) predstavuje významnú etapu riešenia dokončenie III. zväzku *Veľkého slovensko-ruského slovníka* (písmená P—Q). Spracovali sa redakčné pripomienky k 9940 heslám, spracovali sa pripomienky moskovskej redakcie k 8412 heslám a hlavnej redakcie k 9116 heslám, vykonala sa hlavná redakcia 2404 strán rukopisu. Na IV. zväzku sa vykonali tieto práce: skoncipovalo sa 1587 hesiel, trojitou internou redakciou prešlo 3500 hesiel písmena R. Členky autorského kolektívu spracovali redakčné pripomienky k 4470 heslám. V rámci témy lexikologický výskum rusko-slovenský boli vypracované 3 štúdie (V. Dorotjaková, *K otázke vidu v slovesných frazémach*; O. Malíková, *Sémantická analýza morfémy novo- v zložených slovách*; E. Sekaninová, *Lexikálno-sémantická skupina slovies psychických pocitov v ruštine a v slovenčine*).

Namiesto konfrontačného slovensko-maďarského výskumu (zodp. riešiteľka K. Buzássyová) sa pracovalo v oblasti konfrontácie slovenčiny s češtinou (v súvislosti s účasťou pracovníkov ústavu na celoštátnej konferencii o česko-slovenských jazykových vzťahoch v Štiríne; zúčastnili sa na nej príspevkami J. Horecký, *Ku konfrontačnému výskumu slovenčiny a češtiny*; K. Buzássyová, *Niektoré rozdiely v stupni internacionalizácie češtiny a slovenčiny*; J. Bosák, *Strata príznakovosti niektorých univerbizovaných štruktúr*; G. Horák, *Ukážky z konfrontačnej syntaxe česko-slovenskej*; M. Majtán, *Vývin českých a slovenských miestnych názvov po roku 1945*).

V čiastkovej úlohe *Teoretické problémy robotiky a umelej inteligencie* (zodp. riešiteľ J. Horecký) — téma *Analýza a syntéza češtiny a slovenčiny pre komunikáciu s počítačom* — vypracovala E. Nemcová podklady pre algoritmus na tvorenie kmeňov a inštrukčnú sieť pravidiel ASST pre slovenčinu a S. Ondrejovič algoritmus na generovanie slovesných tvarov.

Značná výskumná činnosť, a to aj mimo základných plánovaných úloh, sa vykonala v súvislosti s účasťou pracovníkov ústavu na domácich a medzinárodných konferenciách, sympóziách a pracovných poradách. Z domácich podujatí bola významná aktívna účasť 6 pracovníkov ústavu na celoštátnej konferencii Česko-slovenské jazykové vzťahy, najmä v období socialistického rozvoja v Štiríne (J. Horecký, J. Bosák, K. Buzássyová, G. Horák, M. Majtán, S. Ondrejovič). Traja pracovníci (E. Jóna, I. Kotulič, B. Ricziová) sa zúčastnili referátmi na konferencii o živote M. Bela v Bratislave, 1 pracovník (G. Horák) predniesol referát na konferencii o Mikulášovi Dohnány

(V. literárna Levoča), 2 pracovníci (L. Dvonč, V. Blanár) predniesli referáty na vedeckej konferencii Martin v slovenských dejinách, 1 pracovník (J. Bosák) sa zúčastnil referátom na konferencii o slangu v Plzni, 2 pracovníci (L. Dvonč, M. Majtán) sa zúčastnili na zasadnutí Onomastickej komisie ČSAV a predniesli referáty, 1 pracovníčka (L. Balážová) sa zúčastnila na celoslovenskom seminári pre učiteľov ruštiny v Bratislave a na medzinárodnom sympóziu Rozpracovanie a realizácia princípů aktívnej komunikativnosti v Nitre. Piatí pracovníci (G. Horák, P. Durčo, E. Sekaninová, A. Habovštiak, J. Skladaná) predniesli referáty na konferencii Frazeológia v teórii a praxi. Na I. celoštátnom seminári Onomastika a vysoké školy (Hradec Králové) sa referátmi zúčastnili 2 pracovníci (V. Blanár, M. Majtán), na VII. kartografickej konferencii 1 pracovník (M. Majtán), na interdisciplinárnej konferencii o fenoméne tradície v Smoleniciach sa aktívne zúčastnili A. Habovštiak a I. Ripka.

Významnou akciou r. 1984 bol 15. medzinárodný onomastický kongres v Lipsku, spojený so zasadnutím Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku, na ktorom sa z JÚLŠ SAV zúčastnili dvaja pracovníci: M. Majtán (predniesol referát *Hranice standardizácie toponymie*) a V. Blanár (predniesol referát *Sémantika vlastného mena*). V. Blanár sa zúčastnil aj na Medzinárodnom sympóziu o problémoch etymológie, historickej lexikológie a lexikografie, konanom pri príležitosti zasadania Medzinárodnej lexikologicko-lexikografickej komisie pri MKS (predniesol referát na tému *Lexikológia lexikografie*). E. Kučerová sa zúčastnila na IV. medzinárodnom sympóziu MAPRJAL-u venovanom konfrontačnému štúdiu ruštiny a predniesla referát na tému *K voprosu ob ustojčivých sravnenijach v russkom i slovackom jazykach*. E. Jóna a J. Skladaná sa vo Varšave zúčastnili na medzinárodnej konferencii Predchodcovia slovanskej porovnávacej jazykovedy do konca 18. stor., kde predniesli referáty *Slavistické prvky vo filologických prácach D. Krmana*, *M. Bela a ich predchodcov* a *Kanaldulská škola*. Na konferencii prečítali aj referát J. Doruľu *Vzťah češtiny a slovenčiny v gramatike P. Doležala a v diele M. Bela*. M. Majtán sa zúčastnil v Lubline na medzinárodnej konferencii Hybridné formácie v slovanských jazykoch s referátom *Problém hybridu v toponomastike*. J. Bosák a K. Buzássyová sa zúčastnili v Moskve na medzinárodnej konferencii o tvorení slov v slovanských jazykoch s referátmi *K vymedzeniu tzv. interfixov v slovenčine* a *Možnosti a hranice modelovania na úrovni slovotvorných paradigiem*. I. Ripka ako člen Medzinárodného redakčného kolégia Celokarpatského dialektologického atlasu sa zúčastnil na zasadnutí tohto kolégia v Moskve. A. Habovštiak sa zúčastnil na zasadnutí komisie pre Slovanský jazykový atlas v Záhrebe.

Veľký spoločenský dosah a priamu zacielenosť na prax mala výskumná, popularizačná, poradenská, expertízna a recenzentská práca vykonávaná predovšetkým v rámci ústavnej úlohy *Jazyková kultúra v praxi* (zodp. riešiteľ F. Kочиš), ale aj niektorými pracovníkmi ostatných oddelení ústavu. Pokračovalo sa v popularizačnej činnosti formou článkov, kratších príspevkov uverejňovaných v časopisoch *Kultúra slova*, *Slovenská reč*, ako aj formou príspevkov do pravidelných rubriek v *Čs. rozhlas* v Bratislave, v *Nedeľnej Pravda*, v *Práci* a vo *Večerníku*. V listovej jazykovej poradni pracovníci ústavu odpovedali na 390 listov, dvaja pracovníci denne obsluhovali telefonickú jazykovú poradňu. Expertízna činnosť ústavu bola spojená najmä s posudzovaním pripravovaných učebníc

a metodik pre základné a stredné školy v rámci spolupráce s Výskumným ústavom pedagogickým (2. vyd. učebnice pre 7. ročník ZŠ, metodika slovenského jazyka pre stredné pedagogické školy), spolupracovalo sa na príprave metodiky jazykovej výchovy pre materské školy, na úprave osnov slovenského jazyka pre 5.—8. ročník ZŠ, 1 pracovník bol členom redakčnej rady časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole. Pre potreby Čs. rozhlasu sa pokračovalo v posudzovaní jazykovej úrovne hlásateľov, redaktorov a moderátorov, ako aj v konzultačnej činnosti a v jazykovej úprave spoločensky dôležitých textov pre rozličné inštitúcie, podniky a vydavateľstvá, v spolupráci s Úradom pre normalizáciu a meranie v Prahe pri jazykovej úprave technických a názvoslovných noriem a v práci v terminologických komisiách (na príprave právnického slovníka spolupracovali 2 pracovníci, v ostatných komisiách pracoval 1 pracovník).

Pracovníci ústavu pokračovali v zmluvnej spolupráci s rozličnými inštitúciami podľa dlhodobých dohôd, a to s Nakladateľstvom Pravda na príprave 2. vyd. Zbieraných spisov V. I. Lenina (2 pracovnícky ústavu spolupracovali na redakcii 31. zväzku a preložili časť 40. zväzku), s Novinárskym študijným ústavom v Bratislave na úlohe ŠPZV *Predpoklady zvyšovania účinnosti masovej informácie v procese formovania národného a internacionálneho vedomia socialistického človeka*. Z rámcových dohôd uzavretých medzi SAV a inými inštitúciami vyplývala spolupráca so Slovenským ústavom geodézie a kartografie a s názvoslovnou komisiou Ministerstva vnútra SSR pri štandardizácii a kodifikácii geografických názvov a s Národným výborom hlavného mesta SSR Bratislavy. Sústavne sa spolupracovalo s Ministerstvom vnútra na riešení sporných otázok pri zápise rodných mien a priezvisk do úradných dokumentov.

Spolupráca ústavu s rozličnými orgánmi a organizáciami sa prejavuje v čoraz väčšom zvyšovaní jazykovej správnosti písaných a hovorených prejavov predovšetkým v dennej tlači, v redakciách, časopisoch, v rozhlase a televízii, vo vydavateľstvách. Dobré výsledky tejto spolupráce sa dosiahli aj prednáškami, besedami a diskusiami pracovníkov ústavu o aktuálnych otázkach jazykovej kultúry vo viacerých inštitúciách. Spoločenský dosah mala aj spolupráca so Socialistickou akadémiou pri vypracúvaní hesiel pre časopis Pyramída a pri jeho lektorovaní a prednášková činnosť piatich pracovníkov ústavu ako lektorov v Dome politickej výchovy MV KSS v rámci lektorskej skupiny Metodika straníckeho vzdelávania (v sekcii rétoriky).

V ústavnej úlohe *Jazykovedná dokumentácia* (zodp. riešiteľka E. Flašíková) sa pokračovalo v príprave podkladov z článkovej produkcie slovenskej jazykovedy pre strojové spracovanie Slovenskej národnej bibliografie v Matici slovenskej, vypracovalo sa sedem personálnych bibliografií, pokračovalo sa v budovaní archívu separátov a osobných bibliografií pracovníkov ústavu.

Pre všetky syntetické diela sa budovali kartotéky a zhromažďoval sa tak cenný a jedinečný archívny materiál. Do kartotéky slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny pribudlo 55 000 dokladov, do kartotéky Dynamiky slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny pribudlo 45 300 dokladov. Do kartotéky dialektologického oddelenia pribudlo celkovo 1142 strán súvislých textov, získalo sa spolu 12 100 dokladov. Do kartotéky Historického slovníka slovenského jazyka pribudlo 13 000 dokladov, získalo sa 48 strán transliterovaných textov zo 17. stor. Do fototéky pribudlo 4764 fotokópií. Do kartotéky oddelenia slovanských jazykov pribudlo 40 000 rusko-slovenských a slovensko-ruských dokladov.

Ústav spolupracoval s Ústavom pro jazyk český ČSAV (najmä pri príprave

plánu výskumných úloh pre 8. päťročnicu). Pokračovala spolupráca s vedecko-pedagogickými pracoviskami: s FF UK v Bratislave pri realizácii úloh ŠPZV, pri tvorbe jazykovedných časopisov, pri výbere pomocných vedeckých síl pre JÚLS SAV, ďalej s Katedrou logiky a metodológie vied (v ústave prebiehal kurz matematickej logiky a logickej sémantiky), ďalej s Katedrou slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ v Prešove a s Pedagogickou fakultou v Nitre. Ústav poskytoval týmto pracoviskám prednášateľov, oponentov kandidátskych a doktorských dizertačných prác, školiteľov aspirantov. Poskytol prednášateľov aj na Letný seminár slovenského jazyka, literatúry a kultúry Studia Academica Slovaca a na seminár pre prekladateľov umeleckých textov.

V roku 1984 pokračovala spolupráca s krajinami socialistického spoločenstva, ktorá vychádzala z dlhodobého programu mnohostrannej spolupráce socialistických krajín v oblasti spoločenských vied a z programu dvojstrannej spolupráce. V rámci cieľového projektu *Problémy jazykovedy* sa konala 3.—7. decembra v Moskve medzinárodná konferencia *Konfrontačný výskum tvorenia slov v slovanských jazykoch*, na ktorej sa aktívne zúčastnili dvaja pracovníci ústavu. Do tejto oblasti patrí aj už spomínaná spolupráca ústavu na medzinárodných atlasových projektoch — na *Celokarpatskom dialektologickom atlase* a na *Slovenskom jazykovom atlase*. S Ústavom slavistiky a balkanistiky AV ZSSR sa spolupracovalo na *Veľkom slovensko-ruskom slovníku*. Pokračovala spolupráca s AV NDR, s AV BLR a s AV PLR (príprava spoločného zborníka *Opuscula Polono-Slovaca*). Podpísala sa dohoda o spolupráci so Slovakistickým ústavom Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade (na príprave srbochorvátsko-slovenského slovníka a na atlase slovenských nárečí v Juhoslávii).

Edičná činnosť. V roku 1984 vyšli tieto knižné publikácie pracovníkov ústavu, resp. diela v spoluautorstve s pracovníkmi ústavu významné z vedeckého, kultúrno-historického i spoločenského hľadiska: BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava, Veda 1984. 216 s.; DVONČ, L.: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava, Veda 1984. 124 s.; HABOVŠTIK, A.: Atlas slovenského jazyka IV. 1. Mapy. 2. Úvod — komentáre — dotazník — indexy. Bratislava, Veda 1984. 430 máp + 350 s.; KAČALA, J. (spoluautor): Slovenský jazyk pre 7. ročník základnej školy. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 224 s.; KOČIŠ, F. (spoluautor): Slovenský jazyk. Doplnujúce učivo pre 1.—4. ročník stredných pedagogických škôl. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 88 s.; SEKANINOVÁ, E. — KUČEROVÁ, E. — DOROTJAKOVA, V. — FILKUSOVÁ, M.: Základný rusko-slovenský slovník. Moskva, Russkij jazyk — Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 263 s.; SMIEŠKOVA, E. (spoluautorka): Slovensko-maďarský frazeologický slovník. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 144 s. Vyšli zborníky: Recueil linguistique de Bratislava. 7. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984. 264 s.; Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984. 399 s.; Vyšli 2 čísla Jazykovedného časopisu, 2 čísla časopisu Slavica Slovaca, 6 čísel Slovenskej reči a 10 čísel Kultúry slova. Pracovníci ústavu boli výkonnými aj hlavnými redaktormi týchto časopisov, okrem toho boli činní aj v redakčných radách viacerých mimoakademických časopisov (Slovenský jazyk a literatúra v škole, Ruštínár, Otázky žurnalistiky, Čs. rusistika, Slavia, Vedecké riadenie, Pyramída).

Bohatá a všestranná činnosť Jazykovedného ústavu svedčí o tom, že Jazykovedný ústav L. Štúra SAV úlohy vytýčené na rok 1948 úspešne splnil.

K. Buzássyová

Konferencia o česko-slovenských jazykových vzťahoch v období socialistického rozvoja (Štítn 16.–18. 10. 1984)

Konferenciu pripravila Katedra českého a slovenského jazyka Filozofickej fakulty Karlovej univerzity pri príležitosti 40. výročia Slovenského národného povstania. Tematika konferencie bola dosť široká. Okrem všeobecných otázok sa hlavná pozornosť venovala rozličným stránkam konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny, ale aj problematike vyučovania slovenčiny na českých školách i prekladu a konfrontačnej stylistike.

Najvšeobecnejšie bol orientovaný úvodný referát J. Horeckého. Ukázal v ňom, že vzťahy medzi slovenčinou a češtinou sú v súčasnosti neobyčajne dynamické nielen v dôsledku dynamiky rozvoja našich dvoch jazykov, ale aj v súvislosti s formovaním jednotnej československej socialistickej kultúry a celého kultúrno-politického kontextu. Pritom však vzťahy medzi kultúrou, literatúrou a jazykom majú svoju špecifiku: na jednej strane sa formuje nová socialistická kultúra založená na jednote našich národov a vytýčených spoločenských cieľov, na druhej strane sa paralelne, ale pritom osobitne rozvíjajú obidva naše národné jazyky. Najmä vďaka širokému pôsobeniu masových komunikačných prostriedkov sa u nás rozvíjajú pasívne jazykové kontakty (nositeľ jedného jazyka bez problémov vníma a rozumie prejavy v druhom jazyku). Pri posudzovaní týchto zložitých javov treba vždy brať do úvahy rozdielnú stratifikáciu a diferenciáciu našich jazykov, ako aj ich rozdielne kultúrne pozadie. Doterajší vývin ukazuje, že nové prvky a javy sa budú vyskytovať v čoraz väčšom rozsahu.

O češtine a slovenčine z hľadiska jazykovej politiky hovoril J. Chloupek. Riešenie jazykových otázok treba vidieť v širšom rámci, chápať ho ako čiastkové uplatňovanie dôsledného internacionalizmu. Tak ako treba brániť umelému oddaľovaniu našich jazykov, jednostrannému zdôrazňovaniu rozdielov medzi nimi, tak by bolo chybné orientovať sa na umelé zblížovanie obidvoch jazykových štruktúr (ako sa to začalo robiť v 60. rokoch), ktoré sú výsledkom dlhodobého a osobitného rozvoja. Racionálne možno ovplyvňovať predovšetkým jazykovú prax (výchova na školách, spoločný postup pri tvorbe nových terminologických sústav, popularizácia jazykovedných poznatkov a pod.). Netreba zabúdať, že pojmy spisovnosť a nespisovnosť majú v dnešnej jazykovej situácii inú náplň aj inú funkciu.

Dynamickú stránku vývinu česko-slovenských jazykových vzťahov v socialistickom období analyzovala V. Budovičová. Za štyridsať rokov národnostnej a jazykovej politiky socialistického štátu sa vykryštalizovali tri etapy: a) obdobie doznievania slovenského purizmu a jeho prekonávanie v zacieľovaní jazykovej kultúry spolu s prekonávaním tendencií čechoslovakizmu s jeho negatívnymi dôsledkami; b) pokusy o urýchlenie procesu zblížovania (šesťdesiate roky); c) obdobie konštruktívneho prehlbenia výskumu v teórii, prekonávanie starých chýb v praxi, hľadanie optimálnych foriem upevňovania česko-slovenských vzťahov formou nenásilného napomáhania procesov zblížovania pri reš-

pektovaní tak konvergentných, ako aj divergentných tendencií a procesov. Novým momentom v existencii našich jazykov je zámerná dvojязыková komunikácia (predovšetkým v rozhlase a televízii), ďalej sú to procesy štýlového vyrovnávania na úrovni celkovej jazykovej situácie, ktoré sa realizujú v jednotlivých komunikačných sférach (publicistika, náučná tvorba, bežný hovorový jazyk), integračné tendencie v profesiových a záujmových slangoch a i. Treba vidieť, že tento vývinový pohyb nesmeruje len k vyrovnávaniu diferencií, ale popri konvergentných tendenciách (internacionalizácia jazyka, rovnaké modely tvorenia istých typov slov a pod.) sa dialekticky uplatňujú aj divergentné tendencie (napr. špecifika výrazovej stránky v literárnych dielach).

Vstup do konfrontačnej problematiky rámcovoal A. Jedlička. Za aktuálne pokladá konfrontačné skúmanie javov synchrónnej dynamiky ako výsledku vývojových procesov a tendencií. Významnú úlohu pri uplatňovaní inovačných prvkov má zhodnosť, resp. podobnosť sociálnych a komunikačných podmienok a faktorov. Špecifické prejavy sú spojené s rozdielmi v štruktúre jazyka, ako aj s rozdielnymi podmienkami historického vývinu jazykov. Výskyt mnohých inovačných prvkov spoločného charakteru je spojený s konkrétnou funkčnou komunikačnou sférou, prípadne je motivovaný komunikačne (napr. univerbizačné a multiverbizačné jednotky, výrazné uplatňovanie adjektívneho prívlastku v konkurencii s nezhodným prívlastkom, rozširujúca sa adverbializácia atď.).

Skúmanie takto naznačených tendencií bolo predmetom len menšieho počtu komunikátov. K. Buzássyová poukázala na niektoré rozdiely v stupni internacionalizácie medzi slovenčinou a češtinou ako dôsledku nerovnakého historického vývinu (konkurencia domáci terminologický prostriedok : internacionalizmus).. — O. Martinová na príklade okazionálnych pomenovaní v češtine a slovenčine demonštrovala, ako pri ich výskume konfrontačný zreteľ rozširuje systémový pohľad (závislosť od útvarových, komunikačných a štýlových noriem). — J. Bosák na rozdielnom hodnotení niektorých slangových a hovorových slov v slovenčine a češtine ukázal, že nie všetky univerbizované pomenovania sú automaticky príznakové, že štruktúrne hľadisko nemôže paušálne prevládnuť nad hľadiskom rozsahu platnosti príslušného slova. — Pri porovnávaní výskytu slangov v češtine a slovenčine, ich vymedzovaní, stanovovaní hodnotiacich kritérií, ako aj úrovne teoretického rozpracovania J. Hubáček zdôraznil aktuálnosť výskumu sociálnych dialektov pre reálny opis jazykovej diferenciácie.

Príspevky z oblasti konfrontačnej morfológie boli predmetom referátov J. Oravca, K. Kučeru, P. Nováka a J. Moravca. Z charakteristiky tejto roviny vyplýva, že referujúci sa sústredili na konkrétnejšie porovnávanie jednotlivých javov najmä v oblasti tvaroslovia, deklinačných typov a morfologickej homonymie. — Syntaxe, konkrétne vyjadrovanie obsahových kategórií v českej a slovenskej vete, sa dotýkal jediný príspevok (J. Štěpán). — Porovnávanie zvukových rovín blízkych jazykov na úrovni fonologických systémov, ako aj na úrovni ich realizácie na fonickej rovine bolo predmetom referátu J. Dvončovej. Súčasná prax v tejto oblasti si vyžaduje venovať väčšiu pozornosť oblasti potenciálnej interferencie v oboch jazykoch najmä v prejavoch kultúrnych pracovníkov (proti spisovnej slovenčine nestojí len spisovná čeština, ale aj idolektný útvar). — Na špecifickosť výskumu tzv. mestskej reči v ČSR a hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v SSR poukázal J. Muránsky.

Rovnako ako v odbornej terminológii, ktorá však nebola na konferencii zastúpená, širokú bázu spoločenského výskumu má česko-slovenské konfrontačné štúdium vlastných mien. Túto problematiku výskumu predstavili R. Š r á m e k, resp. konkrétnejšie M. M a j t á n a i. Spoločne sa rozpracúvajú otázky onymických modelov, onymického systému, spoločenskej podmienenosti onymických faktov a i. Pre konfrontačné štúdium sú v tomto štádiu dnes aktuálne toponymické, socioonomastické a onymické javy (vrátane ich atlasového spracovania).

Posúdenie súčasnej úrovne vyučovania slovenčiny na českých školách (analogická tematika zo slovenskej strany nebola zastúpená) ukázalo, že tejto problematike by sa mala venovať oveľa väčšia pozornosť aj z praktickej (metodickej a výchovnej), aj z teoretickej stránky. Stále tu totiž pretrvávajú tie isté nedostatky: malý počet vyučovacích hodín, neaktuálne texty, veľký počet chýb v učebniciach a pod. Skoro všetci diskutujúci žiadali čím skôr zostaviť diferenčné slovníky malého rozsahu pre potreby školskej praxe. Teoreticky by sa zase malo venovať viac pozornosti rozpracovaniu problematiky našej špecifickej jazykovej situácie — dvojjazykovosti. (Niektorí účastníci hovorili o tzv. pasívnom bilingvizme, ale toto stanovisko sa všeobecne neprijíma.) Hlavným cieľom v tejto oblasti práce je rozšírenie pasívneho ovládania druhého jazyka, jeho zdokonaľovanie aj mimo školy.

Jeden polden boli na programe otázky prekladu a konfrontačnej štylistiky. Všeobecne sa akceptovalo stanovisko K. H a u s e n b l a s a: hoci je každý preklad neúplný, prináša vždy — ak ide o dobrý preklad — aj niečo nové. (Za východisko interpretácie mu slúžil Kostrov preklad Máchovho Mája.) — Teoreticky fundovaný príspevok mal M. Č e j k a. Aj keď výrazová línia textu prekladu zachováva len istý kompromisný invariant originálu a vždy obsahuje aj istú neekvivalentnú zložku, nemali sa v preklade Ballekovho románu Pomocník do češtiny vyskytovať náhodné individuálne posuny a simplifikácia výrazových vlastností prekladu až v takom rozsahu (nahradzanie teritoriálnych dialektov sociálnymi, strata lokalizácie, archaizácia pri substitúcii maďarských slov nemeckými a pod.). — Na preklade toho istého diela poukázala E. B a j z í k o v á na veľa vecných nepresností, zjednodušení, posunov do nižšieho štýlu, zmien expresivity (prekladateľ G. Hajčík). — Významným príspevkom bolo vystúpenie E. C h a r o u s a, dnes bezpochyby najlepšieho a najproduktívnejšieho prekladateľa slovenskej prózy do češtiny. Naznačil, ako sa od autentickejšieho prekladu prechádza k aktívnosti, teda ako sa prekladané dielo v intenciách originálu plynule včleňuje do domáceho literárneho kontextu.

Priamo z oblasti konfrontačnej štylistiky boli vlastne iba dva príspevky. O. S o l t y s upozornil na vzrastajúcu úlohu štylistiky pre život a komunikáciu v rozvinutej socialistickej spoločnosti a jej neadekvátnu rozpracovanosť z hľadiska týchto súčasných potrieb v českej lingvistike. — F. R u š č á k predstavil svoju koncepciu tzv. epištolárneho štýlu ako prameňa poznávania jazykovoštylistických potencií slovenského a českého jazyka. — Na konferencii odzneli viaceré príspevky s konkrétnejším zacielením. Všetky by mali byť publikované v osobitnom zväzku Slavica Pragensia.

Konferencia podľa nášho názoru ukázala, že doteraz výrazne prevažujúce porovnávanie jednotlivých javov v slovenčine a češtine sa môže využiť hlavne prakticky (pri tvorbe učebníc, diferenčných slovníkov, praktických príručiek a pod.), ale že takýto prístup sa už vyčerpal metodologicky. Veľa sa urobilo

v skúmaní a riešení parciálnych problémov (spoločné konferencie, zborníky a pod.), odteraz však bude treba pracovať systematickejšie a komplexnejšie (J. Horecký), skúmať nové tendencie a pokúšať sa aj o prognózovanie vývoja (J. Bosák). Vznik nových javov v obidvoch našich jazykoch ako dôsledok prehľbujúcej sa kontaktovej situácie si vyžaduje najmä výmenu metodologických poznatkov, vytýčenie spoločných ťažiskových smerov výskumu, väčšie sústreďenie kvalifikovaných a špecializovaných síl, uplatňovanie spoločných postupov pri prenášaní výsledkov výskumu do praxe (J. Chloupek).

Konferencia bola dobre pripravená (vrátane vypracovaných téz všetkých príspevkov) a splnila svoj cieľ. Zároveň však naznačila — domnievame sa, že aspoň rámcovo — aj potrebu nových postupov v konfrontačnom štúdiu češtiny a slovenčiny. Citeľná bola neprítomnosť niektorých prihlásených účastníkov zo Slovenska.

J. Bosák

BAGIN, A.: Apoštolové Slovanů Cyril a Metoděj a Velká Morava. Praha, Vyšehrad 1982. 163 s.

Baginova kniha je jedným z príspevkov k oslavám 1100. výročia smrti spoluzakladateľa slovanskej písomnosti, veľkomoravského arcibiskupa Metoda zo Solúna — niekdajšieho guvernéra slovanskej provincie na hraniciach Byzantskej ríše.

Prednosťou knihy A. Bagina je to, že sa v nej pomerne stručne zhrnuli a zladili všetky doterajšie výskumy o Veľkej Morave (ktorú už cisár Konštantín VII. Porfyrogennetos nazýval hē Megalē Morabia): archeologické, kultúrne, umelecké, historické aj literárne.

Lingvistiky a literárnej histórie sa týkajú najmä kapitoly *První slovanská vyšší škola* (s. 86—92) a *Velkomoravská literární škola* (s. 92—99). Na s. 86 čítame: „... rozsiahla prekladová aj pôvodná tvorba Konštantína a Metoda bola by nemysliteľná, keby na Veľkej Morave nebolo existovalo slovanské učilište ako prvá vyššia škola na území našej vlasti... Konštantín v prvom rade zorganizoval nižšie veľkomoravské školstvo a potom s bratom Metodom založil na Veľkej Morave prvú slovanskú jazykovú, filozofickú, teologickú, právnickú a literárnu školu podľa vzoru carihradskej vyššej školy,“ na ktorej obaja solúnski bratia študovali a Konštantín aj učil. Tým splnili svoje poslanie, lebo keď knieža Rastislav žiadal od cisára Michala III. učiteľov. Archeológom sa podarilo objaviť aj budovy tejto školy. Jedna bola pristavená k chrámu v Sadoch pri Uherskom Hradišti, druhá k veľkej Mikulčickej bazilike. V základoch obidvoch škôl sa našli stredoveké písacie potreby.

Na s. 92 sa zase píše: „Konštantínovi a Metodovi sa podarilo zriadiť na Veľkej Morave literárnu školu... Dielo veľkomoravskej literárnej školy je veľmi rozmanité... Solúnski bratia sa zamerali predovšetkým na prekladateľskú činnosť, ale boli aj autormi samostatných literárnych prác.“

Konštantín-Cyrl ešte pred príchodom na Veľkú Moravu preložil do staroslovienečiny Evanjeljár (výber z evanjelií). Po príchode do našich krajín obidvaja solúnski bratia preložili celé Evanjelium (štvorevanjelium), Skutky apoštolské, Apoštolské listy a Žaltár. Po bratovej smrti preložil Metod aj celú Bibliu (Starý zákon okrem Kníh Machabejovcov). A. Bagin o tom píše: „Cyrilometodovský preklad je... dielom teologickej učenosti a textovej kritiky... tento preklad je

dielom veľkého štylistického umenia" (s. 93). Grécizmy sú v ňom len ojedinelé.

Solúnski bratia preložili do staroslovienciny omšové formuláre východnej (byzantskej) liturgie Jána Zlatoústeho a Bazilika Veľkého, ale aj formuláre západnej liturgie sv. Petra. Na Veľkej Morave vznikli aj ich preklady Triebnik (rituál), Časoslov (kňazské hodinky-breviár) a Osmiglasnik (spevník). Z Metodovho pera pochádza i preklad zbierky cirkevného a svetského práva Nomokánon.

Solúnski bratia však boli aj autormi samostatných vlastných literárnych diel. Konštantín ešte ako mladý študent napísal báseň Enkomion — pochvalu na počesť Gregora Naziánskeho, ktorého dielom bol veľmi nadchnutý. Pred príchodom na Veľkú Moravu napísal tieto grécke spisy: Historická správa, Reč o prenesení ostatkov a Hymnus na počesť sv. Klimenta. Ďalej to bola Konštantínova polemická reč, ktorú predniesol na dvore chazarského chána v dišpute so židmi a mohamedánmi (uvádza sa v Metodovom spise „Život Konštantína“). Krátko pred odchodom na Veľkú Moravu napísal grécky predhovor k staroslovienskemu Evanjeliáru.

Konštantín je aj autorom prvej slovanskej básne Proglas — je to predspev k štvorevanjeliu. R. Jakobson o nej napísal: „Márne by sme hľadali v iných krajinách stredovekej Európy obdobu tejto pribojnej básne, literárnu pamiatku príbuzného obsahu" (s. 94).

Samostatnou prácou Metoda bola homília (kázeň) Napomenutie vladárom a prvý slovanský zákonník Zákon sudnyj ľudem.

Arcibiskupovi Metodovi zo Solúna možno pripísať aj spis Život Konštantína, životopis jeho nebohého brata, ktorého on poznal najlepšie a mal k dispozícii aj koncepty jeho diplomatických prejavov.

Ostatné staroslovienske literárne diela vyšli z pera žiakov solúnskych bratov, absolventov ich literárnej školy. Po nútenom odchode za hranice títo žiaci zakladali ďalšie slovanské literárne školy, vďaka ktorým sa nám zachovali aspoň odpisy literárnych diel Konštantína a Metoda.

Neobyčajne zaujímavé sú dve posledné kapitoly Baginovej knihy: *Zánik Veľké Moravy* (s. 110—115) a *Umění Velké Moravy* (s. 118—126). V prvej z nich autor opisuje posledných 13 rokov existencie Veľkomoravskej ríše po Svätoplukovej smrti r. 894 za vlády jeho syna Mojmíra II. Autor ho charakterizuje takto: „Mojmír II. (894—907) ... bol neobyčajne nadaný a prezieravý muž ... využil priaznivú situáciu na obnovenie nezávislej moravskej cirkevnej provincie ... poslal pápežovi Jánovi IX. žiadosť o vysvätenie nových biskupov.“ Potom „pápežskí legáti vysvätili na Veľkej Morave jedného arcibiskupa (asi Gorazda) a troch biskupov“ (s. 111—112). A. Bagin cituje aj charakteristiku J. Dekana, ktorý o Mojmírovi II. tvrdí, že od začiatku svojej vlády nadväzoval na Rastislavovu politickú koncepciu aj na činnosť slovanského arcibiskupa Metoda, opierajúc sa pritom o stredné vrstvy slobodného obyvateľstva svojej ríše.

Poslednú kapitolu svojej knihy venoval A. Bagin najmä veľkomoravskej architektúre, ktorú už archeológovia objavili. Ale uvádza aj motívy ozdôb na úžitkových umeleckých predmetoch.

Celá Baginova kniha vyznieva ako dokument vďaka za blahodarnú činnosť solúnskych bratov na území našej vlasti, lebo ako zakladatelia slovanského písomníctva a slovanskej liturgie majú zásluhu na tom, že väčšina Slovanov nepodľahla stáročia trvajúcej germanizácii a maďarizácii.

M. Hayeková

Papagáj — papagájí, papagájčí. — Pri skloňovaní druhových prívlastňovacích prídavných mien sa vo väčšine pádov vyskytujú prípony s dvojhláskami, napr. *pávi — pávieho, páviemu, páviu, pávie*. Osobitným prípadom sú prídavné mená tohto typu, ktorých tvarotvorný základ (TZ) sa končí na spoluhlásku *j*, napr. *papagáj — papagájí, zmijsa — zmijsi, hranostaj — hranostaji, margaj — margaji, raja — raji*. Keďže na konci TZ je spoluhláska *j*, v príponách sa namiesto dvojhlások uplatňujú krátke samohlásky, napr. *papagájí — papagájeho, papagájemu; papagája, papagáje* atď. (L. Dvonč, Ku skloňovaniu prídavných mien typu *papagájí*. Slovenská reč, 29, 1964, s. 59—60). Tak sa stáva, že niektoré tvary druhových prívlastňovacích prídavných mien so spoluhláskou *j* na konci TZ sa zhodujú s tvarmi podstatných mien, od ktorých sú tieto prídavné mená utvorené, napr. *papagája (papagája choroba) — gen. sg. papagája (krik papagája); zmijsa (zmijsa samička) — zmijsa (veľká zmijsa)*. Takéto tvary druhových prívlastňovacích prídavných mien sú v spojení s príslušnými substantívami menej informatívne, napr. spojenia *zmijsa povaha, papagáje pero*. Na prvý pohľad vyzerajú tieto spojenia ako spojenia dvoch podstatných mien. Sú významovo neprehľadné, a to práve pre homonymiu tvarov druhových prívlastňovacích prídavných mien a tvarov substantív, od ktorých sú tieto prídavné mená odvodené.

Táto tvarová a významová nezreteľnosť neraz vedie k tomu, že namiesto tvarov typu *papagájí* sa v jazykovej praxi používajú iné jazykové prostriedky, ktoré sú významovo jednoznačnejšie. Niekedy sa namiesto druhových prívlastňovacích prídavných mien so spoluhláskou *j* na konci TZ používajú adjektíva utvorené od synonymných výrazov, napr. namiesto prídavného mena *zmijsi* sa používa prídavné meno *vreteničí*, ktoré je derivátom synonymného výrazu *vretenica* (napr. *vreteničia povaha, vreteničie plemeno*).

Inokedy sa namiesto derivátov so slovotvornou príponou *-í* používajú deriváty s inou slovotvornou príponou alebo jej variantom: namiesto prídavného mena *papagájí* sa používa prídavné meno *papagájčí*. Pri tvaroch tohto prídavného mena spomínané ťažkosti s homonymiou odpadajú. V prídavnom mene *papagájčí* sa uplatňuje prípona *-čí*. Táto prípona sa v našich gramatických a iných jazykových prácach nespomína. Vznikla perintegráciou z derivátov na *-í*, v ktorých sa realizovala alternácia *k/č* alebo *c/č*, napr. *vlk — vlči, liška — liščí, treska — tresčí, zajac — zajačí, lasica — lasiči* atď. O zakončení *-čí* by sme mohli povedať, že je to rozšírený variant prípony *-í*. Takým istým spôsobom vznikli aj niektoré iné prípony alebo varianty prípon so začiatočným *č*, napr. prípona *-čan* popri prípone *-an* (na základe výskytu derivátov s alternáciami *k/č* a *c/č*, napr. *Lúky — Lúčan, Košice — Košičan*). Podobne popri prípone *-iľ* vznikla aj prípona *-čiľ*, napr. popri *zbojník — zbojničiľ* je *murár — murárčiľ*, popri prípone *-a* je aj *-ča*, napr. *vlk — vlča* (so striedaním *k/č*) a *pán — páňa*. V súčasnej spisovnej slovenčine sú dokonca neobyčajne produktívne práve sufixy, resp. varianty sufixov, ktoré sa začínajú na spoluhlásku *č*; tie v mnohých prípadoch vytlačili deriváty so sufixami bez spoluhlásky *č* (L. Dvonč, O produktivite niektorých slovotvorných prípon. Slovenská reč, 38, 1973, s. 3—11). Preto neprekvapuje ani utvorenie nového derivátu *papagájčí* s príponou, resp. variantom prípony *-čí*.

Náš rozbor ukazuje, že v spisovnej slovenčine možno prijať aj derivát *papagájči* so slovotvornou príponou (variantom prípony) -či. Týmto príspevkom doplníme aj náš pohľad na slovotvorné prípony a ich varianty v spisovnej slovenčine.

L. Dvonč

Viacrázový, či viacrazový? – Súčasné jazykové príručky zaznamenávajú zložené prídavné mená *jednorazový* a *viacrázový* s významami „raz“ a „viac ráz sa vyskytujúci“. V používaní týchto zloženín je však nejednotnosť; napr. v Morfológii slovenského jazyka sa použila kodifikovaná podoba *viacrázový* iba na s. 438 v texte *Do tejto skupiny patria aj niektoré viacrázové slovesá*, kým nekodifikovanú podobu *viacrazový* nájdeme v nej až na dvoch miestach: na s. 411 vo vete *... ktoré vyjadrujú viacrazový smerovo zacielený dej*... a na s. 419 v texte *... i na vyjadrenie viacrazového členeného a opakovaného deja*. Tvar *viacrazový* sa použil i v Slovníku jazykovedných termínov od J. Horackého a A. Ráczovej na s. 62 v opise termínu indeterminované sloveso. Aj keby sme tieto nekodifikované tvary označili za tlačové chyby, nezabavíme sa dojmu, že sa v nich odzrkadľuje nepevnosť jazykovej kodifikácie.

Prídavné mená tohto typu tvoríme skladaním číslovkovej a adjektívnej zložky, pričom adjektívna zložka býva odvodená z nominatívu singuláru príslušného substantíva, napr. *päť + stranový = päťstranový* (podobne i *stokilový, viac hodinový* a i.). Podľa tohto slovotvorného postupu by aj vzťahové adjektívum *razový* (s krátkym *a*, lebo ide o derivát slova *raz*) malo mať nemennú podobu a z neho utvorené kompozitá by mali vyznieť takto: *jednorazový, dvojrazovo, viacrazovosť*. V zloženinách tohto typu sa totiž neberie ohľad na tvary syntaktických spojení *päť strán, sto kil, viac hodín* (nepoužívame tvary *päťstranový, stokilový* ani *viachodinový*), nemal by sa teda brať ohľad ani na spojenie *viac ráz*. Kodifikovaná dvojakosť adjektívnej zložky *razový/rázový* však vedie k tomu, že podaktorí ľudia používajú len podoby *jednorazový, dvojrazový, viacrazový*, príp. len podoby *jednorázový, dvojrázový, viacrázový*. Nesprávne tvary sporadicky prenikajú i na stránky periodickej tlače, ako napr.: *... z čoho podstatná časť „prežije“ iba jednorázové použitie* (Nedeľná Pravda, 25. 5. 1984, s. 24) – *Umožňuje zavádzať do praxe predovšetkým výrobky pre (!) jednorázové použitie*. (Príroda a spoločnosť, 21, 1982, s. 14)

Aby sa spomenuté nejasnosti odstránili, navrhujeme kodifikovať iba zloženiny utvorené zo systémovej podoby *razový*, teda *jednorazový, dvojrazový, viacrazový*. Takto sa napr. umožní účelne vypúšťať opakujúcu sa druhú zložku kompozít, ako to urobil autor vety *Vhodný na jedno-, dvoj- alebo viacrázové použitie*. Súčasne sa tým aktuálne odlíši podoba *razový* (s krátkym *a*) od podoby *rázový* (s dlhým *á*), ktorá je utvorená od významovo odlišného substantíva *ráz*. Tvarová odlišnosť adjektíva bude teda korešpondovať s odlišným významom základu, konkrétne: *(jedno)razové použitie (raz) a rázová vlna (ráz)* (porov. Česko-slovenský slovník, 1979 s. 445). Obdobne rozlišujeme i významy spojení *šesťtonové nákladné auto* (základ slova *tona*) a *šesťtónový rad* v hudbe (základ slovo *tón*).

Sme presvedčení, že akceptovaním tohto návrhu sa upevní aj systémovosť slovnjej tvorby.

F. Sabol

Taxisova priekopa — taxis — na taxise. — Z dvadsiatich deviatich dostihových pretekáčok Veľkej pardubickej steeplechase je najťažšou *Taxisova priekopa*. V športových rubrikách denníkov sme zaregistrovali krátke, ale aj dlhé pádové prípony v prídavnom mene dvojslovného názvu *Taxisova priekopa*, napr.: *... zdolali Taxisovu priekopu* (Práca, 15. 10. 1984, s. 8). — *Skoč poriadne Taxisovú priekopu, radil, a zaves sa na Erotu...* — *Pohrebiskom nádejí bola opäť 5 m dlhá a 2 m hlboká Taxisová priekopa...* (Pravda, 15. 10. 1984, s. 6). V dvojslovnom spojení *Taxisova priekopa* je určujúca časť *Taxisova* prívlastňovacím prídavným menom, preto v ňom píšeme a vyslovujeme krátke pádové prípony: *Taxisova priekopa*, *Taxisovu priekopu*.

J. Ružička v publikácii *Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu* (Bratislava 1975, s. 58) pripomína, že nahrádzanie viacslovného pomenovania jednoslovným pomenovaním sa uplatňuje najmä v pracovnej reči odborníkov (často na hraniciach slangu, napr. *osobák*, *baloniak*), odtiaľ sa tieto jednotky ako praktické krátke pomenovania často dostávajú na stránky dennej tlače ako hovorové slová. V športových rubrikách dennej tlače sme zachytili univerbizovanú podobu dvojslovného názvu *Taxisova priekopa*, napr.: *Na Taxis naviedol koňa z druhého sledu.* — *Napokon aj na Taxise ich zaregistrovali iba päť...* (Pravda, 11. 10. 1983, s. 8). — *Cez Taxis len päť koní.* — *Za nimi premyslene cválali ostatní, čo na Taxise nespádli.* — *Súboj pardubickej sa stal záležitosťou tých, čo zdolali štvrtú pretekáčku — teda Taxis* (Práca, 15. 10. 1984, s. 8).

Univerbizované označenie *Taxis* sa v športových rubrikách dennej tlače písalo s veľkým začiatočným písmenom. Poučky o písaní veľkých písmen v Pravidlách slovenského pravopisu (1971) obsahujú aj niekoľko poznámok o nepísaní veľkých písmen vo vlastných menách. Na s. 37 sa pripomína, že veľké písmeno nepíšeme v menách osôb, ak ich použijeme vo všeobecnom význame, napr.: *xantipa*, *judáš*, *lazár*, *donchuan*, *donkichot*. Na s. 40 za odsekom o písaní veľkých písmen v názvoch jedinečných dopravných prostriedkov a mien niektorých výrobkov, chápaných ako značky, je opäť osobitná poznámka, v ktorej sa hovorí, že označenia výrobkov, strojov, liekov, potravín a pod. sa stávajú zväčša všeobecnými menami a píšeme sa s malým začiatočným písmenom, napr.: *tatra*, *spartak*, *iljušin* atď.

Univerbizovaný výraz *taxis* tiež chápeme ako všeobecné podstatné meno, preto ho treba písať s malým začiatočným písmenom. S malým začiatočným písmenom sa píše aj iné univerbizované športové názvy, ktoré vznikli z dvojslovných názvov utvorených podľa vlastných mien, napr.: *salchov* (= Salchowov skok), *axel* i *axelpaulzen* (podľa krasokorčuliara Axela-Paulsena), *rittberger* (podľa krasokorčuliara W. Rittbergera), *lutz* (podľa A. Lutza).

Univerbizované slovo *taxis* hodnotíme ako hovorové. V Slovníku spisovného jazyka českého III (1968, s. 778) sa výraz *taxis* píše s malým začiatočným písmenom a hodnotí sa ako slangové slovo. V príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa univerbizované športové výrazy tohto typu nehodnotia rovnako. V Slovníku slovenského jazyka (SSJ) IV (1964, s. 15) sa športový výraz *salchov* kvalifikuje ako slangové slovo. V SSJ VI (1968, s. 11) sa pri slove *axel* taktiež uvádza slangový kvalifikátor. M. Ivanová-Šalingová a Z. Maniková v Slovníku cudzích slov (1979) športové názvy *axel* i *axelpaulzen* a *salchov* pokladajú za slangové slová (s. 113 a 774), zatiaľ čo označenia *lutz* a *rittberger* uvádzajú bez štylistických kvalifikátorov. Športové výrazy *axel*, *salchov*, *lutz* a *rittberger* v súčasnej

spisovnej slovenčine stratili príznačnosť slangu, resp. hovorovosti a stali sa športovými termínmi. Možno predpokladať, že aj slovo *taxis* stratí príznačnosť hovorovosti a stane sa športovým termínom.

Doklady zo športových rubrik dennej tlače jednoznačne ukazujú, že v spisovnej slovenčine sa slovo *taxis* skloňuje ako mužské neživotné podstatné meno (vzor *dub*): *na taxise, cez taxis*. Pri slove *axel* sme sa v športových rubrikách dennej tlače stretli s dvojakým skloňovaním (podľa životného vzoru *chlap*, ale aj podľa neživotného vzoru *dub*), napr.: *Trináštročná skúša trojitý axel*. — *Ea v tréningu sa pokúšala skočiť trojitého axela*. (Pravda, 27. 11. 1984, s. 8). — *Taranenkova skúšala trojitého axela*. — *Navyše v tréningu sa pokúšala skočiť trojitého axela* (Práca, 27. 11. 1984, s. 8). SSJ VI pri názve *axel* uvádza pádové prípony podľa neživotných vzorov: L. sg. -i, N. pl. -y. SSJ IV pri názve *salchov* uvádza spojenie *skočiť salchova* (podľa životného vzoru). V Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 91) sa konštatuje, že pri podstatných menách, ktoré vznikli zo životných podstatných mien a dodnes je vedomie ich životného pôvodu, sa uplatňuje životné aj neživotné skloňovanie podľa jednotlivých skupín slov. Za touto poučkou sa uvádzajú príklady na skloňovanie týchto skupín slov. Príklady na univerbizované športové výrazy typu *salchov, axel* atď. sa však neuvádzajú. Športové termíny *axel, lutz, salchov, rittberger, lutz*. V prípade skloňovania podľa životného vzoru (*skočiť axela*) sa pocífuje príznačnosť hovorovosti.

Záver. Univerbizovaný názov *taxis* (= Taxisova priekopa) treba písať s malým začiatočným písmenom. V súčasnej spisovnej slovenčine treba športový názov *taxis* hodnotiť ako hovorové slovo a skloňovať podľa mužského neživotného vzoru *dub*: *prekonať taxis, nespádnuť na taxise*.

J. Jacko

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 50, 1985, číslo 4. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka S. Čičelová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,-, jednotlivé číslo Kčs 8,-. Rozširuje poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, 813 81 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Registračná značka F 7089.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1985.
Kčs 8,-.
